

I. JUSTİNİANUS DÖNEMİ'NDE DEVLET İDARESİ

Durmuş KUL

Nisan 2024

DENİZLİ

I. JUSTİNİANUS DÖNEMİ'NDE DEVLET İDARESİ

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Eski Çağ Tarihi Bilim Dalı

Durmuş KUL

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Murat ORHUN

Nisan 2024

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Durmuş KUL

ÖN SÖZ

I. Justinianus dönemi kuşkusuz, başta Doğu Roma tarihinde olmak üzere, Akdeniz coğrafyasındaki pek çok devleti ve toplumu etkilemiştir. Kendisinden sonraki çağlara ulaşan ve farklı dönemlerdeki devletler tarafından istifade edilen hukuk sistemi, mimari semboller, Justinianus'u temsil eden konulardan yalnızca birkaçıdır. Justinianus döneminin devlet yapısını, politik ve hukuki seyrini şekillendiren iklim, bu tezin odak noktası olmuştur. Daha özel olarak, imparatorun döneminde kilise ve mezheplerle olan ilişkiler, Hristiyanlığın ve diğer inançların mevcudiyeti, ülke içinde desteklenen ya da desteklenmeyen dinsel eğilimler ve ideolojiler ile örnek olay olarak Nika İsyanı bu çalışmada anlatılmak istenen konular için seçilen bağlamlardan bazılarıdır. Ayrıca ileride bahsi geçecek imparatorluk tercihlerinin dönemin idari ve siyasi dönüşümünden bağımsız olmadığı düşüncesi, bu çalışmada göz önünde bulundurulmuş noktalarından en önemlisi olmuştur.

Justinianus'un yaşamı ve saltanat yıllarıyla ilgili farklı kaynakların yorumlanması, tarihsel önyargıların incelenmesi ve Justinianus döneminin canlı bir portresini çizen anlatılardan bir bütün oluşturulması, aynı zamanda tezle ilgili bazı zorlukları da ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda verilen bilgiler hususunda kronikler ve erken Bizans tarihinin farklı dönemleriyle ilgili 19. yy.'daki araştırmalar bir boyutu, Bizans ya da Doğu Roma Tarihi adı altında ele alınan 20. yy.'daki çalışmalar ise ayrı bir boyutu oluşturmuştur. Özellikle Justinianus'un imparatorluğu öncesindeki yaşamı ve tahtta olduğu dönemleri ele alan Procopius, Malalas, Jordanes, Menander Protektor, Teophanes gibi çağdaş tarihçilerin çalışmaları, yakın dönemli çalışmalarda kaynak olarak kullanılmış ve bu nedenle farklı yorumlara sebebiyet vermiştir. Bu anlamda çağdaş kaynakları değerlendirmek bir zorunluluk olduğu gibi, çağdaş kaynakları ele almış olan Edward Gibbon (1788) ve John Bagnel Bury'nin (1889) çalışmaları tezimizde ele alınmıştır. Nitekim bahsi geçen çalışmalar da çoğunlukla 18. ve 19. yüzyıl akademik bilgisini ihtiva ettiği için yakın dönemli çalışmalarla kıyaslanarak yakın dönemli kaynaklarla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Justinianus dönemi teşkilatı ve askeri yapısını, dönemin siyasi, hukuki ve kültürel düzleminde ele almış olan bu tezde dönemi yansıtanın yanında, Justinianus dönemi ile ilgili akademik yazındaki boşlukların doldurulması amaçlanmıştır. Neticede, genel kapsamıyla bu çalışma, I. Justinianus'un taht yıllarına mercek tutarken, onun döneminin günümüzde hala var olan kalıcı mirasını, döneminin karmaşıklıklarını, başarılarını ve başarısızlıklarını aydınlatmayı amaçlamaktadır. Pek çok yönüyle yüzyıllardır keyifle

incelenen Justinianus dönemi hakkında bir bilimsel keşif iddiasında olunmayan bu çalışmada, I. Justinianus dönemini çevreleyen bilgi birikiminin zenginleştirilmesinin yanında, Doğu Roma'nın ve onun en çok konuşulan dönemlerinden biri olan Justinianus çağının abartılardan ve çürütmelerden arındırılarak akademik olarak berraklaştırılması umulmuştur.

Birinci bölümde; Justinianus'un tahta çıkışı, ilerleyen yüzyıllarda kendisiyle ve amcası I. Justin'in adlarıyla anılacak olan Jüstinyen hanedanının oluşumunu inceleyen genel bir başlık seçilmiştir. Bu başlığın altında ilk olarak Justinianus'un doğduğu topraklardan imparatorluğa kadar giden yolu, kısıtlı bilgilerle ele alınmıştır. Aynı zamanda Justinianus'un gücünü pekiştirme mekanizmalarının incelenmesi, dönemin siyasi manzarası ve imparatorluğa seçilmesiyle eşgüdümlü olarak ilerlemiştir. Nitekim birinci bölümde İmparator, danışmanları ve Doğu Roma bürokrasisi arasındaki karmaşık dinamikler incelenerek, Nika isyanının Justinianus'un tahtını hem tehdit ettiği hem de gücünü pekiştirmek için bir fırsat olduğu yönündeki ipuçları takip edilmiştir. Bu anlamda Justinianus'un siyasi istikrarını sürdürmek ve ayrıca yönetim zorluklarını aşmak için, tahtının ilerleyen yıllarında da kendisine yardımcı olan stratejileri çözmek amaçlanmıştır. Bahsi geçen stratejilerin ve karakterlerin, 528-540 yılları arasında imparatorluğun doğu bölgesinde yaşanan Sasani savaşları ve bölgedeki diğer krallıklarla olan ilişkilerdeki etkileri yine bu bölümde incelenen bir alt başlık olmuştur.

İkinci bölümde Nika İsyanı sonrasında, İmparator ile Kilise arasındaki karmaşık ilişki göz önünde bulundurularak, Ayasofya (St. Sophia) ve diğer kiliselerin yapımı gibi ilk mimari projeler ele alınmıştır. Justinianus'un dini politikaları; Paganlık karşıtı ve Hristiyanlığı imparatorluğun her noktasına yayma gayesi açısından ele alınarak, Monofizitler, Doğu ve Batı Roma kiliseleri gibi unsurların kendi dengesini oluşturma yolculuğu incelenmiştir. Alternatif dini uygulamaları ve felsefi inançları bastırmak için alınan önlemler ve devlet idaresindeki bürokratların bu politikalardan etkilenmesi de bu bölümde devlet teşkilatını şekillendiren ayrı bir unsur olmuştur. Nihayetinde dini politikanın devlet kurumlarıyla ilişkileri, MS 528 Paganlık soruşturması kapsamında incelenmiş ve Justinianus yönetimindeki Doğu Roma İmparatorluğu'nun dini manzarası analiz edilmekle beraber bahsi geçen politikanın dönemin her alanına yansıdığı gibi devletin bir parçası olan hukuk reformuna yansımaları hakkında bir fikir oluşturmak amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümde, bir önceki bölümde dolaylı olarak değinilen devlet teşkilatlanması ele alınarak Justinianus döneminde, teşkilatlanma yapısı ile kurumların ve idari yapıların isimlendirmeleri, imparatorluğun diplomasi politikası, hukuki değişimler ve Corpus Juris Civilis'e odaklanırken askeri teşkilatlanma da ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Hukuk alanında Justinianus'un hükümdarlığı sırasında gerçekleştirilen geniş kapsamlı yasal reformların yanında bu yeniliklerin kendi çağında ve ilerleyen çağlardaki yankıları da ele alınmıştır. Bu incelemenin merkezinde, Doğu Roma İmparatorluğu'nun hukuki geçmişine değinilmiş ve sonraki hukuk sistemleri üzerinde kalıcı bir etki bırakan Roma hukuk ilkelerinin anıtsal bir derlemesi olan Corpus Juris Civilis'in katkıları yer almıştır.

Bu çalışmanın yürütülmesi esnasında, çalışma konusunu belirleme ve hazırlama aşamasında vaktini, sabrını ve sevgisini benden esirgemeyen sayın danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Murat ORHUN' a, Fakültede hocam özel hayatta ise manevi babam olan Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı Başkanı sayın Prof. Dr. Yusuf KILIÇ hocama gerek bana gösterdiği ilgi alaka gerekse çalışma esnasında kütüphanesinden yararlandığım için minnettar olduğumu belirtir teşekkürlerimi sunarım. Yine hayatımda özel bir yeri olan örnek kişilik olarak yer edinen sayın Yaşar KURUN hocama ve kendisinin nezdinde tüm KURUN ailesi fertlerine, çalışma esnasında özellikle kaynakların çevirisi aşamasında her zaman beni destekleyen sayın Doç. Dr. Devrim HÖL hocam ve HÖL ailesinin tüm fertlerine teşekkür ederim. Yüksek Lisans boyunca özellikle metodoloji açısından çok katkısını gördüğüm Doç. Dr. Şeyma AY ARÇIN hocama teşekkür ederim. Son olarak insanın dünyadaki evi ailesidir ve GOLOĞLU ailesinin tüm fertlerine, ayrıca ablam Özgül KUL ERDOĞAN' a teşekkürü borç bilirim. Sadece çalışma esnasında değil tüm hayatım boyunca bana değerli hissettiren tüm dostlarıma sonsuz teşekkür ederim.

“Per aspera ad astra” Zorlu yollardan yıldızlara....

ÖZET

I. JUSTİNİANUS DÖNEMİ'NDE DEVLET İDARESİ

KUL, Durmuş
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Eskiçağ Tarihi Programı
Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Murat ORHUN

Nisan 2024, IX + 71 sayfa

Büyük Justinianus olarak bilinen I. Justinianus'un dönemi, Doğu Roma İmparatorluğu tarihinde dikkate incelenmesi gereken bir çağı temsil etmiştir. Birincil kaynakların analizi, tarihsel bağlamların incelenmesi ve akademik tartışmalara katılımı yoluyla bu tez, I. Justinianus ve çağının politik, idari ve dini detaylarına ışık tutmaya çalışarak Doğu Roma İmparatorluğu'nun ve onun kalıcı mirasının daha derinden anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

Bu çalışmadaki tarihsel aralık, Doğu Roma'nın önemli tarihsel değişimler ve meydan okumalarının olduğu bir çağa rastlamaktadır. İmparatorluk'ta bölgesel genişlemelerin, kültürel karşılaşmaların, dini-mezhepsel tartışmaların ve entelektüel başarıların damgasını vurduğu bir dönem olan Justinianus Çağı, MS 527'den 565'e kadar süren saltanat dönemini kapsamaktadır. Kaynaklarda, Roma İmparatorluğu'nun ihtişamını geri kazanma, hukuk sistemlerini canlandırma, dini otoriteyi sağlamlaştırma, anıtsal mimari yapılar inşa etme ve entelektüel ilerlemeleri teşvik etme yönündeki iddialı çabalarla karakterize edilen Justinianus Çağı, aynı zamanda dönem tarihçilerinin çalkantılı iddialarını da barındırmaktadır. Bu dönüştürücü çabaların ismini koyan tarihsel merceğin, günümüz tarihçiliğinde ya da dönem tarihçiliğindeki farklılıkları, aynı zamanda Justinianus çağının farklılığını da açığa çıkarmaktadır.

Bu çalışmada, Justinianus'un yaklaşık kırk yıl süren saltanatında kapsamlı yasal reformlar yapmak, dinin otoritesini korumak veya sağlamlaştırmak, hayranlık uyandıran mimari yapılar inşa etmek ve entelektüel başarılar geliştirmek için çeşitli sorulara cevap aranmıştır. Bunlar, Doğu Roma İmparatorluğu'nun gücünü pekiştirmek, kontrolünü sürdürmek ve nüfuzunu genişletmek için I. Justinianus tarafından kullanılan siyasi stratejiler nelerdi? Bu stratejileri sürdürülebilir kılmak için kullanılan devlet mekanizmaları nelerdi? I. Justinianus'un yasal reformları, özellikle Corpus Juris Civilis, kendi dönemindeki ve gelecekteki hukuk sistemlerini nasıl şekillendirdi? Justinianus'un idaresindeki dini politikalar ve teolojik tartışmalar nelerdi ve bunlar imparator ile Doğu Roma İmparatorluğu içindeki çeşitli dini gruplar arasındaki ilişkiyi nasıl şekillendirdi? Bahsi geçen politikalar, özellikle Ortodoks Kilisesi, Monofizitler ve Miafizitler gibi alternatif dini gruplar da dahil olmak üzere, Maviler-Yeşiller gibi sosyo-politik gruplar arasındaki ilişkiyi nasıl şekillendirdi? Ayasofya'nın inşası gibi, I. Justinianus'un ön ayak olduğu mimari projeler, dönemin dini, kültürel ve politik ideallerini nasıl yansıtıyordu? Bu ve buna benzer araştırma sorularını ele almak için bu tez, tarihsel analiz, hukuk, dini çalışmalar, mimari inceleme ve entelektüel araştırmayı birleştiren çok ayaklı bir kaynakça ele almıştır. Mevcut çalışmalarda Procopius'un Gizli Tarih'i, Justinianus yasal derlemeleri, dini metinler ve mimari yazıtlar gibi çağdaş anlatımlar da dâhil olmak üzere birincil

kaynaklar, dönemi anlamak için temel kanıtlar olarak hizmet etmiştir. Bilimsel çalışmalar, tarihsel analizler ve akademik söylemden oluşan ikincil kaynaklar, I. Justinianus dönemine ilişkin eleştirel görüşler, yorumlara yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Devlet idaresi, I. Justinianus, Doğu Roma İmparatorluğu.

ABSTRACT

STATE ADMINISTRATION IN THE REIGN OF I. JUSTINIAN

KUL, Durmuş
Master Thesis
Department of History
Ancient History Programme
Supervisor: Asst. Prof. Dr. Murat ORHUN

April 2024, IX + 71 pages

The reign of Justinian I, known as Justinian the Great, represented an epoch in the history of the Eastern Roman Empire that deserves to be scrutinised. Through the analysis of primary sources, the study of historical contexts and participation in scholarly debates, this study aims to contribute to a deeper understanding of the Eastern Roman Empire and its enduring legacy by attempting to shed light on the political, administrative and religious details of Justinian I and his reign.

The historical span of this study covers an era of significant historical changes and challenges in Eastern Rome. The Age of Justinian, a period in the Empire marked by territorial expansions, cultural encounters, religious-sectarian debates and intellectual achievements, covers the period of his reign from 527 to 565 AD. Characterised in the sources by ambitious efforts to restore the glory of the Roman Empire, revitalise legal systems, strengthen religious authority, build monumental architectural structures, and promote intellectual advances, the Age of Justinian also harbours the controversial claims of historians of the period. The differences in the historical perspective that names these transformative attempts, whether in contemporary historiography or in the historiography of the period, also reveal the distinctiveness of the Justinian age.

This study seeks to answer several questions about Justinian I's nearly forty-year reign to enact comprehensive legal reforms, maintain or consolidate the authority of religion, build impressive architectural structures, and develop intellectual achievements. What were the political strategies employed by Justinian I to consolidate the power, maintain control and extend the influence of the Eastern Roman Empire? What were the state mechanisms used to sustain these strategies? How did Justinian I's legal reforms, especially the *Corpus Juris Civilis*, shape the legal systems of his time and the future? What were the religious policies and theological debates under Justinian and how did these debates shape the relationship between the emperor and the various religious groups within the Eastern Roman Empire? How did these policies shape the relationship between socio-political groups such as the Blues-Greens, especially the Orthodox Church, including alternative religious groups such as the Monophysites and Miaphysites? How did architectural projects initiated by Justinian I, such as the construction of Hagia Sophia, reflect the religious, cultural and political ideals of the period?

In order to address these and similar research questions, this thesis considers a multifaceted bibliography that combines historical analysis, legal, religious, architectural and intellectual research. In the present studies, primary sources, including contemporary accounts such as Procopius' *Secret History*, Justinian's legal compilations, religious texts and architectural inscriptions, have served as the main

evidence for understanding the period. Secondary sources, consisting of scholarly works, historical analyses and academic discourse, have provided critical views and interpretations of Justinian I's reign.

Keywords: State administration, Justinian I, Eastern Roman Empire.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

JUSTINIANUS'UN İMPARATORLUĞU VE NİKA İSYANI

1.1. Justinianus'un Yaşamı	7
1.1.1. I. Anastasius'un Ölümü ve Justinus'un İmparatorluğu.....	8
1.2. Justinianus İmparatorluğu'nun Oluşumu.....	10
1.3. Nika İsyanı.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

JUSTINIANUS DÖNEMİ'NİN SİYASİ VE DİNİ İKLİMİ

2.1. Nika İsyanı Sonrası Justinianus İktidarının Şekillenmesi	19
2.1.1. Ayasofya (St. Sophia) Kilisesi	20
2.1.2. Dini ve Siyasi Dengelerin Değişimi: Devlet'in Dini	21
2.2. Justinianus Dönemi Siyasi Tarihi	26
2.2.1. 528-532 Sasani Savaşı	26
2.2.2. Kuzey Afrika Seferi ve Yeniden Fetih.....	28
2.2.3. MS 540 Sasani Savaşı	31
2.3. Diplomatik İlişkiler.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

JUSTINIANUS DÖNEMİ DEVLET TEŞKİLATI

3.1. Justinianus Dönemi Devlet İdaresi	35
3.2. Doğu Roma'nın Yeniden İnşası ve Justinianus'un Hukuk Reformu.....	36
3.2.1. Corpus Juris Civilis 'ten Örnekler	39
3.3. Justinianus Dönemi Devlet Dili ve Dini.....	41
3.4. Justinianus Dönemi Merkez Teşkilatı	44
3.5. Justinianus Dönemi Askeri Teşkilatlanma	45
3.6. Justinianus Döneminde Eğitim	48
SONUÇ	51
KAYNAKÇA.....	56
ÖZ GEÇMİŞ	60
EKLER.....	61

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

age.	: Adı Geçen Eser
agm.	: Adı Geçen Makale
agt.	: Adı Geçen Tez
bkz.	: Bakınız
C.	: Kaynağın Cilt Numarası
çev.	: Çeviren
MÖ.	: Milattan Önce
MS.	: Milattan Sonra
S.	: Sayı
s.	: sayfa
yy.	: yüzyıl
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. Justinianus (MS 482-565) dönemi, Doğu Roma İmparatorluğu¹ tarihi araştırmalarında, akademisyenlerin ve tarihçilerin ilgisini çekmeye devam eden kapsamlı bir süreç olmuştur. Bu çalışma, I. Justinianus'un saltanatını tanımlayan siyasi, yasal, dini, mimari ve entelektüel dönüşümlerin çok disiplinli bir araştırmasını amaçlamaktadır. Çalışmanın Giriş Bölümü'nde, I. Justinianus dönemini doğrudan ve dolaylı olarak ele almış olan ve yararlanılan eserler değerlendirilecek ve aynı zamanda I. Justinianus dönemi ile ilgili ön bilgi sağlanmış olacaktır. Bu anlamda, birincil kaynakların karşılaştırmalı analizi, farklı çalışma alanlarıyla etkileşim ve tarihsel yorumların eleştirel incelenmesi yoluyla bu araştırma I. Justinianus döneminin çok yönlü yapısına ışık tutmaya çalışarak, Doğu Roma İmparatorluğu ve onun kalıcı mirasının kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmak amacındadır.

Yaygın olarak “Büyük Justinianus”, “I. Justinianus”, “Jüstinyen” gibi adlarla anılan, Bizans tarihi kaynaklarında çağ olarak nitelenen dönem hakkındaki kaynakların çeşitliliği, çeşitli yorumların da yapılmasında etkili olmuştur. Tarihsel bağlamın bu araştırma ile doğru orantılı ilerlemesi için kaynakların bir değerlendirmesini de içeren literatür bölümü, aynı zamanda I. Justinianus dönemi kaynaklarına da ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle Justinianus dönemi ile ilgili kaynaklar, çağın değerlendirilmesinde en az kendisi kadar önemli tarihçiler barındırdığı için giriş bölümü içerisinde ele alınmıştır. Zira hem Batı'daki istilacı kavimlerle ilişkiler açısından hem de Doğu'da Sasaniler, yine İmparatorluğun doğu sınırlarındaki Ermeniler, Gassaniler ve çok önemli bir güç teşkil etmese de İbery Krallığı'na olan etkileri bakımından gelişmelerden dolayı bu dönem çeşitli mücadelelere sahne olmuştur. Ayrıca doğuda Sasani tehdidinden dolayı kapanan Roma ticaret yolu, Justinianus'un Afrika politikasına önem vermesine ve ülke ticaretini bu yön üzerinden geliştirme stratejisine sebep olmuştur. Bu anlamda Doğu Roma İmparatorluğu açısından

¹ İmparatorluğun adlandırılmasında “Doğu Roma” ve “Bizans” terimleri öne çıkmaktadır. Bu terimler imparatorluğun değişen sınırlarına ve çok sonraları araştırmalar yapan yazarların nitelendirmelerinden kaynaklanmıştır. Justinianus devrinde kendisinin, dönemin çağdaşı kaynakların “Roma İmparatorluğu” ibaresini kullanması bunun bir göstergesidir. Bu anlamda Justinianus dönemi Roma'sı hakkında “Bizans” ismine atıf yapan ilk kaynak olarak 1557 yılı ve Hieronymus Wolf gösterilmektedir. Bkz. Kati İhnat, “Spectacle, Power - Romanness in Byzantium”, Radboud University, 2017 Nijmegen, s.4. Hieronymus Wolf, *Corpus Historiae Byzantinae*, Feierabend, 1557.

Bu tez çerçevesinde Justinianus dönemi, kendi çağında her ne kadar Roma İmparatorluğu olarak anılmış olsa da İtalya merkezli Batı Roma İmparatorluğu ile karıştırılmaması için Doğu Roma İmparatorluğu olarak geçmiştir. Öte yandan Bizans İmparatorluğu nitelendirmesi ise imparatorluğu genel olarak ifade eden değerlendirmelerde kullanılmıştır.

yıllarca bir gelir kaynağı olarak görülen Asya'ya uzanan topraklarla artık Mezopotamya üzerinden bağlantı kurma düşüncesi zorlaşmıştır. Bunlar aynı zamanda I. Justinianus'un ve İmparatorluğunun üstesinden gelmek zorunda olduğu güçlüklerdir.

Tarih araştırmalarında, araştırılan dönemin çağdaşı olan çalışmalar, yöntem açısından birincil başvuru kaynakları olarak değerlendirilmektedir. I. Justinianus dönemi için de en çok bilinen ve hakkında en çok çalışma yapılan tarihçi Caesarea'lı Procopius'tur. Doğu Roma İmparatorluğu'nun en fazla ilgi gören çağlarından biri olan 6. yüzyıl tarih yazımı açısından Procopius'un anlatımı, kimi zaman I. Justinianus ile aynı derecede dikkate değer bulunmuştur.² Procopius'un yaşadığı çağ, Hristiyan ve Pagan inançların ayrımının zor belirlendiği bir dönemi temsil etmektedir. Örneğin, Averil Cameron, Justinianus döneminin en önemli dini eğilimlerinden olan Hristiyanlık ve Paganlık söz konusu olduğunda, Procopius'un kendisini katıksız bir Hristiyan ya da Paganizme sıcak bakan biri olarak tanımlamaktan kaçındığını belirtmiştir.³ Bu anlamda onun tarihi olayları ele aldığı çalışmalarında şüphecilğe öncelik verdiği ve kendi çağının tarihçiliği içinde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır.

Procopius'un tarihsel değerlendirmeleri; özellikle, *Gizli Tarih*, *Savaşlar'ın Tarihi* ve *Binalar* gibi önemli eserleri, I. Justinianus dönemindeki olaylara ve politikalara ışık tutan temel tarihsel kaynaklar olarak araştırmalarda büyük önem taşımıştır. Dönemin tanığı bir tarihçi ve Justinianus'un sarayında önde gelen bir figür olan Procopius, anlatılarında dönemi çözümlenmeye benzersiz bir değer vererek, önemli bilgilere doğrudan erişen bir görünüm arz etmiştir. Özellikle *Gizli Tarih*, yazarın Belisarius'un danışmanı olduğu dönemde İmparator I. Justinianus'un askeri kahramanlıklarını ve mimari başarılarını kaydetmeye odaklandığı önceki çalışmalarından dikkate değer bir şekilde ayrılmıştır.⁴ Eser, isminden de anlaşılacağı üzere kendi döneminde alışlagelmiş değerlendirmelerin aksine eleştirel bir tutumla ele alınmıştır. Procopius; Justinianus, eşi Theodora ve Bizans sarayı hakkında hakarete varan eleştiriler barındıran bir üslup seçmiştir. Yöneticilere karşı daha karanlık ve alaycı bir bakış açısı sunan çalışma MÖ 6. yy'a kadar uzanan tarih yazıcılığına da farklı bir soluk kazandırmıştır. Zira Procopius, eserinin henüz girişinde, geçmişteki olumlu değerlendirmelerinden pişmanlığını da dile getirerek kendi vakanüvisliği hakkındaki

² Procopius, bu çalışmayla alakalı en önemli kaynaklardan biri olan *Gizli Tarih*'in yazarı olmakla birlikte, eserin ona ait olmadığı varsayımları da mevcuttur. Bkz. Paul Halsall, *The Secret History*, Fordham University, <https://sourcebooks.fordham.edu/basis/procop-anec.asp> (30.08.2023).

³ Averil Cameron, "The 'Septicism' of Procopius", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, C.4, 1966. s.15.

⁴ Averil Cameron, *Procopius and the Sixth Century*, (ed: John W. Barker), Routledge, 2006. s.16.

şüpheleri de gidermeye çalışmıştır.⁵ *Savaşlar'ın Tarihi*, 8 ciltten oluşan bir eserler bütünü olması nedeniyle Procopius'un en geniş çapta kaleme aldığı çalışma olmuştur. Son iki cilt, bugün *Anekdote* ve *Gizli Tarih* olarak bilinen eserlerini kapsamıştır. İlk 6 ciltte ise yazar, Komutan Belisarius'un himayesinde Justinianus hanedanının “parlak” taht yıllarını işlemiş ve başta Sasani savaşları olmak üzere Kuzey Afrika ve Vandallar üzerine yapılan seferleri ele almıştır.⁶

Savaşların Tarihi, adlı 8 ciltlik eserinin *Anekdote* ile son iki cildinden biri olan *Gizli Tarih*'in sayfalarındaki çeşitli tartışmalı konular, Procopius'un kendi dönemindeki tarihçiliğe nazaran açıkça dile getirilirken, eserde Justinianus'un rastgele cinsel ilişkilere girdiği ve hatta şeytan olduğuna dair dedikodular da yer almıştır.⁷ Bu nedenle inandırıcılığını sorgulatan Procopius'un tarihçi kimliği de aynı ölçüde çeşitli sorgulamalara neden olmuştur. A. Cameron, dönemin şartları düşünüldüğü ölçüde O'nun bu tür yargılarının geleneksel inanışların bir parçası olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir.⁸ Daha erken tarihlerde yazılmış bir kaynak olarak, *Savaşlar Tarihi* çevirisinde ise H. B. Dewing, Procopius'un bu tutumunu ölçsüz iftiralar olarak nitelenmekle beraber, yine Justinianus dönemindeki din ve politikanın iç ilçeliğine vurgu yapmıştır.

Gerçeklikten uzak bu tür değerlendirmelerin yanında Procopius, Jüstinyen hanedanını imparatorluk çapında yaygın yolsuzluk ve baskıyı teşvik etmekten sorumlu olmakla suçlamıştır.⁹ Justinianus'un askeri kararlarını incelemekten çekinmeyen Procopius, onu zayıf ve kararsız bir lider olarak tasvir etmiştir. Hamisi olan General Belisarius da Theodora'nın ön planda olduğu hakaretlerin yanı sıra daha yumuşak olarak açgözlülük ve beceriksizlikle suçlanarak eleştirilerden nasibini almıştır. Nitekim 30 kısımdan oluşan *Gizli Tarih*'in ilk altı bölümünün tamamı Belisarius ile ilgilidir.

John Malalas

I. Justinianus döneminin Procopius'tan sonra bir diğer önemli tarih yazıcısı Ioanniss (John) Malalas'tır. Malalas'ın, MS 490 yılında Antakya'da doğmuş olduğu pek çok kaynakta geçmekte ve O Antakyalı Malalas olarak da bilinmektedir.¹⁰ Britannica Ansiklopedisi'nin

⁵ Procopius, *Gizli Tarih*, Objective Systems Pty. Ltd. Malvern 2006. s.95.

⁶ Procopius, *Savaşların Tarihi*, (çev. H. B. Dewing), Harward University Press, London 1914. s.18.

⁷ Procopius, *age.*, 2006., s.95.

⁸ A. Cameron, *agm.*, s.475.

⁹ Procopius, *age*, 2006. s.96.

¹⁰ Warren Traedgold, “The Byzantine World Histories of John Malalas and Eustathius of Epiphania”, *The International History Review*, C.29. S.4, s. 709.

verdiği bilgilere göre şekillenen bazı akademik olmayan kaynaklara göre ise Malalas'ın 491 yılında doğduğu ve 578 yılında öldüğü kayda alınmıştır.¹¹ Yine Britannica'ya göre, yaşamı hakkında şüpheli noktalar bulunan Malalas'ın eseri Kronografya'nın dili; dönemin alt tabaka Yunancası olarak ifade edilmesi sebebiyle öncelikli kaynaklar arasında görülmemiştir.¹² Fakat yine de bu araştırmanın ele aldığı MS 527 ve MS 565 tarihleri arasında yaşayan bir tarihçi olması itibarıyla Malalas'ın Kronografyasına değinilecektir.

18 ciltten oluşan Kronografya, bir el kitabı mahiyeti taşımakta olup, her bir cilt ise bölüm olarak değerlendirilmektedir.¹³ Nitekim birinci ciltten on sekizinci cilde kadar her ciltte yaklaşık 30'ar paragraflık bölümler bulunmaktadır. Dünya'nın ve Adem'in yaratılışından peygamberlerin yaşamına, Antik Yunan Çağı; mitolojisi ve Perslerle olan mücadelelere değinen Malalas, Büyük Roma İmparatorluğunu ve Doğu Roma İmparatorluğunu ele almıştır. Doğu Roma İmparatorluğu eserin son iki cildinde yer almakta ve 18. cilt yani Justinianus devri yaklaşık 70 paragraftan oluşmasıyla diğer ciltlere nazaran daha geniş hacimlidir.

John Malalas, hakkında yapılan araştırmalarda Procopius'a nazaran, tarih yazıcılığında daha yumuşak üslubuyla bilinmektedir. Bu anlamda kendisi, eserinden yola çıkılarak çoğunlukla Procopius ile kıyaslanmıştır. Roger Scott, iki tarihçi arasındaki farkı, Malalas'ın mevcut düzenin propagandasını yapmasa da dönemin tarihçiliğini sürdürmeyi seçmesiyle açıklamıştır.¹⁴ Scott, Procopius'un tarihçiliğini ise kendi dönemindeki eğilimden farklı olarak, onun sıra dışılığının bir örneği olarak değerlendirmiştir.

Doğu Roma İmparatorluğu adı altında tanımlanan devlet üzerine ilerleyen yüzyıllarda yapılan araştırmalarda Justinianus dönemiyle ilgili doyurucu eserlere ve bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Bu anlamda Justinianus dönemini de içine alan Doğu Roma tarihini iki ciltte ele almış olan J. B. Bury'nin eseri, çeşitli kroniklerin kritiğini ve geniş bir bibliyografyayı da içine almış olması sebebiyle bu çalışmada en sık başvuru kaynağından biri olmuştur.¹⁵ Yayınlanmış iki ciltlik kitabın ikinci cildi Justinianus dönemini detaylarıyla

¹¹ Britannica, "John Malalas". 29 Ocak 2007, s.1 <https://www.britannica.com/biography/John-Malalas> (02.02.2024)

¹² Britannica, agm., s.1.

¹³ John Malalas, *The Chronicle of John Malalas*, (çev. Elisabeth -Michael Jeffreys, Roger D. Scott, Brill, 1986). <https://topostext.org/work/793#>. (05.02.2024.)

¹⁴ Roger D. Scott, "Malalas, The Secret History, and Justinian's Propaganda", *Dumbarton Oaks*, 2013. Harvard University, s.100.

¹⁵ John B. Bury, "History of the Later Roman Empire: From the Death of Theodosius I to the Death of Justinian", *Courier Corporation*. C. 2, 2013. s.32

incelediği gibi, Bury'nin, Edward Gibbon'ın çalışmalarını da yayın hayatına kazandırmış olması, Doğu Roma tarihinin farklı çağlardaki incelemelerinin çalışmamız açısından göz önünde bulundurulmasını sağlamıştır.

Michael Maas¹⁶ da Justinianus döneminin "Roma yüzyıllarının sonuncusu"¹⁷ olduğu fikrini kabul etmiş ve daha da önemlisi bir dönüşüm çağını vurgulamıştır.¹⁸ Yirmi makalelik bir seri olan kitapta makaleler; "İmparatorluğun Yapıları ve İdeolojileri", "Din ve Felsefe", "Edebiyat ve Sanat" ve "İnsanlar ve Topluluklar" olarak dört bölümde gruplandırılmıştır. Her makale, Justinianus hükümdarlığının temel çalışmalarına ve en son araştırmalara yönlendiren çok sayıda dipnot içermiştir. Kitapta Justinianus döneminden bilinen kesitlere ait oldukça fazla resme de yer verilmiştir. Devlet yönetimine ve şehirlerin imarına dair çizimlerinde bulunduğu eserinde, ayrıca on altı harita yer almıştır.

Justinianus Dönemi fetih politikası ve iç siyasetin genel hatlarının incelenmesi açısından Robert Chapmann ve Terry Keogh'un çalışması¹⁹, Justinianus dönemi askeri ve bürokratik figürlerin Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki konumunu detaylı bir biçimde örneklendirmiştir.²⁰ James A. Evans²¹, eser isminden de anlaşılacağı üzere Bizans İmparatorluğu'nu Justinianus ile özdeşleştirdiği gibi, Justinianus dönemine özel çalışmasında kroniklere de önemli bir yer ayırmıştır.

Justinianus dönemi hakkında yabancı kaynakların içinde yayınlanmış tezler, literatürün önemli bir parçasını oluşturmuştur. Fiona Nicks²², I. Anastasius devrini incelediği doktora tezinin birçok bölümünde 1. Justinianus dönemini karşılaştırmış Anastasius döneminin en az Justinianus dönemi kadar ve hatta ondan daha önemli özellikleri olduğu yönünde bir iddiayı konu edinmiştir. Bu nedenle Nicks'in çalışması, Justinianus dönemi eleştirilerinin selefının dönemiyle karşılaştırılması bakımından çalışmamızda kaynak oluşturmuştur.

¹⁶ Peter N. Bell, *Social conflict in the age of Justinian: Its nature, management, and mediation*. Oxford University Press, 2013. s.286.

¹⁷ Michael Maas, *The Cambridge Companion to the Age of Justinian*, Cambridge University Press, 2006., s.24.

¹⁸ M. Maas, *age.*, s.36.

¹⁹ Robert Chapman, Terry Keogh, *Justinian's Wars: Belisarius, Narses and the Reconquest of the West*. Montvert, 1993. s.79.

²⁰ Harry Sidebottom, *Ancient Warfare*, Oxford University Press, 2004. s.131

²¹ James Allan Evans, *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire. Greenwood Guides to Historic Events of the Ancient World*, Westport, CT and London, Greenwood Press, 2005. s.58.

²² Fiona Nicks, *The Reign of Anastasius I 491-518*, Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy in Byzantine Studies, 1998. s.46.

YÖK Ulusal tez arşivinin veri tabanında yapılan incelemede Justinianus Dönemini ele almış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Justinianus dönemi araştırıldığında yalnızca Kadir Özdemir²³ tarafından mimarlık tarihi çerçevesinde ele alınmış Yüksek Lisans tezi ile karşılaşılmıştır. Özdemir'in çalışmasında Ayasofya'nın yapılışı, yankıları ve daha çok yapıma amacı, yine kendi döneminde yapılan diğer eserlerle birlikte karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Eserlerinde Justinianus dönemini ele almış olan Procopius'un tarihçiliğine ve çalışmalarına dayalı yapılmış tezler arasında ise Dilan Taştekin'in *Procopius 'un Tarihçiliği, MS 6. yy.'da Doğu Akdeniz ve Anadolu Tarihine Katkısı* başlıklı çalışması örnek teşkil etmektedir.²⁴

Konu başlığından bağımsız olarak Justinianus dönemini de içine alan ve 6. yüzyılı inceleyen Türkçe kaynaklar arasında Karakuş'un çalışması Justinianus dönemi toplum yapısı hakkında bilgiler vermiştir.²⁵ Türkçe makaleler incelendiğinde ise yine Justinianus ve Jüstinyen olarak iki isimlendirme altında yapılan incelemeler farklı sonuçlar vermiştir. Tarihsel açıdan A. Zehiroğlu, *Tarih ve Toplum Dergisi*'nde yayınlanmış makalesinde Justinianus döneminde Karadeniz Bölgesini yerel olarak ele almıştır. Çalışmada ayrıca, bölge ve komşu coğrafyaların demografik yapıları hakkında bilgilere yer verilmiştir.²⁶

²³Kadir Özdemir, "Jüstinyen'in diğer ikna girişimleri arasında Ayasofya'nın yerinin değerlendirilmesi", *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 1997. s. 118.

²⁴ Dilan Taştekin, "Procopius'un Tarihçiliği, MS 6. yy. da Doğu Akdeniz ve Anadolu Tarihine Katkısı", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2020.

²⁵ Düzgün Karakuş, "Bizans İmparatorluğu'nda V. ve VII. yüzyıllar arasında sosyal yaşam", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, S.129, s.32.

²⁶ Ahmet Mican Zehiroğlu, "Procopius' un Trabzon seyahati", *Tarih ve Toplum*, S.200, s.98-101.

BİRİNCİ BÖLÜM

JUSTINIANUS'UN İMPARATORLUĞU VE NİKA İSYANI

1.1. Justinianus'un Yaşamı

I. Justinianus'un tam adı Flavius Petrus Sabbatius Justinianus'tur.²⁷ Flavius ismi, tahta geçmesinden sonra özellikle Sasani Kralı ile aralarındaki yazışmalarda sıkça vurgulanmıştır.²⁸ Justinianus'un çocukluk döneminin detayları hakkında bilgiler sınırlıdır. Bu nedenle kaynaklarda çocukluk dönemiyle ilgili nakledilen bilgilerin farklılık arz ettiği söylenebilir. Doğum yeri ve kökenlerine dair ortak kanı, onun hemen hemen 45 yaşlarında Bizans imparatoru olacak biri için ihtişamlı bir geçmişe sahip olmaması ve İliya adı verilen (bugünkü Makedonya havalisi) bölgede doğmuş olmasıdır.²⁹ *Gizli Tarih*'te İliya olarak kayda geçirilen doğum yerinin yanı sıra, Justinus, Bederianalı olarak belirtilmiştir.³⁰ Bederiane (Tauresium) Kuzey Makedonya'da bulunan bir yerleşim yeri idi. Procopius, Justinianus'un babası ve annesi olarak bahsettiği Sabbatius (MS 450- ?) ve Vigilantia'yı anarken, Justinianus'un esas babasının Sabbatius değil bir iblis olabileceği gibi aşırı bir iddiada da bulunmuştur.³¹

Justinianus ve amcası Justinus'un Roma gibi bir imparatorlukta kariyerlerine asker olarak başlamaları, kendileri ve hanedanlık için sıradanlığın bir nebze aşılmasına sebep olmuştur. Annesi Vigilantia'nın (doğumu yaklaşık, MS 520) bazı kaynaklarda iki, bazı kaynaklarda ise üç evliliği olduğu kayıtlara geçirilmiştir. Bu kaynaklardan Vasiliev'e göre Vigilantia'nın Sabbatius ile evliliği neticesinde Justinianus dünyaya gelmiş, Dulcissimus ile evliliğinden ise II. Justinus (Genç) ve Constantina doğmuştur.³² Daha şüpheli bir örnek olarak J. J. Norwich, Vigilantia'nın yine bir asker olan Artabanos ile üçüncü bir evlilik

²⁷Kaynaklarda, Justinianus'un 521 yılında sahip olduğu bu isimler, aynı zamanda "Justinianus" isminden dolayı onun, muhtemelen amcası I. Justinus tarafından evlat edinildiğini gösterdiği ifade edilmiştir. Bkz. EK. 1 Justinianus Hanedanı Soy Ağacı.

²⁸ John Malalas, *Kronografya*, C.1-7, s.10-18, Topos Text. <https://topostext.org/work/793> (05.02.2024)

²⁹ Procopius, *age*, 2006. Dönemin diptiklerine (yalnızca imparatorlar için yapılan iki kanatlı ve üzerinde yazılar bulunan bir nişan) bakılarak bu sonuca varılmıştır. Bkz. Metropolitan Museum, The Metropolitan Museum of Art: guide to the loan exhibition of the J. Pierpont Morgan Collection, 1914. New York, s.15. EK. 2

³⁰ Procopius, *age*, 2006. s.88.

³¹ Procopius, *age*, 2006. s.96.

³² Alexander A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire 324-1453*, University of Wisconsin Press, 1952. Canada, s. 728.

yaptığını ve I. Justinianus ile II. Justin'in bu evlilik sonucu dünyaya geldiğini iddia etmiştir.³³ Fakat diğer kaynaklarda böyle bir bilgiye rastlanmamıştır.

Sabbatius, askeri kademeleri sırayla atlayarak I. Leo'nun kurduğu seçilmiş muhafız ordusu Excubitores'te³⁴ görev almış ve I. Anastasius (MS 430-518) devrinde Comes Excobitorum unvanıyla komuta kademesine yükselmişti. Procopius, Justinus'un Zimarchus ve Ditybistus adlı diğer "İliryalı" arkadaşlarıyla sadece peksimet ve battaniyelerle Konstantinopolis'e gittiklerini ve Leo tarafından muhafız bölüğüne seçildiklerini kayda geçmiştir. Justinus'un yoksulluğunu "cehaletiyle" birleştiren Procopius, dönemin düşünce yapısıyla ilgili izlenimler de oluşturmuştur. Bunlardan en çok üzerinde durulan ortak görüş Justinianus'un kökenlerinin modern çağa göre mütevazı, fakat M.S 5. yüzyıl kamuoyu için sıradan ve hatta aşağı görülmesiydi.

Sabbatius'un kardeşi Justinus, I. Anastasius'un ölümü üzerine 518'de Doğu Roma İmparatoru ilan edilmiştir. Bürokrasiden gelen selefi Anastasius'un aksine köylü bir gelenekten gelerek imparator ilan edilen I. Justinus'un (Yaşlı Justin) göze en çok çarpan imparatorluk hedeflerinden biri Hristiyanlık dünyasını birleştirmektir.³⁵ Justinus, I. Leo döneminde, İliryalı bir göçmen olarak geldiği Konstantinopolis'te İsauria ayaklanmasının bastırılmasında oynadığı rol sonucunda Comes Excubitorum'un başına getirilmiştir.³⁶

1.1.1. I. Anastasius'un Ölümü ve Justinus'un İmparatorluğu

M.S. 518'de, Doğu Roma İmparatorluğu, yeni bir imparator belirleme sürecinde kritik bir dönemece girmiştir. Senato, bu kararda belirli bir adayın taht iddiasını meşrulaştırılmasında merkezi bir rol oynamıştır. Senato desteği, Anastasius'tan sonra belirlenecek adaya meşruluk kazandırma açısından hayati öneme sahiptir. Senatonun varlığının yanında Roma'nın iç dengeleri de imparator belirlemede etkin durumdadır. Özellikle orduda etkili olan general ve sadık askerlerin desteği, imparatorun pozisyonunu sağlama alma sürecinde kilit bir rol oynamıştır. Justinus, askeri geçmişi ve etkili bağlantılarıyla bu seçim sırasında, kimi yazarlara göre kendiliğinden kimi yazarlara göre de planlı bir biçimde önemli bir aday olarak ortaya çıkmıştı.

³³ John Julius Norwich, *Byzantium: The Early Centuries*, Londra: Penguin, 1988, s.188.

³⁴ Excubitorum, Roma ordusu içinde küçük sayılabilecek fakat Doğu Roma İmparatorluğu'nun seçkin muhafız bölüğünden oluşan ve saray ile imparatorluğa ait resmi konutları koruyan küçük birliğe verilmiş isimdir.

³⁵ J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, Vol 2. Book IV. 2013. s.1.

³⁶ J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, Vol 1. Book IV. 1912.s.334

Bizans siyasi kanadında ise saray görevlileri ve danışmanlar büyük etkiye sahip olmalarıyla genellikle imparatorluk politikalarını ve kararlarını şekillendirmişlerdir. Bu noktada, Justinus'un merkezî konumu ve askeri teşkilattaki hatırı sayılan görevi kendisini imparator olmaktan çok tahtı belirleyecek unsurlardan biri olarak konumlandırmıştı. Nitekim tahtın namzeti olarak görülen Teokritus için Yüksek Vekil Amantius'un askeriyenin desteğini almak adına Justinus'a rüşvet verdiği iddiası bunun bir göstergesiydi. Fakat bahsi geçen rüşvet değil, daha çok seçimin kaderini belirleyebilecek unsurları elde etmek için Justinus'un güvenilirliğini kullanmak olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda Justinus tahta çıkmadan önce - daha sonra Justinus'un tahtını gasp etmek için komplo kurdukları anlaşılan ve ölüm emri verdiği - Praepositus Amantius, Cucularius Andrew (hadım hizmetli) ve Amantius'un yardımcılarında Teokritus önemli rol oynamıştı.³⁷ Özellikle Malalas ve Teofanes'in eserlerinde geçen ortak kanı, Amantius'un Teokritos'u imparator yapmak amacıyla Justin'e dağıtması için para vermiş olmasıydı.³⁸ Ancak ordu ve halk, Teokritus'u istememiş ve Justinus'u imparator ilan etmişti. Procopius'un bütün düşmanlığına rağmen Justinus'a karşı insafli davranarak ona rüşvet vermenin neredeyse imkânsız olduğunu belirtmesi de bunun bir göstergesidir.³⁹

Anastasius sonrası seçim süreci, elitler arasındaki yoğun güç mücadelelerinin varlığı ile karakterize edilmiş ve bu faktörlerin imparatorun seçim sonucunu belirleme açısından ne kadar önemli olduğu daha da fazla vurgulamıştır. Bu anlamda seçim açısından zorluklar ve rakipler yalnızca Amantius ya da Teokritus ile sınırlı değildi. Anastasius'un yeğenleri Probius ve Pompeius etkin olmasa da doğal aday olarak görülmüşlerdir. Nitekim bu da senato ile ordunun ve taraftar gruplarının aday belirleme hususunda karşılaştığı ayrı bir alan olmuştur. Bir diğer isim olarak Doğu Roma ordusundaki önemli konumuyla Vitalianus, başlangıçta taht için yarışan bir Anastasian olduğu için Hypatius'a destek vermişti.⁴⁰ Hypatius, Konstantinopolis'teki at yarışı sahnesinde hâkim unsur olan Maviler gibi çeşitli fraksiyonlardan destek toplamıştır. Bu nedenle Vitalianus'un güçleri, Justinus'a sadık olanlarla çeşitli çatışmalara girmiş ve seçimin arka planında dalgalı bir atmosfer yaratmıştı.

³⁷ Malalas'a göre, Amantius, Doğu Roma sarayının Praepositus'u, ilk baş hadım olarak sarayın idari işlerini yöneten kudretli bir adamdı. Zira daha önce Anastasius döneminde de kralın kendisine danıştığı bir kişiydi. Ayrıca Teokritus'un imparatorluğu yönünde çalışması ise Amantius'un Justinus'un politikalarına karşı olduğunun bir göstergesi olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. *The Chronicle Of Theophanes Confessor*, (çev. Cyril Mango- Roger Scott, 1997, s.252). Praepositus ve diğer askeri unvanlar hakkında askeri teşkilatlanma bölümünde yer verilmiştir.

³⁸ Bkz. Malalas, *age*, *The Chronicle Of Theophanes Confessor*, (çev. Cyril Mango ve Roger Scott), 1997, s.166.

³⁹ Procopius, *age*, 2006. s.98.

⁴⁰ J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire C.1*, s.334.

Fakat Justinus, kral seçildikten sonra Anastasius döneminde sürgüne gönderilen konsülleri geri çağırması ve bunlar arasında Praesentalis Vitalianus da vardı.⁴¹ Justinus, İznik'te zorla papaz olarak atanan soylu Appion da dâhil olmak üzere, Anastasius tarafından haksız yere sürgüne gönderilen herkesi geri çağırmıştır.

Seçimi yöneten Celer'in asker ve halkı için içine katmama girişimlerine rağmen Excubitorum, önce Justinianus'u teklif etmişse de kendisinin kabul etmemesi üzerine Justinus'un imparatorluğu kabul edilmiştir. J. B. Bury'e göre seçilmesi olası görünmeyen Justinus'un aday gösterilmesi ve dahası Justinianus isminin belirginleşmesi, Excubitorum'un kendisine gösterilen adayı değil bizzat kendilerinin belirledikleri adayı planladıkları ve bunun için sunulan diğer adayların öldürülmesine kadar yol aldıkları yönündedir.⁴² Bu açıdan yeğen Justinianus, amcası için destek toplama ve etkili bir şekilde Vitalianus'un meydan okumasını engelleme konusunda kilit bir rol oynamıştı. Neticede, Justinus'un imparator ilan edilmesinde ve öncesinde Justinianus'un aday gösterilmesinde Excubitorum'un etkinliği kadar, Justinus'un daha önce Anastasius tarafından desteklenmesi ya da önü kesilmemesi önemliydi. Zira Nicks'in de ifade ettiği gibi Anastasius kendi iktidarı döneminde, Batı'da Papalığın baskılarına karşı Doğu'daki Monofizit toplumu arka plana itmemiş, vergi ve toprak reformlarıyla hazineyi rahatlatmış ve Isauria tehdidini bastırmasıyla aynı zamanda güçlü bir ordunun varlığını pekiştirmişti.⁴³

1.2. Justinianus İmparatorluğu'nun Oluşumu

6. yüzyıl'a yaklaşıldığında Sasanilerle yaklaşık 60 yıllık barışın bozulması sonucunda 502 yılında savaş başlamış ve Anastasius iktidarının son yıllarında Ermenistan ve Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırları çatışmalara sahne olmuştur. Sasani İmparatorluğu'nun Eftalitler (Akhunlar) ile yer yer çatışmalı olan ilişkileri kısa bir süre de olsa durulmuş ve Doğu Roma'yı güvenli kılan bu çatışmalı durum ortadan kalkmıştı.⁴⁴ Restorasyon ve kale tahkimatı için maddi kaynağı, İmparator Zeno döneminde kesilen Sasani İmparatoru Kavad, ikinci isteği de Anastasius tarafından reddedilince hızla, İmparatorluğun doğu sınırından girerek Ermeni toprakları başta olmak üzere Martyropolis ve

⁴¹ Stratelates (Aziz) Praesentou (Magister Militum altında askeri bir rütbe) John Malalas, *age.*, 17.412, c.1-7, s.10-18.

⁴² J. B. Bury, 1912. s.17.

⁴³ F. Nicks, *age.*, s.25.

⁴⁴ J. B. Bury, *age.*, s.11.

Amida'yı işgal etmişti.⁴⁵ Doğu Roma ve Sasaniler arasında yaklaşık 4 yıl süren savaş, Anastasius'un ödeme yapmayı kabulüyle sonlanmıştır.

Savaşı, çalışmamız açısından önemli kılan noktalardan biri cephe ve cephe gerisinde görev alan generaller ve rütbeli askerlerdi. Bir anlamda geleceğin tayini olarak görülebilecek bu savaşta Anastasius, Doğu seferine Batı Roma İmparatorlarından Olybrius'un (MS 472) damadı Areobindus'u tayin etmişti. Aerobindus aynı zamanda "Doğu'daki askerlerin efendisi" olarak da ünlenmişti. Anastasius bu savaşta, Patricius ve yeğeni Hypatius'u da görevlendirmiştir.⁴⁶ Sasani savaşı, imparatorluk açısından zorlu bir süreç olmakla birlikte göreve gelen komutanlar açısından bir iktidar mücadelesini gün yüzüne çıkarmıştı. Anastasius bu savaşta komuta kademesini bölmüş fakat bu kârlı bir strateji olmamış ve 504 yılında Hypatius geri çağırılmıştı. Aerobindus'un Sasanilerin elindeki Ermenistan'ı geri alması dışında herhangi bir başarı gösteremeyen Doğu Roma, savaşın bitmesi için Kavad'ı çoğunlukla parayla ikna etmeye çalışmıştır. Öte yandan yine bir "İliryalı" olan Celer, bu savaşta en yüksek komuta kademesine atanmıştır.⁴⁷

Bu dönemde fazla dikkat çekmeyen fakat diplomatik girişimlerinden ve tecrübelerinden dolayı başarılı bulunan Justinus, sadece alt düzey bir memur olarak tarif edilmektedir. Savaşın yükü Areobindus, Patricius ve Hypatius gibi generallerin omuzlarına yüklenmiş ve imparatorluğun belleğinde olumsuz roller oynamışlardır. Nitekim bu, aynı zamanda soyluların çoğunluklu olduğu savaş için, soylu olmayan ve senatoya nazaran ordu tarafından sevilen kişilerin öncelenmesine yol açmıştır. Özellikle Areobindus, savaşta görev alan paralı Germen askerlerinin bölge halklarına karşı tutumları, savaşta izlediği stratejiler ve kaybedilen yerler konusunda çokça eleştirilmiştir.⁴⁸ Savaşta başarısızlıklar, sonuçları itibariyle Areobindus'un omuzlarına yüklenmişse de 16 yıl sonra imparator olacak ve kendisinden yaklaşık 10 yaş büyük olan Saray muhafızlarının başı sayılan Justinianus parlayacağı günü bekliyordu.

Bu araştırma çerçevesinde Anastasius dönemi hakkında kısaca ifade edilebilecek bu gelişmeler, Nicks'te ve Bury'de; reformların merkezden taşraya doğru oluşturulmaya çalışıldığı ve Konstantinopolis'e hâkim olan unsurun Roma'ya da hâkim olabileceği, yani

⁴⁵ Procopius, *age.*, 2006., s. 2-8.

⁴⁶ Flavius Hypatius, I. Justinus'un hükümdarlığı sırasında Doğu'da komutanlık görevini yürüten ve I. Justinianus'a karşı Konstantinopolis'teki Nika Ayaklanması sırasında isyancılar tarafından imparator olarak seçilen ve kısa bir süre sonra idam edilen, imparatorluk soyundan gelen Bizanslı soyludur.

⁴⁷ J. B. Bury, *age.*, s.13.

⁴⁸ F. Nicks, *age.*, s.22.

bürokrasinin gelişimiyle doğru orantılı olduğu görüşlerini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle İmparatorluk tarafından verilen buyruklara bağlı, diplomasiye hâkim fakat aynı zamanda askeri sisteme vâkıf olan Justinus ve ailesine gözlerin çevrilmesi tutarlı bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Justinianus öncesinde ve taht yıllarında iktidarı kurma ve koruma evreleri açısından Maviler ve Yeşiller de ayrı bir denge unsuru oluşturuyordu. Hypatius 'un tahtı elde edebilmek için Mavilerin desteğini araması gibi, Justinus da kendi idaresinde onları himaye etmiştir.⁴⁹ Nitekim Bizans elitlerinin gözünde, Hypatius ve tahtın diğer varisi olan Pompeus, Justinianus iktidarının ilk evrelerinde de kendisinden söz ettirecekti. Pompeus ve Hypatius, Jüstinyenlerin safına geçmiş ve Bury'e göre Justinianus, Nika İsyanı'nda onlara çok iyi davranmıştır.⁵⁰ Fakat hem isyan ateşine ve Senato'nun galeyanına kapılan veliahtlar ve Bizans toplumunun genel yapısı için hem de Justinianus'un iktidarı için Nika İsyanı bir ölüm kalım savaşına dönüşmüştür.

1.3. Nika İsyanı

Nika Ayaklanmaları veya Nika İsyanı olarak da bilinen olaylar, MS. 532'de günümüzdeki İstanbul'daki Avrupa yakası olarak bilinen yarımada çevresinde, Konstantinopolis'te gelişmiş şiddetli ayaklanmalar serisidir. Nika Ayaklanması, içinde iktidardan çeşitli isteklerini barındıran tipik bir ayaklanmayla başlayıp yıkıcı bir isyana dönüşen ve özellikle Doğu Roma tarihinde adından bahsettiren bir değişim olarak kabul edilmiştir. Başlangıçta etkili olan unsur, Yeşiller ve Maviler 'in hoşnutsuzluğuuydu. Fakat ayaklanma, bir isyan boyutuna ulaştığında iktidar destekçisi ve iktidar karşıtlarının belirlediği bir savaştan farksızdı.

Justinianus çağına yönelik popüler yorumlar, Justinianus'un isyan öncesinde de Roma İmparatorluğu'nun eski ihtişamını geri kazanmaktaki kararlılığını ve çeşitli reformlar ve inşaat projeleri için büyük planlarını vurgulamıştır. Fakat isyanın, henüz 15 yıllık Jüstinyen hanedanlık döneminde ve ileride onun gerçek kurucusu olarak kayıtlara geçecek olan Justinianus iktidarının 5. yılında gerçekleştiği düşünülecek olursa, isyanın sebeplerini daha geniş boyutta incelemek gerekmektedir.

Nika İsyanının çıkışında rol oynayan en etkili gruplar, Maviler ve Yeşiller olmuştur. Bu Maviler ve Yeşiller Doğu Roma imparatorluğu içerisinde dikkat çeken iki gurubun dışında Dimos adı verilen, Kökeni Batı Roma İmparatorluğu'ndaki Collegium'lara dayanan

⁴⁹ J. B. Bury, 2013. s.40.

⁵⁰ J. B. Bury, 191. s.334.

Dimos'lar I. Justinianus döneminde de devlet yönetimi içinde önemli bir role sahipti. Bunlar meslek gruplarının veya belirli toplulukların oluşturduğu kuruluşlar olup, çeşitli sosyal, ekonomik ve dini amaçlar için faaliyet gösterirlerdi. Dimos'lar genellikle meslek gruplarını temsil ederlerdi.⁵¹ Örneğin, tüccarlar, zanaatkarlar, denizciler, avukatlar gibi farklı meslek grupları kendi dimos'larına sahiptiler. Meslektaşlarının çıkarlarını korumak, mesleki eğitim sağlamak, sosyal yardımlaşma ve ticari ilişkileri düzenlemek gibi amaçlarla faaliyet gösterirlerdi.

Dimos'lar aynı zamanda dini ve sosyal etkinlikler için de kullanılırdı. Bazı Dimos'lar, belirli tanrılara veya tanrıçalara adanmış dini törenleri organize ederken, diğerleri de sosyal etkinlikler, eğlenceler veya yardımlaşma faaliyetleri düzenlerdi. Bu tür etkinlikler, dimos üyeleri arasında dayanışma duygusunu artırır ve toplumsal bağları güçlendirirdi. Bununla birlikte, Dimos'lar hala Roma toplumunun önemli bir parçasıydı ve I. Justinianus döneminde de varlıklarını sürdürdüler.

Ancak, I. Justinianus döneminde Dimos'ların rolü ve gücü önemli ölçüde değişmiştir. İmparatorluk, Dimosların faaliyetlerini sıkı bir şekilde denetlemeye başlamış ve bazı durumlarda yetkilerini sınırlandırmıştır. Bu, imparatorluğun merkezi otoritesini güçlendirmeyi amaçlayan genel bir politika çerçevesinin bir parçasıydı.

Justinianus seçilmesinde ve daha önce bahsedildiği gibi Justinianus isminin öne sürülmesinde etkili olan gruplar, genç Justinianus'un tahtını sarsmada da en ön saftaydı. Mavi ve Yeşil gruplar, Konstantinopolis'te iki ana güç odağıydı. Bu takımlar hipodromda düzenlenen sıradan araba yarışlarının taraftarı olmak dışında derin bağlılıklara sahipti ve sadece sporla ilgili değillerdi; genellikle siyasi ve sosyal kulüpler olarak işlev görürlerdi. İmparatorluğa seçilen kralların taç giyme törenlerinden sonra Hipodrom 'da Katisma adı verilen locada yerlerini aldıktan sonra Mavi ve Yeşillerin ilk tebriklerini kabul etmesi onların siyasi yönüne ağırlık veren sembollerdi. Hipodrom'un İmparatorluktaki önemi, bu tür sembollerin merkezi olması ve daha önce bahsedildiği üzere imparatorların seçilmesinde ve kalıcılığının sağlanmasında etkili olmasıydı. Nitekim medyanın olmadığı bir çağda hipodrom, kamuoyu görüşlerinin dile getirildiği bir yer olarak da nitelenmiştir.⁵²

⁵¹ Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015. s.77.

⁵² A. A. Vasiliev ve James A. Evans'a dayandırılan bilgilere göre doğada bulunan dört elementten referansla Maviler suyu, Yeşiller toprağı, Kırmızılar ateşi, Beyazlar ise havayı temsil etmiştir. Bkz. Serhat Pir Tosun, Doğu Roma İmparatoru I. Justinianus'un (MS 527-565) Bithinya'daki Faaliyetleri, *Uludağ Üniversitesi Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 80, 2018, s.598

Mavi ve Yeşiller arasında sert bir rekabet vardı ve her iki oluşumun destekçileri derin bir bağlılığa sahipti. Destekledikleri taraflar, kendilerini destekleyen devlet unsurları göz önünde bulundurulduğunda, taraftarlıktan ziyade politik bir tavrı ortaya çıkarır. Nika İsyanı öncesinde Anastasius'un yeğenleri, aynı zamanda Monofizismi temsil eden Yeşilleri, Maviler ise Justinianus'u desteklemişti.⁵³ I. Justinianus döneminde "Yeşiller" ve "Maviler", Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasi arenasında önemli bir yer tutan rekabetçi ve çoğunlukla şiddetli rakip taraftar gruplarıydı. Yeşiller ve Maviler, Bizans toplumunun farklı kesimlerini temsil ediyorlardı ve genellikle hipodromlarda düzenlenen yarışmalar sırasında destekçileri arasında şiddetli çatışmalara yol açabilirdi.

Yeşiller, hipodromlarda düzenlenen at yarışlarında takım renklerinden biri olarak tanınmışlardı. Bu grup, halkın alt sınıflarından gelen destekçilere sahipti ve genellikle şehir halkının çıkarlarını temsil ederdi. Yeşiller, sosyal reformlar ve halkın refahı için mücadele eden bir grup olarak görülürdü. Yeşiller ve Maviler, sadece spor yarışmalarında rakip takımlar değil, aynı zamanda siyasi ve sosyal arenada da rekabet eden kesimlerdi. Bu gruplar, genellikle siyasi liderler ve imparatorluk yetkilileri ile ilişkilendirilir ve siyasi kararlar üzerinde etki sahibi olmaya çalışırlardı. Yeşiller, Bizans aristokrasisine karşı duran ve popüler destek kazanmaya çalışan bir muhalefet gücü olarak ortaya çıktı.

Ayrıca Maviler aristokrasiyi arkalarına alırken, yeşiller ise toprak sahipleri, tüccarlar, zanaatkarlar ve eyalet idarecileri tarafından destekleniyordu.⁵⁴ Bu nedenlerle Bizans İmparatorluğu içinde farklı siyasi fraksiyonlar ve ideolojilerle uyumlu hale geldiler. Siyasi, kültürel ve dini aidiyetlere sahip bu gruplar geniş kapsamlı bir katılıma sahipti ve üyelerini çeşitli amaçlar ve protestolar için harekete geçirebilirlerdi. Yeşiller ve Maviler, Bizans İmparatorluğu'nun siyasi atmosferini etkileyebilir ve imparatorluğun politikaları üzerinde belirleyici bir rol oynayabilir duruma gelmişleri. Bu gruplar, halkın taleplerini dile getirmek ve siyasi değişiklikler talep etmek için sık sık protesto ve gösteriler düzenlerdi. Bu nedenle, imparatorlar genellikle Yeşiller ve Mavilerin desteğini almak için çaba sarf ederdi.

Justinus'un seçilmesi ve sonra bir oldubittiyle tahta çıkışı sebebiyle Senato'nun rolü de incelenmeye değerdir. Senato'nun seçim sürecinde siyasi gücü zarar görmüşse de sembolik bir kurum haline geldiği söylenemez. Nitekim Justinianus dönemi öncesinde imparatorlarının kararlarını danıştığı ve eğer Senato görüşlerinin aksine bir karar yürürlüğe

⁵³ Mertcan Taşkın, "Bizans'ın Muhafazakâr Partisi: Maviler", s.4.

⁵⁴ Pınar Bursa, "Anastasius ve Sikkeleri", *İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*, 2000, s.15.

girerse kamuoyunun desteğiyle imparatorun yetkilerinin sınırlandırılabilirdiği örnekler mevcuttu.⁵⁵ Fakat Senatonun belirlenmesinde gerçek güç, imparator ve onun yetkilerinde olduğu için, Jüstinyen hanedanını Senato'ya rağmen seçtiren Maviler ve Justinianus karşısında eski ihtişamından yoksundu. Öte yandan Justinianus, yakın durduğu Mavilerden darbe yediği gibi, Nika isyanının gelişi evresinde de görüleceği üzere Senatörlerden de uzak durmuştu. Çünkü Justinianus'un, yönetimi senatörlerden bağımsız kılmaya yönelik politikaları Senato'yu kızdırmış ve J. B. Bury'e göre isyan esnasında halkın daha çok tahrik edilmesinde senatörlerin payı da varsayımlar arasındaydı.⁵⁶

İsyan, ilk etapta hipodromda Justinianus olduğu halde, daha önceki isyanlardan farksız biçimde hipodrom sınırları içerisinde ve Osmanlı döneminde At Meydanı olarak adlandırılan, bugünkü Sultanahmet içinde başlamıştı. Maviler ve yeşillerin henüz birleşmediği ve Justinianus'un sert ve otokratik yönetimine kızgınlığın bir tezahürü olan isyan yine hipodromda Nika adını almıştır. Konstantinopolis Eparhos'u Eudaemon'un düzenlediği soruşturma sonucunda Maviler ve Yeşillerden suçlu bulunan yedi kişiden dördünün kafasının kesilmesi emri verildi. Dönemin şartlarında özellikle Justinianus iktidarı için olağandışı olmayan idam emri, idamı gerçekleştiren celladın, biri Mavilerden olan iki kişiyi öldürememesi ve sonuçları bardağı taşırmıştı. İki ezeli siyasi oluşumun nadir bir şekilde aynı denklemde bulunmasına ek olarak bir de iki hükümlünün Haliç'in öte yanına geçirilerek Laurentius Kilisesi'ne sığdırılması isyanın epik yönünü destekler nitelikte olmuştur.⁵⁷

Ocak ayı sonunda isyanın ilk kıvılcımı bastırıldığında hipodromda at yarışları düzenlendi. Justinianus'un da katılım sağladığı yarışta, hükümlü iki taraftar için kitleler İmparator'dan merhamet dilerken, locadan hiçbir karşılık alınamaması, Maviler ve Yeşillerin birliğine dayalı sloganlarla tepkiyi daha da pekiştirdi. Nihayetinde Yeşil-Maviler olarak birleşen gruplar Vali Eudaemon'dan da bir tepki alamayınca ilk iş olarak hapisanedeki mahkumları serbest bıraktılar. Sonrasında Halk kapısını yani sarayın törenle girilen bronz kapıyı ateşe vererek Senato binası ve Ayasofya'nın da yangından zarar

⁵⁵ Anastasius'un tahta çıkışında taç giyme töreninin şartlı bir biçimde kabul edilmesi ve iktidarının önemli bir bölümünde Senato'nun güvenini kazanma çabası, Senato'nun etkinliğine örnektir. Bkz. Fiona Nicks, *The Reign of Anastasius I 491-518*, s.24.

⁵⁶ J. B. Bury, *age*, s.42. Bury, Nika isyanındaki detaylara Procopius'un yanında dönemin yaşayan bir diğer tanığı John (Ioannis) Malalas kaynaklarını Paskalya (Paschale) Kroniği ve Teophanes ile karşılaştırarak ulaşmıştır.

⁵⁷ J. B. Bury, *ege.*, s.40.

görmesine sebep olan isyancılar için İmparator tarafından gelen ilk diyalog olarak yarışların yenilenmesi buyruğu yeterli olmamıştı.⁵⁸

Nika İsyanı'nın Nika'yı fethetme dönüşümünün ardında henüz bitmemiş bir erkekler savaşı da göze çarpmaktaydı. Justinus'un ve yeğen Justinianus'un Mavilerin ön planda olduğu bir oldubittiyle seçilmesi sonrasında Senato'da başlayan yetki kaybı Justinianus'un iktidarında Senato'yu şekillendirici politikalarıyla devam etmişti. Bu nedenlerle idarecilerden Eparhos Eudaemon ve Kapadokyalı John'un görevden alınması, Senatörlerin aklına Anastasius Hanedanı'nı tekrar getirerek bir rövanşa sevk etmiştir. Justinianus'u tahttan indirme planı devreye sokulduğunda, isyancılar çoktan Hipodromu hınca hınç doldurmuştu. Justinianus, öncesinde Anastasius'un yeğeni Hypatius'a sarayı terk etmesi emri vermiş, Hypatius ilk önce reddetse de daha sonra Pompeius ile evlerine çekilmişlerdir. Justinianus'un bu sözde zaafını fırsat bilen Senatörler Hypatius'un yeni İmparator seçilmesi için konsey toplamışlarsa da Belisarius ve Mundus'un kuvvetleri hipodroma girmenin yolları üzerine çalışmaya başlamışlardı. Ayrıca Justinianus, Narses adlı bir saray görevlisini, kalabalığın içinden Mavileri ayırmak için bir hizip çıkarma göreviyle hipodroma göndermiş fakat kıyım öncesi son uyarı olarak görülecek bu strateji, yaklaşık 30 bin kişinin ölümüyle sonuçlanacak isyanın bastırılmasını geciktirmemişti.⁵⁹

Nika Ayaklanması, pek çok Bizans tarihi kaynağında kayda değer bir kırılma noktası olarak kabul edilmiştir. Konstantinopolis'te gerçekleşmiş olan ayaklanma şehirde önemli bir yıkım ve kitlesel ölümlere sebep olmasıyla birlikte, dönüşüme uğrayan devlet teşkilatlanmasına karşı bir yapıya bürünmesiyle de önem teşkil etmiştir. Ancak ne isyancılar arasındaki on binlerce kişinin ölümü ne de senatonun Anastasius dönemi düzenine geri dönme çabaları Bizans İmparatorluğu'nu bekleyen kapsamlı değişiklikleri önleyememiştir. İsyan neticesinde halka karşı girişilen bastırma hareketi Procopius başta olmak üzere pek çok kaynakta katliam olarak nitelenmiş ise de başarısızlığa uğrayan her isyan sonrasında olduğu gibi Nika ayaklanması sonrası dönem de kendi devlet kadrosunu oluşturmuştur.

Bu araştırma için önemli çıkış noktalarından biri olan devlet teşkilatlanmasında Belisarius'un önemi büyüktür. Nika Ayaklanmasının ardından Belisarius, Justinianus

⁵⁸ J. B. Bury, *ages.*, 1912. s.41.

⁵⁹ Bury, kroniklerden elde ettiği bir alıntıya göre, kararsız ve savunmasız kalan Justinianus ve çevresinin kaçma planlarına karşı İmparatoriçe Theodora'nın kalıp savaşa söylevinden etkilendiğini ve isyanın bastırılmasında etkisi olduğuna işaret etmiştir. Ancak isyancıların çevresinin sarılması ve bastırma harekâtına Belisarius, Mundus kuvvetlerine ek olarak Justinianus'un yeğenleri Boraides ve Justus'un dahil olması, mücadelenin yalnızca bir söylevin etkisiyle değil planlanarak gerçekleştirildiğini göstermektedir. J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, s.40.

yönetiminde Doğu Roma İmparatorluğu'nun kaybedilen topraklarını yeniden kazanmaya odaklanmıştı. Bu topraklarda gerçekleşen önemli askeri hareketlerin başkomutanlığını üstlenmesinin yanı sıra devlet nezdinde de nüfuz sahibi olması, Procopius tarafından zaman zaman içişlerine dahi karıştığı yönünde betimlenmiştir. Ayrıca, Belisarius'un kızı Ioannina ile Theodora'nın torunu Anastasius (Athanasius?) ile evlenmesi önemli bir detaydır.⁶⁰

Kapadokya “Eparhos'u”, Praefectus Praetorio, yani bir anlamda muhafız birliğinin lideriydi. Fakat aynı zamanda maliye bakanlığı olarak da nitelendirilen Kapadokya Eparhosluğuna Phocas görevlendirilmişti. Kaynaklarda, görevini kendi kişisel çıkarları için kullanmayı düşünmeyen biri olarak bahsedilen Phocas'ın, Afrika seferi için hazırlıklara başlayan ve şehri daha büyük bir ölçekte yeniden inşa etme planlarına girişen İmparator'un mali gereksinimlerini karşılayamadığı için kısa bir süre sonra görevden alındığı ileri sürülmüştür. Yerini alan Kapadokyalı John, hemen hemen dokuz yıl süren görevi boyunca Doğu eyaletlerindeki maddi varlığı başkente taşıması açısından imparatorluğun önemli bir ismi haline gelmişti.

Roma hukukunun derlenmesi ve reformu konusunda önemli bir role sahip olan Tribonianus, *Quaestor Sacri Palatii*⁶¹ olarak tayin edilmiştir. Justinianus Kanunları (Corpus Juris Civilis) adı verilen kapsamlı bir hukuki çerçeve oluşturulmasına öncülük etmiştir. Bu kanunlar, Bizans İmparatorluğu'nun hukuki altyapısını güçlendirerek ve gelecek yüzyıllarda hukuk sistemlerini etkileyen önemli bir belge haline gelmiştir. Diplomasi konularında etkili olan Peter Barsymes, Justinian ve Theodora'ya dış ilişkiler konusunda danışmanlık yaparak İmparatorluğun uluslararası ilişkilerini şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Got Savaşı'ndaki başarıları ile tanınan Narses, İtalya'daki Ostrogot Krallığı'nı mağlup ederek, Justinianus'un İtalya'yı yeniden fethetmesine önemli katkı sağlamıştır.

Bu figürler, Nika Ayaklanmasının yarattığı krizin ardından İmparator Justinianus'un liderliği altında Bizans İmparatorluğu'nun yeniden güçlenmesine önemli katkılarda bulundular. Mali, askeri başarılar, hukuk reformları ve diplomasi alanlarındaki değişiklikler, İmparatorluğun yönetimini güçlendirdi ve Bizans'ın eski ihtişamına geri dönmesine zemin hazırladı. Bu bölüm, I. Justinianus'un tahta çıkıp gücünü pekiştirme mekanizmalarını inceleyerek dönemin siyasi manzarasını araştırmıştır ve İmparator, danışmanları ve Bizans

⁶⁰ J. B. Bury, *age.*, 2013. s.27.

⁶¹ *Quaestor palatii*: Yasama işlerinde imparatorun yardımcısı durumunda bulunur: ihsanlar ve *Res privata*'dan iki imparator yardımcısı, eyaletten bağımsız finans işlerine bakan iki yüksek memur idi. Bkz. Morrisson, C., (2014). *Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*. (çev. Aslı Bilge), Ayrıntı Yay. İstanbul. s.117.

bürokrasisi arasındaki karmaşık dinamikler tartışılmıştır. Nihayetinde Justinianus'un, iktidarını oluşturma düşüncesiyle çıktığı yolda, tahtını kurtarmaya dönüşen siyasi ve yönetsel zorlukları aşmak için kullandığı stratejiler hakkında bir izlenim oluşturmak amaçlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

JUSTINIANUS DÖNEMİ'NİN SİYASİ VE DİNİ İKLİMİ

2.1. Nika İsyanı Sonrası Justinianus İktidarının Şekillenmesi

Justinianus Döneminde, dini politikalar ve teolojik tartışmalar, mimari gelişim ve kültürel ilişkiler, anıtsal yapıların inşa edilmesiyle iç içe geçen bir mahiyete bürünmüştür. Bunun en önemli parçası, Justinianus döneminin ihtişamını ve kültürel önemini örnekleyen bir mimari harika olan Ayasofya'dır. Bu bölüm, bu anıtsal yapıların mimari ilkelerini, kültürel ve toplumsal etkilerini inceleyerek, I. Justinianus'un hükümdarlığı sırasında mimarlığın siyasi, dini ve kültürel idealleri ifade etmedeki rolünü aydınlatmayı amaçlamaktadır.

Nika ayaklanmasının I. Justinianus dönemi Bizans'ın siyasi ve politik birikiminden mimari ve dini kült ve inançlarına kadar yıkıcı etkileri olmuştur. Elbette Justinianus'un, ayaklanma sonrasında en önemli odak noktası, bahsi geçen yıkımın etkilerini imparatorluk genelinde en aza indirerek mimari çalışmalara girişmek olmuştur. Ayaklanma sırasında şehrin yıkılması, imparatora, gücünün mimari ve topografik tezahürünün yakında yaratılabileceği boş bir tuval de sağlamıştır. Hukuki boşlukların, yeni isyanlar ve iktidarı kaybetme tehditleri doğurmaması için imparatorluğun yetkilerini düzenlemek elzemdi. Fakat Jüstinyen hanedanlığını toplum nezdinde kabul ettirebilmek için devlet idaresine yönelik teknik düzenlemelerden ziyade imaj oluşturmak daha önemli bir yer tutmuştur. Bu imaj çalışmaları o kadar ciddiye alınmıştı ki, yüzyıllar boyunca ve günümüzde hala İmparatorun kendi ismiyle müsemma eserler ortaya çıkarmıştır.

Ayaklanmanın sonlanması ve kontrolün ele alınmasından hemen kırk gün sonra, bölgede genel bir temizliğe girişilmişti. Özellikle Bizans İmparatorluğu'nun merkezi mahiyetindeki hipodrom ve çevresi başta olmak üzere zarara uğrayan ev ve yapıların İmparatorluk idaresince satın alınması yeni bir imar faaliyetinin işaretleriydi. İsyanın kısa bir süre sonra bölge üzerinde tertibata girişilmesi kısa sürede mimarların bulunarak planların seçilmesi, planın Nika isyanı öncesinde de Justinianus'un aklında olabileceği ihtimali üzerinde çeşitli araştırmacıları düşündürmüştür.⁶² Ayasofya Kilisesi'nin yapımı sürecini ele almadan önce, bu derece görkemli bir yapıya duyulan gereksinimi tartışmak gerekir.

⁶² Glanville Downey, "Justinian as a Builder". *The Art Bulletin*, C.32, 1950, s.262.

Öncelikle Ayasofya'nın inşası için Tralles'li Anthemius'un görevlendirilmesi, girişilecek tapınağın görkemine işaret etmişti.⁶³ Anthemius, Justinianus saltanatının ilk senesinde Sergius ve Bacchus Kilisesi'nin (MS 527-536) mimarlığını üstlenmiş ve yapının isminden de anlaşılacağı üzere 4. yy.'da yaşamış olan iki azizin Justinianus döneminde isminin kalıcılaştırılmasına imza atmıştı.⁶⁴

2.1.1. Ayasofya (St. Sophia) Kilisesi

Ayasofya öncesinde şehrin en önemli mabedi olarak değerlendirilen Aziz Polyeuctus Kilisesi, Justinianus'un tahta çıktığı yıl olan 527 yılında bitirilmişse de mabedin yapımına imza atan güç, eski imparator Olybrius'un kızı ve Areobindus'un eşi Anicia Juliana idi. Bu noktada Polyeuctus'un taşıdığı aristokratik imaj, İlliryalı Jüstinyenler için aşılması gereken bir mihenk olarak belirmişti. Soylu ve çoğunlukla hanedan üyesi Bizans aristokrasisi için başkentte nüfuz kazanmanın bir yolu olarak gösterişli kiliselerin ve dini yapıların inşasını finanse etmek, rekabetle yürüyen bir gelenek haline gelmişti. Antik kaynaklar Justinianus'un efsanevi bir söylemle Süleyman'ın tapınağından daha güçlü bir tapınak yapma iddiasıyla projeye başladığını ileri sürmüştü.⁶⁵ Ancak Justinianus'un geçmişte aristokratların gelenek haline getirdiği yolu izleyerek şehirde kalıcı bir iz bırakmak ve imparatorluk makamı ile Hıristiyan inancı arasındaki bağı güçlendirmek için Ayasofya'nın inşasına büyük önem vermesi daha mantıklıdır. Nitekim Nika isyanından önceki Doğu Roma'yı temsil eden isimlerin ve soyluluklarının bir ifadesi olan yapılar karşısında Justinianus'un Doğu Roma'sını ilan edecek yeni imajlara ihtiyaç vardı. Bu imajlardan en önemlisi ve yüzyıllar boyunca en çok konuşulmuş olanı ise Ayasofya Kilisesi'dir.

5. yüzyıl'dan önce de farklı formatlarda var olan mabedin mimari biçimiyle birlikte ismi de Justinianus dönemine kadar değişime uğramıştı. İlk yapının I. Konstantin döneminde meydana getirildiği kaynaklar arasında yer almaktadır. Yapı, Büyük Kilise anlamında Megale Ekklesia (Ναός τῆς Ἀγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας) olarak 360 yılında ahşap olarak inşa edilmişti.⁶⁶ Tanrı'nın Kutsal Bilgeliği Kilisesi olarak tercüme edilebilecek ilk yapı, hemen hemen 40 yıl dayanabilmiş ve 5. Yüzyıl'ın başında İmparator Arcadius döneminde çıkan isyanda yıkıma uğramıştı. II. Theodosius zamanında 415'te Kilise'nin tadil edilmesi,

⁶³ J. B. Bury, *age.*, 2013. s.49.

⁶⁴ Sergius ve Bacchus Kilisesi, günümüzde Küçük Ayasofya Camii olarak bilinir ve İstanbul Fatih ilçesindeki Çatladıkapı semtinde bulunmaktadır.

⁶⁵ Baring-Gould, S., 'The Building of St. Sophia'. *Temple Bar*, 1860-1906, S.21, s.34-37.

⁶⁶ Esra, Güzel Erdoğan, 'Bizans Dönemi'nde Ayasofya, Tarihçesi ve Mimari Özellikleri Hakkında Genel Bilgiler', *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, s.2.

kendisine atfedilen öneme ve dini mimarının hükümdarlığın tesisiyle olan ilişkisinin bir göstergesi olabilir. Nitekim araştırmalarda, II. Theodosius döneminde Megale Ekklesia'nın giriş kapısında 12 havarili kuzu kabartmaları olduğu bulgularına rastlanması, isyan sonrasında Doğu Roma'nın sembolü niteliğindeki mabette Hristiyanlık vurgusunun daha da güçlendiğini göstermektedir.

Justinianus'un Megale Ekklesia inşasının, Theodosius'unkinden 10 yıl erken biterek 5 yıl gibi kısa bir sürede tamamlanması, projeye verilen önemin yanında, geçen yüz yılda mimarlığın ve mühendisliğin Bizans'taki ilerleyişini de göstermekte idi. Kubbe 'ye kadar yaklaşık 54 metreye ulaşan mabedin yüksekliği ve ağırlığını pandantifler ve yarım kubbeleri destekleyen payandalar ve kemerler desteklerken, kubbenin ağırlığını hafifletmek için Rodos'ta üretilen beyaz süngerimsi topraktan kiremitler kullanılması, kaynaklarda Egeli mimar Anthemius'a ithaf edilen ince bir detaydır.⁶⁷

Yapılan kubbe ve Ayasofya'nın bazı parçaları, 558 yılında kısmen yıkılmış ve zarar görmüşse de mimar Anthemius'un ölümü sebebiyle yerini Isidore almış ve tamiratı en az selefi kadar ustaca gerçekleştirmişti. Kilise'nin maliyeti farklı kaynaklarda farklı ifade edilmiştir. Bury'e göre genel maliyetin 320.000 pound⁶⁸ ağırlığında altın yani yarım milyon sterline denk gelebileceği yönündeki iddialara şüpheli yaklaşmakla birlikte şaşırtıcı bulmamıştır. Justinianus'un Ayasofya için harcanan paranın tamamını hazineden karşıladığı iddiası, Nika İsyanını destekleyen senatörlerin mal varlıklarına el koyması ve buradan sağladığı gelirin inşaat süreci için önemli bir kaynak olması sebebiyle abartılı bulunmuştur.⁶⁹ Nika ayaklanmasından iki yıl önce mahkeme mimarı görevlendirmesi; fonları praetorian Eparhos'un (tractatores) yerel temsilcilerin sağlaması Ayasofya planının daha önceden yapıldığını göstermektedir.⁷⁰

2.1.2. Dini ve Siyasi Dengelerin Değişimi: Devlet'in Dini

Nika isyanının bastırılmasından sonraki ilk 10 yıl, Justinianus'un saltanatının dış politikası açısından neredeyse sorunsuz geçmişti. Sasanilerle oluşabilecek savaşları önlemek adına çeşitli ittifaklar sağlanmış; Afrika ve İtalya yeniden kontrolü altına alınmıştı.⁷¹

⁶⁷ J. B. Bury, *age.*, 2013. s.50.

⁶⁸ İngilizce kaynaklarda (lbs.) kısaltmasıyla geçen pound ağırlık birimidir.

⁶⁹ Glanville Downey, *age.*, s. 263.

⁷⁰ Anthony, Kaldellis, The Making of Hagia Sophia and the Last Pagans of New Rome, *Journal of Late Antiquity*, S.6, 2013. s.350.

⁷¹ Turhan Kaçar, (Ed. Michael Maas), "The Cambridge Companion to the Age Justinian", *Cambridge University Press* 2005. s. 626.

Nihayetinde imparatorun üstlendiği büyük yasal çalışmalar tamamlandı ve beraberinde Konstantinopolis, her zamankinden daha ihtişamlı bir şekilde yeniden yükseldi. Ancak dönemin tatmin ediciliği kendi içinde aynı derecede olumlu değildi. Daha önce de bahsedildiği üzere Justinianus döneminde önemli isimlerden ikisi Kapadokyalı John ve Belisarius 'tur.

Nika isyanından önce de devlet yönetiminde bulunan John ile Justinianus'un ilişkilerinin MS 520 yılına kadar dayandığı ve kendisinin Magister Militum Praesentalis (Genelkurmay Başkanı) görevini yaptığı düşünülmekte ancak bununla ilgili somut bir kaynağa ulaşılamamıştır. Nika İsyanı sırasında, isyancıların görevden alınmasını istediği en önemli kişilerden biri olan Kapadokyalı John, isyandan sonra da üstündeki şüpheler artarak görevine devam etmiştir. Kapadokyalı John'un çekindiği kişilerden biri İmparatoriçe Theodora ile 541 yılına kadar süren ilk döneminde bir hayli zorluk yaşamıştır. Onun Justinianus üzerindeki etkisini zayıflatamadı, ancak bu etki, İmparator'un ona olan güvenini sarsacak kadar da ileri gitmemiştir. Kapadokyalı John'un artan endişesi kaynaklarda da ifade edilmektedir. Bu nedenle kendisine suikast düzenlenmesinden korkarak etrafında büyük bir silahlı güvenlik grubu oluşturmuştu. J. B. Bury'e göre bu, daha önce Rufinus dışında hiçbir Praetorian Eparhos 'unun başvurmadığı bir önlem olmuştu.

John'un nefret ettiği ve kıskandığı bir kişi olarak betimlenen, seferlerinden dönerek 540 yılında Konstantinopolis'e gelen ve Ostrogot Kralını da beraberinde esir olarak getiren General Belisarius, aynı zamanda İmparatorluğun da yeni gözdesiydi. Nika İsyanının bastırılmasındaki rolüne de şahit olduğumuz Belisarius, John'un endişelerinin arttığı ölçüde, popülerliğinin arttığı Afrika ve İtalya fatihiydi. Esasında, dini hiziplerden ve mezhepsel eğilimlerden uzak olan Belisarius, her ne kadar görev adamı olarak görünse de Justinianus, kendisine sarsılmaz bir güven duymamıştır. Belisarius da İmparator gibi bir İlliryalıydı ve yine Justinianus gibi evliliği açısından tartışılıyordu.

Belisarius ve John arasındaki bu rekabet aynı zamanda bir suikast iddiası ve komployla beraber John'u da makamından edecekti. Antonina, Belisarius'a ait olan Rufiniana'nın malikânesine John'u davet etmiş ve John buraya gizlice gelmeyi kabul ettiğinde plan işlemeye başlamıştı. Antonina aynı zamanda İmparatoriçe' ye, yani Theodora'ya da bütün ayrıntıları anlatmıştı. John'un Justinianus'a bir suikast düzenleyeceğini kendi ağzından duymaları için Theodora, sadık Narses ve Saray Muhafızları Komutanı Marcellus'u görevlendirmiş ve ne yazık ki ihanet unsuru konuşmalar

Justinianus'un da ikna olacağı tanıklar eşliğinde, “*hiç çekinmeden İmparator'un hayatına teşebbüs etme*” planlarından bahsetti. Suçüstü operasyonu neticesinde saklandıkları yerden çıkan Narses ve Marcellus ile John arasında çatışma çıkmış, Marcellus yaralanırken John kaçmışsa da yakalanarak Kyzicus'a (günümüzde Erdek yakınlarında olan bir kasaba) sürgün olarak gönderildi.

Servetinden ve kendine ait mallarından mahrum bir biçimde kendisine ait adamları bırakılarak yerel bir görev verilen John, böylece Belisarius karşısında mağlup olmuş fakat emekliliğine kadar maddi olarak desteklenmiştir. Fakat sürgününün tadını huzur içinde çıkaramayan John, Kyzikos'ta piskopos Eusebius'un öldürülmesi olayına karışmıştır.

Cinayeti araştırmak için görevlendirilen ve Kyzikos'a giden senatörler John'un kaynaklarda iddia edilen suçsuzluğuna rağmen cezalandırmıştır.⁷² Dönemin hukuk sisteminin adaletsizliğine dem vurulmuştur. Fakat yine de bu tür yasa dışı işlemlerden İmparator Justinianus sorumlu tutulmamış ve bununla birlikte Theodora'nın bu olaylarla ilgili bir şekilde etkili olduğu yorumlanmıştır. Theodora'nın John'un cezasını artırmak için nasıl etkili olduğu ve politik gücünü nasıl kullandığı genellikle Procopius'un anlatımını çağrıştıran çıkarımlardır.

Birkaç yıl sonra, piskoposun öldürülmesiyle ilgilenen Yeşiller grubundan iki genç adamı kontrolü altına aldı. Vaatler ve tehditlerle Kapadokyalı John'un suçunu itiraf etmeye çalıştı. Biri boyun eğdi ama diğeri işkenceye rağmen reddetti. Her iki gencin de ellerini kestiği söylenen plana karşı şaşkına dönen John, hapishanede ölümüne kadar kaldı, ardından İmparator tarafından özgür bir adam ama bir rahip olarak Konstantinopolis'e dönmesine izin verildi. Ancak hala tahta çıkma hayalini kurduğu söyleniyordu. John'un yaşadığı olaylar, Justinianus döneminin karmaşıklığını ve saray entrikalarının derinliklerini gösteriyor. İmparatoriçe Theodora'nın, muhaliflerini etkisiz hale getirmek ve taht üzerinde daha fazla kontrol sağlamak için nasıl taktikler kullandığına dair ilginç bir örnek sunmaktadır.

Justinianus dönemini bir önceki hükümdar olan Anastasius'un dönemiyle karşılaştırsak Anastasius döneminde, İmparatorluk genelindeki dini anlaşmazlıklar ve politik çalkantılar dikkat çekmekteydi.⁷³ Ortodoks Hristiyanlığın diğer inanış biçimleri arasındaki farklar, aynı zamanda toplumun farklı kesimlerini de etkiliyordu. Anastasius, dini anlaşmazlıkların yatıştırılmasına yönelik çabalarıyla tanınmıştı ve bu yönde politikalar

⁷² J. B. Bury, *age.*, 1912. s.44.

⁷³ F. Nicks, *age.*, s.23.

izlemişti. Monofizitler ve Ortodokslar arasında orta yolu bulma çabaları, kimi zaman Monofizitlerin ağır baskısını sağlamıştı. Bu da Papalığa karşı Bizans içerisinde müstakil bir dini istikrar sağlama ve toplumsal huzuru tesis etme çabalarını yansıtıyordu. Justinianus dönemindeki olaylar daha çok politik entrikalar ve güç mücadeleleri etrafında dönüyor gibi görünüyor. Procopius'a göre bunlar Theodora'nın etkisi altında, sarayın içi çekişmelerle dolu ve politik güç, bazı kişilerin ellerinde yoğunlaşmıştı. Fakat Justinianus'un taht yıllarının neredeyse tamamına yansıyan iktidarı tesis etme mücadelesi, bunu basit bir 'Bizans entrikası' şeklinde yorumlamayı zor kılmıştır. Bu nedenle Justinianus döneminin kimi kaynaklarca belirtilen karmaşık ve belirsiz görünümü, birbiri ile bağlantılı ya da bağımsız pek çok etken incelenerek gözlemlenebilmektedir.

Anastasius döneminde dini anlaşmazlıkların ön planda olması, o dönemin toplumsal ve kültürel dinamiklerini yansıtıyor. Arianizm ve Ortodoks Hristiyanlık arasındaki çatışmalar, imparatorluğun farklı bölgelerinde farklı şekillerde algılanmış olabilir. Anastasius'un hoşgörü politikaları, dini istikrarı sağlama amacını güçlendirmiş olabilir. Öte yandan, Justinianus dönemi, politik güç ve hükümet içi rekabetin öne çıktığı bir dönem için Theodora'nın etkisi, o olmadan Justinianus dönemi tarihinin okunamayacağını göstermemektedir. Justinianus'un saltanatı, imparatorluğun siyasi yapısının ve güç dengelerinin değiştiği bir dönemi işaret etmektedir. Nitekim Anastasius'un dönemi daha çok dini meselelere odaklanırken, Justinianus dönemi politik entrikaların ve güç mücadelelerinin dini kimliğin koruyuculuğuyla şekillendiği bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak her iki dönemde de karmaşıklık ve iç çatışmalar gözlemlenmiştir.

Ayasofya'nın yapımı süreci, Bizans kaynaklarında genellikle sınırlı olarak verilen bir inanç mücadelesine de sahne olmuştu. Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edildiği bu dönemde, pagan inançlar sekteye uğrasa da bir kültür olarak hem Bizans toplumunda hem de idarecilerde yaşatıldığı görülmekteydi. Nitekim iyiden iyiye devlet dinine dönüşmeye başlayan Hristiyanlığın baskınlığı karşısında pagan kültürün yeraltına çekildiğine kaynaklarda rastlanmıştır. Nitekim 529'da Phocas'ın Pagan olduğu şüphesiyle tutuklanmasıyla birlikte, devlet idaresindeki paganların da gözetim altında tutulduğu söylenebilir. Nitekim eski Kapadokya Eparhos'u Phocas'ın güvenilir yardımcılarında Lydos bu dönemi Cumhuriyet'in son çağı olarak nitelendiriyordu.⁷⁴

⁷⁴ A. Kaldellis, *age.*, s.345.

Dönem, bir bakıma pek çokları için vitrinde Hristiyan görünme fakat gizli olarak pagan ritüellerin devam ettirildiği bir dönem olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda paganlara karşı hoşnutsuzluğun gün yüzüne çıktığı böyle bir dönemde Ayasofya'nın inşasına Justinianus ile Pagan olduğu bilinen Vali Phocas'ın yardım etmesi konuyu daha da ilginç hale getirmektedir. Geçmişte, Diocletianus döneminde Hristiyanlığa yönelik büyük bastırma hareketi ve Paganizmi canlandırma politikasına şahit olmuş olan Romalılar, Justinianus döneminde Pagan inançlara karşı kayıtsız kalmamıştı. Ayrıca Diocletianus dönemini zulüm olarak adlandıran kaynaklar, Justinianus'un paganlığı lanetleyici politikalarının arka planını anlatmıştır.⁷⁵ 529 yılında Atina'daki pagan eğitim müfredatına sahip okulların kapatılması emri ve ardından gelişen tutuklamalar imparatorlukta büyük dönüşümü ve cumhuriyetin son yılını işaret etmekteydi. Bahsi geçen okullar temelde teolojik yapılarını koruyup, toplumda dini anlamda bir zıtlık oluşturmuyordu. Fakat stoacılarla eş zamanlı olarak pek çok inanış biçimi MS 4. yüzyılda ortaya çıkmış ve bunlar paganizmle birlikte, esas olarak dini ritüellere mesafeliydi. Daha başka bir örnek ise ardıllarının pek çoğunun izinden gittiği Epiküros'un usta yardımını da reddetmesiydi.⁷⁶ Bu, dönemin tahsilli ya da alaylı eğitim düzeninin getirdiği usta çırak ilişkisini tehdit eden bir unsur anlamına geliyordu.

Justinianus'un pagan okulları kapatma kararı, şüphesiz paganizmin entelektüel ve felsefi ayağının zayıflamasına neden olmuştur. Pagan filozoflarının ve bilginlerin çoğu İskenderiye gibi alternatif entelektüel merkezlere ve diğer yerlere kaçtılar. Constantinople ve Anatolia'da kalanlar ise paganizmi güncel yorumlamalarla Hristiyanlık açısından daha zararsız hale getirmek zorundaydılar. Bu nedenle Justinianus döneminde paganist inanışların Platon felsefesiyle harmanlanarak yumuşatılmış bir biçim aldığı yorumları yapılmıştır.⁷⁷ Neticede Phocas ve çalışanlarından Lydos'un yanı sıra Nika isyanı öncesinde İmparatorluk sekreteri görevinde bulunan ve aynı zamanda 528 yılında Justinianus Kanunlarını hazırlayan komisyonda bulunan fakat sadakatsiz olduğu üzerinde şüphe duyulan Thomas da pagan olduğu gerekçesiyle 529'da tutuklanmıştır.⁷⁸ Phocas bu çalışmanın Hristiyan-Pagan çatışması bölümünde önemli bir yer tutmuş, zira kendisi tutuklandıktan hemen sonra 532 yılında affedilerek vali olarak atanmıştır. Bu, kendisinin Paganlıktan vazgeçtiğine değil,

⁷⁵ A. Kaldellis, *age.*, s.352.

⁷⁶ William Gordon Holmes, *The Age of Justinian and Theodora*, V.2, London 1912, s.423.

⁷⁷ William G. H. Age., s.352.

⁷⁸ J. B. Bury, *age.*, 2013. s.46.

Lydos'un dediği üzere cumhuriyetin son nefesine işaret etmekle beraber, İmparatorlukta devlet dininin kuvvet zoruyla ifade edildiğini de göstermektedir.

2.2. Justinianus Dönemi Siyasi Tarihi

2.2.1. 528-532 Sasani Savaşı

Sasani Kralı Kavad, yaşlılık döneminde, tahtın varisliği meselesini çözmek konusunda büyük bir endişe içindeydi. Sevdiği oğlu Kisroes'i tahtın varisi olarak atamak istiyordu, ancak Kisra en büyük oğlu değildi. Kral, ölümünün ardından Sasani soylularının, Kisra'nın yerine bir ağabeyini tahta geçirmek isteyebileceğinden korkuyordu. Bu nedenle, Kisroes'i Roma İmparatoru'nun korumasına verme fikrini düşünmeye başladı. Teklif hem Justinus hem de Justinianus tarafından Bizans hanedanlığını tehlikeye atacağı düşüncesiyle reddedildi. Kavad'ın talebinin reddedilmesi Kafkasya bölgesi üzerinde egemenliğini pekiştirmek isteyen iki büyük güç arasında yeni bir gerilime neden oldu.

Dara çevresinde yeni bir kale inşa etme görevi verilen Belisarius, Dara'nın komutanlığına atanmıştı ve inşaat çalışmalarına başlamıştı. Ancak inşaat devam ederken MS 528'de Prens Xerxes komutasındaki 30.000 kişilik bir Sasani ordusu Mezopotamya'yı istila etti. Romalılar, birkaç farklı komutanın liderliğindeki birliklerin katıldığı yıkıcı bir savaşta mağlup oldular; İki komutan öldü, üçü esir düştü. Belisarius şans eseri kurtulan Belisarius'un kale inşaatının temelleri düşmanın eline geçmişti. Fakat Sasani ordusu da ağır kayıplar vererek kısa süre süre sonra sınırlarını geri çekmek zorunda kaldılar. Justinianus; Amida, Constantia, Edessa, Sura ve Beroea kalelerine daha fazla asker ve yeni komutanlar göndermiş ve ayrıca Anastasius'un yeğeni Pompeius'a emanet ettiği yeni bir ordu kurmuştu. Bu ordu İliryalılar, Trakyalılar, İskitler ve Isaurialılardan oluşuyordu. Ancak o yıl şiddetli bir kışla kapatıldı ve başka bir çatışma kaydedilmedi. MS 529'da Pers ve Sarazen güçleri Suriye'ye ve Antakya'ya kadar ilerlemişler ve Pers ve Sarazen topraklarını yağmalayan bir grup Frigyalı misillemede bulunmuşsa da esas orduları yöneten Pompeius başarısızlığa uğramıştı. Bu nedenle Belisarius, Doğu'daki Askerlerin Başkomutanı olarak atandı. Sonuçsuz müzakerelerle geçen 529 yılı, Belisarius'un Dara'daki yenilgiye rağmen kendisine olan güveni işaret etmiştir.

Belisarius, henüz yirmi beş yaşının başlarında ve askeri zaferler kazanmak için hazırды. Kavad'ın pek istekli olmadığı barış ve Hierapolis'te boşa bekletilen Elçi Rufinus yalnızca Belisarius'a zaman kazandırmaktaydı. Kral Kavad'ın 531 yılında hem Pers krallığı hem de Bizans için beklenen ölümü sonrasında tahta I. Hüsrev (Enuşirvan) geçmişti. Hüsrev,

Mazdeizm ile mücadele ederek taht yıllarına başlamış ve daha da önemlisi ülke içinde toprak ve vergi düzenlemeleri üzerine yoğunlaşmıştı.⁷⁹ Öte yandan Justinianus ise Kavad'ın ölümünden sonra otorite boşluğu çekeceği düşünülen Sasaniler üzerine gitmek yerine sonraki yıllarda Vandallara ve Gotlara karşı mücadeleye yönelmek niyetindeydi. Kavad dönemindekinden daha yumuşak geçen müzakereler esnasında, Dara'da Belisarius komutasındaki 25.000 karma ve disiplinsiz birlikten oluşan bir ordu toplanmıştı. İran ordusu komutanı olarak atanan Perozes ise 40.000 askerle Nisibis'e yaklaşmıştı. Doğu'da bulunan birkaç lazık kale ve Ermenistan'daki ele geçirilmiş kalelerin pazarlık konusu olduğu müzakereler, sonunda MS 532 yılında Magister Hermogenes ve Rufinus'un başını çektiği müzakereciler eşliğinde bir antlaşmayla sonuçlanmış ve iki ülke tarafından ele geçirilen kaleler tamamen iade edilmiştir.⁸⁰

Procopius, *Gizli Tarih*'te Rufinus'a oldukça fazla yer ayırmıştır. Procopius'a göre Enuşirvan'ın savaşı kazanması, elçilik görevindeki Rufinus'un yanlış politikalarıyla şekillenmişti. Nitekim Rufinus'la birlikte elçi olarak Thomas ve Alexander'ın da Enuşirvan'ın huzuruna çıktığından; Rufinus'un Kısra'yı yalan vaatler ve övgülerle kandırdığından bahseden Procopius, bunun ispatı olarak diğer elçiler Thomas, Alexander ve Hermogenes'in Justinianus'a bu konuda şikayetlerde bulunmalarını göstermiştir.⁸¹

İmparator Justinianus tarafından Batıda Germen kavimlerine, doğuda ise Sasanilere karşı gerçekleştirilen yıkıcı savaşlar, aynı zamanda kültürel bir sentezin zeminini de oluşturmaktaydı.

Doğu Roma İmparatorluğuna ağır ekonomik zorluklar getirmişti.⁸² Hazinesinin zor durumda kalmasını, yine İranlılarla yapılan savaşlar sırasında Kapadokya Eparhos'u ve mali işlere bakan Phocas'ın görevden alınması anlatılmaktaydı. İmparator Justinianus'un, 540 yılına kadarki 8 yıllık "Sürekli Barış" döneminde Vandal ve Gotlarla mücadele etmesi, Batı ile birlik amacı da taşımaktaydı. Örneğin 536'da Justinianus'un Ostrogotlar ile olan mücadelesi, Frankları cesaretlendirmiş ve uzun zamandır ele geçirmek istedikleri toprakları kazanmasını sağlamıştır.⁸³

⁷⁹ Ahmet Tefazzuli, TDVİ, Enuşirvan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/enusirvan>. (10.12.2023)

⁸⁰ Malalas, *age.*, ss.10-18.

⁸¹ Procopius, *age.*, 2006. s.14.

⁸² Vamık D. Volkan, Norman Itkowitz, *Türkler ve Yunanlılar Çatışan Komşular*, s.38

⁸³ Henry Pirenne, *Orta çağ Kentleri*, (çev. Şadan Karadeniz), İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.14

Bu anlamda kimi yazarlara göre doğu ile savaşı durdurmak aynı zamanda Monofizitleri de gözden çıkarmak anlamına geliyordu. Nitekim koyu bir Hristiyan politika izleyen imparator için bu sadece dini bir mücadele değil, imparatorluğun tahıl ambarı olan İskenderiye'nin güvenliğinin Suriye ve Ermenistan'dan geçmesiyle de alakalıydı.⁸⁴ Justinianus 531'li yıllarda Himyeriler ve Etiyopyalılara bir elçi göndererek, Etiyopyalıların Hindistan'a gidip ipek satın almalarını ve Bizans'a satmalarını teklif etmişti. Böylece hem yeni pazarlar sağlamış olacak hem de Doğu'ya açılan kapıda Sasanilere mahkûm kalınmayacaktı.⁸⁵ Öte yandan ipek böcekçiliği için Türklerle ve Çinlilerle ilişkiler kurulduğu da kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır.⁸⁶

2.2.2. Kuzey Afrika Seferi ve Yeniden Fetih

I. Justinianus "Anakronizm" olarak adlandırılabilir bir düşünceye sahipti. "Renovatio Imperii" (İmparatorluğun restorasyonu) adı verilen bu düşüncesini gerçekleştirmek için Batı Roma İmparatorluğu topraklarını yeniden ele geçirmeyi istiyordu. I. Justinianus, Nika ayaklanmasını bastırdıktan ve Sasanilerle barış anlaşmasını yaptıktan sonra Batı Roma İmparatorluğu'nu kurtarmak ve Roma İmparatorluğu'nu tek çatı altında toplamak istiyordu. Bu nedenle en değerli komutanlarından biri olan Belisarius'u 531'de Mezopotamya'dan geri çağırdı. İki yıl önce Magister Militum (Doğu ordularının Komutanı) rütbesi verilmişti

Belisarius Sasaniler ile yapılan savaşlarda umduğu başarıyı elde edememiş fakat Justinianus tarafından, Doğu orduları komutanı unvanı alarak rotasını Kuzey Afrika'ya çevirmişti. Yeniden alınmak istenen ilk yer Kuzey Afrika'daki Vandal Krallığı'ydı. İtalya, Ostrogotlar 'da İspanya ise Vizigotlar'ın eline geçmişti. Kuzey Afrika'daki Alan Krallığı'nın bölgedeki yerel güçler ve Roma İmparatorluğuyla girdiği mücadele yaklaşık 50 yıl sonra yeniden gündeme gelmişti. Öte yandan I. Justinianus, kendisine daha yakın olan ve savaş taraftarı olmayan Hilderic'in, kuzeni Gelimer tarafından hapse atılmasını açıkça bir tehdit olarak görüyordu. Bir dizi ultimatomu kabul edilmeyince Justinianus savaş kararı aldı. Belisarius, emrine verilen yaklaşık 16.000 kişilik az sayılabilecek ordusuyla ve 500 gemiye yola çıkmıştır. Bu süreç içerisinde Gelimer, Tripolitana (Trablus) ve Sardunya'da kendisine bağlı Valilerin Bizans tarafına geçtiğini ilan etmesi üzerine hemen hemen 5000 askerini

⁸⁴ Mutay Öztemiz, *Süryaniler*, Ayrıntı Yayınları, 2012. s.17.

⁸⁵ Edouard Chavannes, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, (çev. Mustafa Koç) Selenge Yayınları, İstanbul, s.6.

⁸⁶ Edouard Chavannes, *age* s.260. Chavannes bu bilgiyi Procopius'a dayandırmaktadır.

bölgeye göndermiş ve nihayetinde savaş henüz başlamadan Vandalları zayıflatan bir etken olmuştur.

I. Justinianus' un Afrika'yı Hristiyanlığın Aryan inancına sahip Vandalların elinden kurtarmak için sefer düzenlediği de ayrı bir varsayımdır. Kuzey Afrika'nın tamamen ele geçirilmesi yönünde bir emir verip vermediği tartışılmaktadır. Zira Belisarius'un en yakınlarından Procopius'a göre saldırının esasında Belisarius'un düşüncesi olduğuydu. Nitekim İmparator'un temel hedefi, Tripolitania'nın işlek liman bölgelerine sahip olmaktı. Daha önce bahsedilmiş olan, Doğu Asya, Çin ve Afrika'nın iç bölgeleri ile ilişkiler de bunu teyidi anlamına gelmekteydi. Bu anlamda Belisarius'un hırslı kişiliği göz önünde bulundurulursa 1 yıl önce sonuçsuz dönülen "Sürekli Barış", Belisarius'u tatmin etmemiş olmalıydı.

Neticede Kuzey Afrika fethedilerek bölge Alanlardan temizlenmiştir. Akdeniz'de önemli bir ticaret durağı yeniden ele geçirilerek doğuyla bağlantıda Persler'e mahkûm olma zorunluluğu ortadan kalkıyordu. Afrika ile İtalya ve İspanya da esaret altındaydı. 6. yüzyıl başlarındaki bu istila yılları, Avrupa düşüncesini de derinden etkilemiş ve tamamen karanlık olarak tasvir edilmiştir. İtalya'da Ostrogotlar, güneyde Normanlar ve hatta dönemin pek çok ulusu, "koyu bir cehalete" sahip olmaktan kaçamamıştır. Bu cehalet nitelemesi, aynı zamanda dönemin ruhunu yansıtmakla beraber Bizans Anadolu'su haricindeki pek çok yeri ifade edebiliyordu. Zira artık ne Antik Yunan dönemindeki üstün düşünceler ne de ikiye bölünmeden önceki Roma İmparatorluğundaki gibi ince zevkler söz konusuydu. Bu durumu Victor Hehn şu şekilde tarif etmektedir:

*"Roma imparatorluğu piskopos ve başrahiplerinin ince bir zevke sahip olduklarını düşünmemek gerekir, ne de olsa şövalyeler gibi onlar da hoyrat bir zamanın evlatlarıydı. Ruhban sınıfı, Homeros'tan bu yana geçerliliğini koruyan ve Zaleukos'un yasalarıyla iyice perçinlenen insani geleneğin, yani eskilerin şarabı suyla karıştırma geleneğinin tersine, su katılmamış şarap içmekle kalmıyor, baharat, üzüm ve balla kaynatılmış şarabı tercih ediyorlardı."*⁸⁷

MS 535 yılında İtalya'da hüküm süren Ostrogot krallığı Belisarius ordularının kılıçları altından ortadan kalkarken, özlenen Romalılık yeniden canlandırılmaya çalışılıyordu. Sicilya kurtarılmış ve sonrasında ise daha da ilerleyerek Roma ele geçirilmiştir.

⁸⁷ Victor Hehn, *Zeytin, Üzüm ve İncir*, (çev. Necati Aça), Dost Kitabevi, 1998. Ankara, s.59.

Ostrogotlar 538 yılına kadar pek çok kez tekrar kuşatmaya kalkışmışlarsa da kent başarıyla savunulmuştur. İtalya'daki durumları iyiden iyiye zora giren Ostrogotlar, Belisarius'un kral olması şartıyla savaşı bırakmaya razı olmuşlar fakat Belisarius bunu kabul etmemiştir. Ancak bu karşılık hem Ostrogotların düşmanlığını arttırmış hem de I. Justinianus'un kendi tahtı açısından dikkatini çekmiştir. H. Pirenne'e göre Bizans, *harcadığı olağanüstü çabadan yorgun düştüğünden* hedefini tamamlayamamış ve koruyamamıştır.

İskenderiye, Doğu Roma açısından tek tahıl güzergâhı olduğu gibi, Afrika da İtalya için aynı durumdaydı. Balkanların, Kafkasya'nın ve Batı Avrupa'nın oluşturabileceği tehlikeler, Doğu Roma'nın temel özelliklerinden biri olan Akdeniz topluluklarından oluşması sebebiyle tampon bölge görevi görmüştür.⁸⁸ Bu nedenle özellikle Kuzey Afrika'nın Justinianus döneminde Doğu Roma'ya kazandırılması ve İtalya'daki işgalci kavimlerin dize getirilmesi, Akdeniz ticaret yolunun güvenliğini rahatlatmıştı.⁸⁹

Hükümdarlığı hemen hemen yarım yüzyıldan fazla sürmüş olan Hüsrev, Sasanilere en parlak dönemini hazırlıyordu. J. B. Bury, yapılan askeri ve tarımsal reformlar ve kültürel politikaları sebebiyle kendisinden önemle bahsetmiştir. Nitekim İran'ın Hz. Ömer döneminde fethedilmesiyle birlikte Hüsrev'in kurduğu sistemin aynen devam ettirilmesini buna örnek olarak göstermiştir. Justinianus, Anastasius döneminde ve kendi saltanat devrinin ilk dönemlerinde Sasani tehlikesine önem vermiş ve Suriye başta olmak üzere Mezopotamya'daki şehirler, Pontus ve Ermeni yerleşimindeki bölgelerin güçlendirilmesi adına kale tahkimatı yaptırmıştır.

İmparator Justinianus'un Belisarius komutasındaki fetihler; Afrika'yı, İtalya'nın önemli bir bölümünü, Kırım'ı Roma İmparatorluğu nüfuzuna dahil etmiş ve Roma kuvvetleri Güney Arabistan'a kadar inmişti.⁹⁰ İslam Devleti'nde Halifelik güçlerinin baskılarını iyiden iyiye hisseden Hüsrev, 539 yılında Ostrogot Kralı Vitiges'in Doğu Roma'ya karşı ittifak ümidiyle gönderdiği elçiyi olumlu karşılamış, ardından Bizans'ın doğu sınırlarında önemli bir güç oluşturan Ermeniler'in Justinianus'u şikâyet etmesi, Doğu Roma ile Sasani arasındaki barışın bozulması için bazı sebepleri oluşturmuş bulunuyordu.

⁸⁸ Henry Pirenne, *age.*, s.11.

⁸⁹ W. G. Holmes, *age.*, s.496.

⁹⁰ J. B. Bury, *age* 2013. s.91.

2.2.3. MS 540 Sasani Savaşı

MS 540 yılı ilkbaharında savaş kararı alan Hüsrev, yaptığı birden çok seferle önce Suriye'yi, Kolkis adı verilen Gürcistan'ın bir bölümünü ve Komagene'yi ele geçirmiştir. Öte yandan 541 yılında İberya da Sasaniler tarafından ele geçirilen bir diğer topraktı. Hüsrev'in ele geçirdiği bu eyaletlerin haberini alan I. Justinianus önce, kuzeni Germanus'u 300 kişilik bir orduyla keşif amaçlı gönderdi. Bu esnada Justinianus idaresinin vergi politikalarından usanan Lazlar ve Kral Gubazes, Hüsrev'e iyi niyet mektubu göndererek Roma ordularını kovması için topraklarına davet etti.

Bütün bunlar karşısında Afrika fatihi Belisarius, İtalya'da kendisine bağlı Gotlara birlikte Sasanilerin üzerine yürümek için yola çıktı. Sisaurana Kalesi⁹¹'ni ve Dicle'yi bir sınır olarak belirleyen Belisarius, bölgenin iklimine alışkın olmayan Trakyalı askerler, Roma'yla birlikte hareket eden Gassani Hükümdarı Harith'in kimi kaynaklara göre ele geçirdiği yerlerde Romalı askerleri atlatması gibi sebeplerden ötürü kaleyi fethedememiş ve Hüsrev'in ordularının Dicle'yi geçerek Kommagene'ye yürümelerine sebep olmuştu.⁹²

2.3. Diplomatik İlişkiler

Doğu Roma İmparatorluğu'nda Justinianus devrinin siyasi ve diplomatik boyutu hakkında bir değerlendirme yapmak için, öncelikle dönemin Doğu Roma'ya komşu ülkeleri hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada konu olduğu üzere, İmparatorluğun doğusundaki en önemli güç Sasani İmparatorluğu'du. Sasaniler MS 527 yılından, Justinianus'un tahtını bıraktığı 565 yılına kadar, I. Justinianus'un en önemli rakibi ve düşmanıydı. İmparator'un tahtının ilk yıllarında, Kral I. Kavad'ın son dönemlerini yaşayan Sasaniler, 531 yılında I. Hüsrev'in kral olmasıyla reformlarla yoğurulan bir İran portresiyle karşılaşmıştır. Kavad döneminde olası savaş ve işgal tehdidinde haraç alarak işleri çözen Sasaniler, artık Doğu Roma için iyiden iyiye bir tehdit haline gelmişti. 532 yılında Hüsrev'in iç politikaya yönelmesiyle durulan savaş, 540 yılında daha güçlü bir Sasani devletinin ortaya çıkmasıyla, Doğu Roma aleyhine sonuçlanmıştı. Nihayetinde bu savaş neticesinde Suriye, Kilikya ve hatta Kapadokya Sasaniler tarafından ele geçirilmişti. Fakat her halükârda, Justinianus devrini görkemli kılan ve Doğu Roma'yı Sasaniler gibi bir tehlike karşısında ayakta tutan unsurlardan biri de diplomasidir.

⁹¹ Sisauranon'dan 6 yy.'da Procopius bahsetmiştir. Günümüzde Türkiye-Suriye sınırındaki modern Şirvan bölgesi olarak tanımlanır. Sarbanon- Sisarbanon- Sisara şeklinde farklı yazılışı vardır.

⁹² J. B. Bury, *age.*, s.104.

Justinianus diplomasinin kendisini tehdit eden unsurlara karşı bir uzlaşma ve geçici olarak durdurma anlamına geldiği Doğu Roma geleneğini devam ettirmiş, ancak bu uzlaşma için öncelikle savaşı tercih etmiştir. Roma'nın gerçek temsilcisi sıfatıyla, Vandalların, Alanların ve Ostrogotların içişlerine müdahale edebilen Justinianus için diplomasi, Batı ve Doğu'da ayrı anlamlar ifade edebiliyordu. Pek çok kaynakta ve bu çalışmada da ifade edildiği üzere, Justinianus devrinde Doğu Roma için Bizans nitelmesi yapılmamıştır. Bu nedenle Justinianus, kendisini Batı Roma İmparatorluğundan ayrı bir konumda görmemiş, hatta Roma'nın Doğu ve Batı olarak ayrılmasını da kabullendiği söylenemez.

Justinianus devri Doğu Roma diplomasinin barbar kavimlere karşı ve doğudaki devletlere karşı yürüttüğü diplomasideki farklılık, istilacı Alanlar, Ostrogotlar, Lombardlar özelinde daha da belirginleşmiştir. Nitekim Tuna nehri doğal sınırını korumak ve bu sınırlar çevresindeki baskıları hafifletmek için düşman ülkeler ve kavimlerdeki çeşitli tabakalardaki kişileri, bağışlar ve ittifaklar yoluyla içlerindeki anlaşmazlıkları etkin bir şekilde kışkırtıyordu.⁹³ Bu anlamda, barbar teriminin en çok ifade edildiği dönem Roma dönemi olduğu gibi, "barbarları yönetme bilimi" olarak nitelenmiş bir tabir gerçekten de kabul ediliyorsa, bu Doğu Roma'nın diplomatik ustalığıyla eşdeğer olmuştur.⁹⁴ Fakat bu ustalık, ancak MS 7. yy'a kadar devam edebilmiştir.

İtalya'dan, Doğu'da Dara'ya⁹⁵ kadar büsbütün bir Roma İmparatorluğu hayaline 6. yy'ın ikinci yarısında kavuşan Justinianus'un, doğunun ve batını hükümdarı olabilmesi için, Dara'nın ötesindeki devletlerle mücadelede farklı araçlara ihtiyacı olduğunu biliyordu. Bu nedenle İmparator'un, Sasanelere, Ermenilere, Gassanelere ve Sarazenlere⁹⁶ karşı yürüttüğü diplomasi, kendisine ve Romalılığa yakışmayacak herhangi bir yenilgiyi savuşturabilmek için kullanılan bir enstrümandı.⁹⁷ Nitekim, bahsedildiği üzere, I. Hüsrev'in ordularına karşı beklenen etkiyi gösterememiş olan Belisarius Kuzey Afrika'ya yönelirken, Justinianus, Rufinus'u barış görüşmeleri için diplomat olarak belirlemiştir. Rufinus, Anastasius döneminde Kavad ile yapılan savaşta, esir alındığı ve daha sonra serbest bırakıldığı diplomatik görevinden dolayı İran ile görüşmelere alışkındı. Bu anlamda kötü tecrübelerle

⁹³ Perry Anderson, *Antikiteden Feodalizme*, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, 2017. s.123.

⁹⁴ V. Potyempkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, (çev. Attila Tokatlı), Evrensel Yayınları, 2009, C.1 s. 88.

⁹⁵ Dara (bugünkü Mardin sınırları dahilinde), gerek Anastasius devrinde gerekse I. Justinus ve I. Justinianus devirlerinde İmparatorluğun doğu sınırı olarak belirlenerek, bölgede yapılan savaşlarda bir sınır olarak kabul edilmiştir.

⁹⁶ Sarazenler: 7. yy'a kadar bölgedeki Arap topluluklarına verilen isim. 7 yy'dan itibaren İslam Devleti'ni belirtmek için batı kaynaklarında kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Tomar, "Sarasinler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarasinler> (01.10.2023).

⁹⁷ V. Potyempkin, *age.*, s.89.

sahip olan Rufinus, Kapadokyalı John'dan sonra çevresinde muhafızlardan oluşan bir grubu bulduran ikinci kişiydi.⁹⁸ Öte yandan Rufinus'un çocuklarından Julian da 540 yılında yapılan Sasani savaşında İmparatorluk sekreteri görevinde, elçi olarak hazır bulunuyordu. Justinianus'un babası Sabbatius'un Anastasius devrinde önemli bir bürokrat olduğu ve diplomatik ilişkilere hâkim olduğu hatırlanırsa, diplomatik görevlerde bulunmanın alelade bir faaliyet olmadığı anlaşılacaktır.

Justinianus devri diplomasisi için kaynaklarda geçen ve müphem bir diğer unsur da Theodora idi. Bir diplomasi unsuru olarak Theodora, Justinianus'un eşi olmakla birlikte aynı zamanda elçileri kabul eden ve bazen de doğrulanabilir olmasa da dış ülkelerin hükümdarlarıyla mektup teatisinde bulunan bir imparatoriçeydi.⁹⁹ Roma İmparatoru'nun sözünün kanun hükmünde olması, Justinianus'un pek çok konuda Theodora ile görüş alışverişinde bulunduğu düşünülürse, İmparatorluğun sözlerinde Theodora'nın da hükmü olduğunu göstermektedir. Somut bir örnek olarak Justinianus'un düzenlenen bir yasaya: "Tanrı'nın bize verdiği en dindar eşimizi tavsiyelerimize ortak kıldık." Maddesini ekletmesi, Theodora'nın İmparator nezdindeki rolünü ortaya koymaktadır. Bu nedenle diplomasi bölümünde Justinianus devrine etki etmiş biri olarak Theodora'nın kısa bir portresini eklemek yerinde olacaktır.

Theodora, doğum yeri kesin olarak bilinmemekle beraber farklı kaynaklarda Anadolu, Suriye, Kıbrıs olarak belirtilir. Statü olarak alt kademelerde bir aileye mensup olarak MS 500 ya da 501 yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir. Yaşamının erken dönemleri hakkında pek az şey bilinen Theodora'nın yoksulluk içinde büyüdüğü pek çok kaynaktaki ortak görüştür. Procopius'un *Anekdot*a anlatısına göre; Theodora'nın Babası, Yeşiller'in takımında 'ayı bakıcısı' olarak çalışıyordu. Acacius'un üç kızı vardı: Komita, Theodora ve Anastasia. Hayvan eğiticiliği, hipodromda Yeşiller tarafından organize edilirken, Acacius'un bir gün ölümü üzerine, annesi ve Theodora'yla birlikte üç kızı, Maviler ve yeşiller arasında bir anlaşmazlık konusu olmuştu. Ailenin, üvey babayla birlikte hayvan yetiştiriciliği görevine geri dönmelerini istemeyen Yeşiller karşısında Maviler merhamet

⁹⁸ J. B. Bury, *age.*, 2013. s.56.

⁹⁹ Sovyet, Roma anlatısına göre, Theodora Hüsrev'e mektup göndermiş ve mektubunda, Justinianus'un kendisine danışmaksızın karar vermediğini belirterek İmparatorluk'taki gücünü göstermiştir. Hüsrev'in yani Kisra'nın Justinianus'un evlat edindiği biri olması hem de Theodora'nın mektupta kendi inandırıcılığını arttırması amacıyla sarfedilmiş bir söz olarak değerlendirilebilir. Detaylı bilgi için bkz. Potyempkin, *Uluslararası İlişkiler Tarihi 1, Diplomasi Tarihi*, s.87.

ederek onları kendi organizasyonlar içine yerleştirdi. Bu bir anlamda Theodora'nın yeşillere olan nefretiyle ilişkilendirilmekteydi.¹⁰⁰

İlerleyen yıllarda, özellikle dönemin komedi alanında ve tiyatro sahnelerindeki performanslarıyla ün kazanmış olan Theodora, işinin doğası ve dönemin tahammülsüzlüğü ile birleştiğinde, Procopius gibi tarihçilerde de görüldüğü üzere seçtiği mesleğin eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştı. Theodora'nın hayatındaki en önemli an, Justinianus'un dikkatini çekmesiyle ortaya çıktı. 525 yılındaki birleşmeleri, Theodora'nın alışılmadık geçmişi nedeniyle tartışmalarla dolu bir dönüm noktası oldu. Oyuncu ve dansçı olarak kökenleri göz önüne alındığında ve bugün dahi bahsi geçen mesleklerin yüksek statüsünü bir İmparatoriçeyle bağdaşmayacağı düşünüldüğünde, evlilikleri, toplumsal şüpheyle karşı karşıya kaldı. Bununla birlikte Justinianus'un Theodora'ya olan derin sevgisi ve hayranlığı, mevcut sosyal normların sınırlarını aşmıştı. Justinianus, kararlılığının altını çizen cesur bir hamleyle, evlilik bağlarını meşrulaştıracak ve kolaylaştıracak yasal reformları yürürlüğe koydu, böylece katı geleneklere meydan okudu.

İlk olarak Nika ayaklanmasında Justinianus neredeyse kaçmanın eşiğindeyken imparatoru ve hanedanı ayakta tutacak o meşhur konuşmasıyla kaynaklarda ün kazanan Theodora, aynı zamanda kadınların ve daha düşük statüde olanların güçlü bir savunucusuydu. Özellikle mülkiyet hakkı, boşanmada çeyiz alabilme, kendi başına toprak sahibi olabilme ve vergi dilimine girebilme gibi konulardaki hukuki reformları desteklemişti.¹⁰¹ Devlet işlerinde bu derece etkin bir İmparatoriçenin diplomasideki etkinliğinin de mümkün olabileceği, Procopius'un değerlendirmelerinde karşımıza çıkmaktadır. Daha önce bahsedilen mektup meselesinde Procopius, Theodora'nın 540 yılı Sasani savaşında, Konstantinopolis'e elçi olarak gelen Zabergan'a¹⁰² bir mektup vererek Hüsrev'e ulaştırmasını istediğini belirtmiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ J. B. Bury, *age.*, 2013. s.28.

¹⁰¹ Mark Cartwright, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/2-1212/bizans-imparatorlugunda-kadnlar/> (çev. Batuhan Aksu), (02.10.2023).

¹⁰² J. B. Bury, *age.*, 2013. s.93.

¹⁰³ Procopius, *age.*, 1914. s.32-36.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

JUSTINIANUS DÖNEMİ DEVLET TEŞKİLATI

3.1. Justinianus Dönemi Devlet İdaresi

Bu bölümde, daha önce ipuçları verilmiş olan siyasi manevralar ve Nika İsyanı ile gücün yeniden toplanması ışığında, yasal reformlar ve Corpus Juris Civilis adı verilen I. Justinianus'un kanunları ele alınmıştır. Yasal bir miras bırakmaya odaklanan İmparator'un eseri olan Corpus Juris Civilis'in kaynaklarının, içeriğinin ve üzerinde yapılan araştırmaların analizi yoluyla bu bölüm, Justinianus'un yasal reforma olan bağlılığını ve Batı hukuk düşüncesinin gelişimiyle birlikte Justinianus döneminde devlet idaresi ve kurumlar hakkında bilgi vermeyi de amaçlamaktadır.

İmparatorluk ile kilise arasındaki bu tür ilişkiler aslında Constantinus'dan önce başlamıştır. Ancak hem doğrudan imparatorun hem de saray yetkililerin kilise işlerinde aktif rolü Constantinus döneminde ortaya çıkmış olan bir faktördür. Daha önce de I. Theodosius gibi güçlü imparatorlar, saray yetkililerinin kilise politikalarında belirgin bir şekilde görünür hale gelmelerini gölgelemişlerdir. Fakat alternatif dini uygulamaları ve felsefi inançları bastırmak için alınan önlemler ve Justinianus döneminde ortaya çıkan Monofizit tartışmalar, paganlığın bastırılması gibi konular, onun dönemini Hristiyanlık açısından daha ilgi çekici kılmaktadır. Nitekim bu ilgi çekicilik sembollerde de kendini göstermiştir. Örneğin Justinianus devrinde Antakya'da basılmış bir sikkenin ön yüzünde “PP”, yani Pater Patriae (Ülkenin Babası) ve “DN” (Dominus Noster) kısaltmalarının bulunması, Justinianus'un kendi döneminde Hristiyanlığın belki de en ihtişamlı inananı olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁴

Din ve politika Roma İmparatorluğu'nun pek çok döneminde iç içe geçmiştir. Bu girift ilişki IV. Yüzyıl'da da sonraki yüzyıllarda da görülmüştür. İmparatorun Constantinus öncesinde Pontifex Maximus (başrahip) statüsüne sahip olması bunun bir göstergesiydi.¹⁰⁵ Constantinus öncesi dönemi ifade eden bu tür bir din ve siyaset birlikteliği, Justinianus döneminde de kendisini göstermiştir. Justinianus için Hristiyanlığın güçlenmesi ve *zaferi*,

¹⁰⁴ Pater Patriae ve Dominus Noster gibi ifadeler, birer krallık sembolleri olmakla beraber Roma tarihinde Augustus unvanlarıyla birlikte kullanılmaktaydı. Özellikle Pater Patriae'nin İmparator Augustus (MÖ 27- MS 14) devrinde kullanılmış olması, Justinianus'a izafe edilen değeri göstermesi bakımından önemlidir. Detaylı bilgi için bkz. Bizans Paraları, <https://academic.sun.ac.za/antieke/coins/muntwerf/justeen.html> (12.12.2023). EK. 3

¹⁰⁵ Turhan Kaçar, ‘‘Ioannes Chrysostomus'un Düşüşü: Doğu Roma Başkentinde Din ve Politika’’, *Bellekten*, 2003, s.745.

aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun da zaferi sayılmaktaydı.¹⁰⁶ Ayrıca Justinianus'un dini politikalarındaki bu aktif rolü, onu, Bizans “caesaro-papizm tartışmasında” yer almasına da sebep olmuştur.¹⁰⁷ Bu kavrama göre Justinianus hem imparator hem de papa rolünü üstlendiği için, yakın dönemde Bizans araştırmalarında da yerini almıştır.

Trakya ve Makedonya'ya yönelik 7 yy.'ı ve sonrasını kapsayan istila boyutundaki yoğun Slav yerleşimlerinden ve Doğu'da hızla yayılan Arap fetihlerinden önce Justinianus, Doğu Roma'yı Batı'daki eski kudretli konumuna dönüştürmüştür. Justinianus'un Roma İmparatorluğu'nun kendisinden sonra Bizans olarak daha sık anılacak olması aynı zamanda geçmişe nispetle, onun ihtişamdan uzak Konstantinopolis ve çevresine hâkim olduğu bir portreyi beklemekteydi. Bu anlamda, Justinianus dönemi, her yönden daralacak olan bir imparatorluğun Romalılık adına son dönemlerini yaşadığının işaretiydi.¹⁰⁸ Aynı zamanda Justinianus Döneminde rekonuestayı ifade eden Kuzey Afrika ve İtalya'da yapılan fetihler, halefi II. Justinus'un talihsiz saltanatında çoğunlukla elden çıktığı görülecek olursa, devlet idaresinin bu bölgelerde tam anlamıyla yerleşmediği anlaşılmış olacaktır.¹⁰⁹

3.2. Doğu Roma'nın Yeniden İnşası ve Justinianus'un Hukuk Reformu

Diocletianus devri ile başlayan klasik Roma hukuku dönemindeki değişim ve baskın yönetim, aynı zamanda Doğu Roma İmparatorluğu için de klasik hukuk anlayışının yavaş yavaş son bulmasını işaret etmekteydi. Nitekim iktidarını tanrıyla paylaşan imparatorluk düşüncesinin iyiden iyiye baskın hale geldiği bu anlayış I. Justinianus devri için de uzak sayılmıyordu. Bu anlamda klasik hukuk anlayışına sahip hukukçular sisteminin reddi, 6. Yüzyıl'da da etkisini göstermekteydi.¹¹⁰ Bu anlamda İmparator'un “canlı kanun” olduğu

¹⁰⁶ Murat Orhun, Justinianus'un Hukuk Reformasyonu, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, V.10/5. 2015, 270. s. 267-284.

¹⁰⁷ Turhan Kaçar, “Doğu Roma Dünyasında Monofizit Reaksiyon ve İmparator Iustinianus”, s.308.

¹⁰⁸ George Ostrogorsky, “Yedinci Yüzyıl Dünyasında Bizans İmparatorluğu”, Çev. Törebeş Günaydın, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15.06.2020, s.54-70.

¹⁰⁹ İmparator Diocletianus döneminde; Kuzey Afrika (Mısır, Libya, Bithinya ve Arap yarımadasının bir bölümü (Filistin ve Levant bölgesi) ve Doğu, imparatorun idaresi altına alırken, Makedonya (İllyricum) ve Balkanlar Galerius ve Licinius arasında el değiştirmiş; Batı Avrupa, yani İtalya ve İspanya'nın yönetimi ise Maximinus'a vererek tetrarşi sistemini tarih sahnesinde ortaya çıkarmıştır. MS 293 yılında ortaya çıkan ve 305'e kadar devam eden bu yönetim biçiminde idare edilen bölgelerin imparatorları elbette değişiklik göstermiştir. Fakat gelişen siyasi olaylar dışında, devlet idaresinde Üst yönetim Augustus, alt yönetim ise Caesar adı verilen imparatorlar tarafından idare ediliyordu. Diocletianus döneminde Britanya'nın tekrar ele geçirilmesi ve Perslerin mağlup edilmesi gibi zaferler üreten Tetrarşi sistemi, Diocletianus'un tahttan çekilmesiyle otoritenin muhafazasını sağlayamamış ve çökmüştür. Fakat Tetrarşi'nin izin verdiği çoklu yönetim anlayışı, 476'daki ikiye bölünme ve mevcuttaki iki ayrı imparatorluk iradesi ve Roma İmparatorluğu'nun pek çok döneminde ünlenele komutanların imparatorluğa doğru giden serüveni, ilerleyen yüzyıllarda da Doğu Roma imparatorları için tehlike arz etmiştir. Tuğçe Ünver, İmparator Diocletianus'un Politik İradesi, 16.12.2022. Sinop Üniversitesi, s.5.

¹¹⁰ Bülent Tahiroğlu, Belgin Erdoğmuş, *Roma Hukuku Dersleri*, Der Yayınları, 2023. İstanbul, s.77.

düşüncesine dikkat çeken Ellen M. Wood, İmparator I. Justinianus devrinde düzenlenen kanun derlemelerinin, kaynaklarda önemli bir bölümünün Ulpianus'tan esinlendiğinden bahsetmiştir. Bu anlamda kanunların kamu ve özel hukuku olarak ikiye ayırdığını belirtmiştir.¹¹¹

Constantinus'dan sonra kendisiyle anılan bir çağa ve reformlara imza atan ikinci imparator olarak değerlendirilen Justinianus, kendi dönemine ve çağlara seslenen bir yasa dizisi oluşturmuştur.¹¹² Justinianus'un kanunnameler kavramı altında tek olarak dikte edilmesi, iddialı bir söylem olup, kanunların birleştirilmesi de dâhil kanunname hazırlamak yeni bir şey değildi. Zira daha önce üç kanun metni hazırlanmış ve en sonuncusu II. Theodosius tarafından yayınlanmıştı. Fakat Justinianus dönemini özel kılan, İmparatorlukta değişimlere ve döneme cevap veren bir girişim olmasıydı. Bury'e göre Theodosius'un külliyyatı hantaldı ve çağın ihtiyaçlarına cevap vermiyordu.¹¹³

Tahta çıktıktan kısa bir süre sonra I. Justinianus, hukuki reformlar ve kanunlar hazırlama sürecine girişti. Bu çerçevede daha önce yazılmış kanunların hepsini bir arada bulundurmak için, onların toparlanması emrini verdi. Hazırlanan bu külliyyatın yayımlanma tarihi MS 533 olarak belirtilse de tüzüklerden oluşan Codex, içtihatlardan oluşan Digest, hukuki bilgilerin temelini oluşturan Institutiones ve Justinianus devrinin tamamında yayımlanmış olan kanunları içeren Novellae'in tamamlanma süreci 565 yılına kadar uzanmıştır.¹¹⁴ Bu kanunlaştırma fikrinin, henüz tahta çıkmadan kendisi ya da amcası Justinus tarafından planlanmış olduğuna hemen hemen kesin gözüyle bakılmaktadır. Henüz 527 yılında Senato'ya hitaben, bir anayasa yayınlamış olması ve planlarını açıklaması bunun göstergesiydi. Justinianus'un kanunların hazırlanmasında seçtiği 10 kişi arasında Quaestor Tribonianus ve Theophilus gibi isimler vardı.¹¹⁵

Tribonianus, İmparator Justinianus'un Roma hukuk düzenini reforme etmeye yönelik kapsamlı çabalarında en önemli kişi olarak ortaya çıkmıştı. İmparator Justinianus'un, yüzyıllar boyunca gelişen karmaşık Roma hukuk sistemini düzene koymak ve yeniden canlandırma amacını kendisi de paylaşıyordu. Kapsamlı bir revizyonun gerekliliğini kabul eden Justinianus; Tribonianus'a çok yönlü kanunlar bütünü'nün titizlikle incelenmesi,

¹¹¹ Ellen M. Wood, *Yurttaşlardan Lordlara: Eski Çağlardan Orta Çağlara Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. Yordam Kitap. 2013, s.135.

¹¹² J. B. Bury, *age.*, 1912. s.305.

¹¹³ J. B. Bury, *age.*, 1912. s.395.

¹¹⁴ R. H. Barrow, *age.*, s.117.

¹¹⁵ J. B. Bury, *age.*, 1912. s.396.

düzenlenmesi ve sistemleştirilmesiyle görevlendirilen saygın hukukçulardan oluşan bir komisyona öncülük etmek gibi zorlu bir görev vermişti. Öte yandan Quaestor, 534 yılında yayınlanan ve Codex II olarak adlandırılan kanunların hazırlık komisyonunda, Digesta'da ve Institutiones'de komisyonlara başkanlık etmiştir.¹¹⁶ Yasal çerçeveyi yeniden şekillendirmek gibi önemli sorumluluğun yanında, mevcut yasaların inceliklerini ortaya çıkarmak, bunların geçerliliğini anlamak ve Doğu Roma hukukuna yeni bir anlam kazandırmak üzere kendisiyle birlikte bir dizi seçkinden oluşan bir ekip görevlendirildi. Tribonianus 'un rehberliği, aynı zamanda Doğu Roma'da farklılıkların tezahürünü de oluşturdu. Kapadokyalı John ve Pocas örneklerinde görülen devlet dinine uyum, Tribonianus'da görülmemiştir. Nitekim kendisi, bir pagan olduğunu gizlemeden hukukçu kimliğinin dokunulmazlığıyla görevine devam etmişti.¹¹⁷

Komisyon, hızla işe koyularak 7 Nisan 529 yılında ilk İmparatorluk Yasalarını düzenledi. 529 yılında ortaya çıkan ilk metin ile ilgili bir belge günümüze ulaşmamıştır.¹¹⁸ Fakat 5 buçuk yıl sonra, Codex II olarak adlandırılan kanunların hazırlık komisyonunda, Digesta'da ve Institutiones'de komisyonlara Tribonianus başkanlık etmiştir.¹¹⁹ 534 yılı ortalarında yayınlanan bu yeni kanunlarla birlikte oluşturulan derleme, 12 kitap ve 4652 kanun içermiştir.¹²⁰ Geçmişteki kanun ve emirnamelerin derlenmesi hususunda bazı dönemlemeler öne çıkmıştır ki bunlar:

Codex Gregorianus, İmparator Hadrianus'tan İmparator Diocletianus'a kadar olan imparator emirnamelerini,

Codex Hermogenianus, sadece imparator Diocletianus'un emirnamelerini,

*Codex Theodosianus (438), Constantinus'tan Theodosius'a kadar olan 3000 kadar emirnameleri içeren emirnameyi oluşturmuştur.*¹²¹

Bu iddialı girişim, yalnızca yüzyıllardır biriken karmaşıklıkları düzeltmeyi değil, aynı zamanda kolayca anlaşılabilir ve etkili bir şekilde yönetilebilecek bir hukuk sistemi yaratmayı da hedefliyordu. Elbette bu, Gaius, Ulpianus, Papinian gibi 3. yy. hukukçularının geçmişte aynı görevi yapmadıkları anlamına gelmiyordu. Bu anlamda, Digest'in giriş

¹¹⁶ M. Orhun, agm., s.276.

¹¹⁷ J. B. Bury, age., 1912. s.369.

¹¹⁸ J. B. Bury, age 1912. s.396.

¹¹⁹ M. Orhun, agm., 2013. s.276.

¹²⁰ J. B. Bury, age., 1912. s.398.

¹²¹ B. Tahiroğlu, B. Erdoğan, age., s.81.

cümlesi olan: *Hukuk (ius) okumak isteyen herkes, önce İus kelimesinin nereden geldiğini bilmelidir. Çünkü Celsus'un ustalıkla tanımladığı gibi hukuk, iyiyle hak sanattır.* Ulpianus tarafından yazılmıştır.¹²² Ulpianus'un antik Yunan filozoflarını referans kıldığı hukuk çalışması, MS 6. yy'da bir Romalılık kapsayıcılığı gereği olarak Justinianus hukukunda yer almıştır. Alt komisyonları Tribonianus ile yöneten, Theophilus Antecessor ve Dorotheus gibi isimler de bulunmaktaydı.¹²³ Justinianus devrinin hukukçuları, yalnızca bir dizi hukuki öğreti derlemek için değil, aynı zamanda Doğu Roma İmparatorluğu'nun hukuki yapısı için temel taşı olarak hizmet edebilecek birleşik ve erişilebilir bir hukuk kanunu oluşturmaya da çalıştı.

Justinianus hukukunun rolü, sadece idari düzenlemeler değil, aynı zamanda imparatorluk genelinde entelektüel ve vizyoner bir ilerleme kaydetmekti. Roma İmparatorluğu'nun hukuki temelini yeniden şekillendirmek gibi devasa bir sorumlulukla görevlendirilmiş olan bu hukuki süreç Corpus Juris Civilis'in temelini atmış ve ilerleyen çağlarda Avrupa'da ve Anadolu'da kurulan pek çok ülke, bu temelden faydalanmıştır. Keza, İtalya'nın geri alınmasıyla birlikte Batı Orta çağına da Roma İmparatorluğu'nun Justinianus Yasaları aktarılmıştı. Yalnızca kendi döneminde değil, ilerleyen dönemlerde de Roma hukukunun, "*herkesi ilgilendiren bir şey herkesçe onaylanmalıdır*" (*quod omnes tangit ab omnibus tractari et approbari debet*) düsturu, birebir alınarak dönüştürülmüştür.¹²⁴

3.2.1. Corpus Juris Civilis'ten Örnekler

Doğu Roma'da, Antik Yunan'dan gelen bir gelenek olarak hukukçular kadar hatiplerin de önemli bir yeri vardı. Hatip, yazar ve siyasetçi kimliğinin hukukçu kimliğini bastırıldığı Cicero (MÖ 106- MÖ 43) örneğinde görüldüğü üzere, ya da tarihçi Procopius'un yansıttığı Justinianus devrinde olduğu gibi, yazılan ve yapılan kadar sunulan da önem arz ediyordu. Justinianus kanunları da kendinden önceki kanunlara göre daha geniş bir gözlemle ve araştırmayla ele alınmış olmakla birlikte kendisinden sonra gelen hatiplerin, araştırmacıların veya hukukçuların yorumları ölçüsünde değer kazanmıştır.

Olga Tellegen-Couperus ve Jan Willem Telegen'in hazırladığı Roma hukukunun retorik ile bağlantısını ve hukuki çalışmalar üzerine yapılmış değerlendirmelerin incelendiği çalışmada, Corpus Juris Civilis'in yansımalarını gözlemleyebilmekteyiz. Bu bağlamda,

¹²² R. Barrow, *age.*, s.117.

¹²³ J. B. Bury, *age.*, 1912. s.398.

¹²⁴ E. M. Wood, *age.*, s.203.

Justinianus kanunlarına getirilen en önemli eleştirilerden biri, 20. yy. Roma hukukçusu ve araştırmacısı Johannes Stroux (1886-1954) tarafından, Corpus Juris 'in detaylı bir yorum ve teori içermediğini belirtmiştir.¹²⁵ Tellegenlere göre, bunun Justinianus yönetimine bağlı olarak, kanunun uygulanmasına yorumun en aza indirgenmesi için yapılmış bir uygulama olabileceğidir. Fakat yine de Corpus 'ta topoi (yorum, düşünce ve kalıplar) bulunabileceğini savunmuşlardır. Öte yandan bazı kaynaklarda, Roma hukukunun sertliğinden bahisle, Justinianus kanunlarının işkence ve ceza hukukuna yönelik kanunlarının caydırıcılığı, uygulamada aşırılıklara sebep olduğu vurgulanmıştır.¹²⁶

Justinianus hukukunun yaptığı etki kadar, anlaşılabilirliği üzerine de görüşlerde bulunulmuştur. 530 yılında yayınlanan Codex II; Beyrut, Roma, İstanbul gibi şehirlerdeki hukuk okullarında okutulmuş fakat okullarda 4 yıllık bir okuma sonucunda ancak anlaşılabilirdiğinden bahsedilmiştir. Bu, hem imparatorluğun merkeziyle en uzak şehirler arasında tek bir kanun üzerinden anlaşmak açısından bir “şans” hem de kanunun anlaşılabilirliği açısından zorluklar barındırıyordu.¹²⁷

Justinianus, başkentteki hukuk okulundan hukukçu Theophilus ve Beyrut okulundan Doroheus'u hukuk eğitimi için bir kitap hazırlamaları için görevlendirdi. Bu görevlendirme sonucunda Diocletianus döneminin klasiği reddeden politikasının aksine, Ulpianus, Florentinus ve Gaius gibi klasik hukukçuların eserlerinden de yararlanan Institutiones ortaya çıkmıştır.¹²⁸

Corpus Juris Civilis'in bir diğer bölümü olan *Digesta*, 50 cilt halinde yayınlanmış ve gelmiş geçmiş en önemli hukuk metinlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Institutiones'te olduğu gibi *Digesta*'da da geçmişteki hukukçuların metinlerinden yararlanılarak kanunlar hazırlanmakla birlikte çerçeve genişletilerek yaklaşık 40 önemli hukukçunun eserlerine değinilmiştir.¹²⁹

Codex, MS. 2. Yüzyıl'da (Hadrianus) düzenlenmiş emirnamelerden Justinianus devrine kadar çıkarılmış olan kanunların derlemesinden oluşmuş ve bunlar *Quinquaginta Decisiones* (Elli Karar) olarak başlık haline getirilerek eser içinde yer verilmiştir. 12 ciltten

¹²⁵ Olga Tellegen, Couperus - J. W. “Tellegen, Artes Urbanae: Roman Law and Rhetoric”. *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*, s.31-50.

¹²⁶ Jill Harries, “The Senatus Consultum Silanianum: Court Decisions and Judicial Severity in the Early Roman Empire”, *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*, 51-72. s.59.

¹²⁷ Caroline Humfress, Laws' “Empire: Roman Universalism and Legal Practice”, *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*, s. 73-101.

¹²⁸ B.Tahiroğlu, B. Erdoğan, *age.*, s.86.

¹²⁹ B.Tahiroğlu, B. Erdoğan, *age.*, s.89.

oluşan Codex, yaklaşık 4600 emirden mürekkeptir. *Novellae* ise içinde daha çok miras hukukundan oluşan 168 emirnameyi ihtiva eden emirnameleri oluşturmuştur.¹³⁰

3.3. Justinianus Dönemi Devlet Dili ve Dini

Justinianus'un yönetimi altında gelişen entelektüel gelişmeler, felsefi tartışmalar ve kültürel gelişmeler analiz edildiğinde, aynı zamanda dönemin bilimsel gelişmelerini de ortaya çıkarmıştır. Bu bölümde entelektüel mayalanmanın kökenleri ve bunun Bizans İmparatorluğu'nun entelektüel tarihine daha geniş katkılarına dair izlenim oluşturması amaçlanmıştır.

Eski çağ toplumlarının genelinde ve Hristiyanlığın ilk dönemlerinde boyun eğmek ve teslim olmak toplumsal yaşam açısından huzurlu olmanın bir anahtarıydı. Buna direnmek ya da istemeyerek kabul etmek, toplumsal bir dışlanmaya ve kuvvet zoruna tabi olmak anlamına geliyordu. Teslimiyet halinde ise iş birliği kapısı aralanabiliyor ve toplumsal tabakada yükselmek mümkündü. İşbirliğiyle birlikte mevcut idarenin stratejilerine vakıf olan kişi ya da gruplar için, aynı zamanda gücün ve kuvvetin adandığı soyut kavramları sahiplenme yarışı da ortaya çıkıyordu.¹³¹ R. H. Barrow'un bu değerlendirmeleri, Justinianus dönemindeki dini ve aynı zamanda kültürel iklim hakkında ipuçları vermektedir. Daha önce bahsedildiği üzere Pagan-Hristiyan çatışmasında, Paganlığın Justinianus İktidarından itibaren yeraltına çekilmesi buna bir örnektir. Pagan olduğu bilinen ya da şüphelenilen idarecilerin, eğitimcilerin ve pek çok unvandaki kişilerin tutuklanması, tecrit altına alınması ya da toplumdan soyutlanması, Hristiyanlığa inancın derecelerine de etki yapmıştır. Nitekim Nika İsyanı'nın bastırılmasında da Justinianus'un en sadık askerlerinden biri olan Belisarius, zaferle sonuçlanan bir savaş dönüşünde, Jüpiter tapınağına kadar yürüyerek kendisini soyutlamış; başarıyı Roma halkına ve daha çok Jüpiter'in himmetine atfetmiş ve Tanrı'ya sunmuştur.

Günahkâr olarak adım atılan Roma dünyasındaki kurumlar arasında Kilise en önemli sığınaktı. Bu anlamda Batı Hristiyanlığında Kilise 'ye odaklanılması, özgürlüğün, bağlılık ve teslimiyetten geçtiği inancıyla doğru orantılı olarak hem imparatorlar hem de din adamları tarafından destekleniyordu. Günahın ve kişisel kurtuluşun vurgulanması da Batı'ya özgüydü.¹³² Öyle ki, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığın tebliğinde doğal aktör

¹³⁰ B Tahiroğlu, B. Erdoğmuş, *age.*, s.92.

¹³¹ R. H. Barrow, *age.*, s.119.

¹³² Doğu'da yaşayan ve Doğu Hristiyanlığı olarak adlandırılabilir Monofizit eğilimlere bağlı doğu halkları, temel konularda ayrı bir dünya görüşüne sahiptir.

olarak görülmesi konusu, esasında devletin bizzat kilise olduğu olarak kimi kaynaklarda vurgulanmıştır. İmparatorluk, dünya üstündeki Kilise, imparator da onun başıydı.¹³³ Fakat Doğu Roma'da kilisenin ya da kiliselerin devlet olmasına çoğunlukla ket vurulmuştur. Hıristiyanlık, Konstantin tarafından çeşitli ulusları içine dâhil eden bir din olarak yansıtıldığından beri, Doğu Roma'da Roma yurttaşlığında hayat bulmuştur. Avrupa'nın bir bölümünü, Anadolu'yu ve Levant'ı içine alan büyük Roma İmparatorluğu'nda söz sahibi birden fazla kilise ve patrik vardı. Bunlar; Roma, Konstantinopolis, Antakya, İskenderiye ve Kudüs Kiliseleri ve Patrikleri idi. Bu beş patriklik içinde protokolde önde geleni Roma'ydı.¹³⁴

Roma İmparatorluğu'nun MS 476'da yıkılışı pek çok kaynakta bulunan genel geçer bir bilgidir. İmparatorluğun 476'dan sonra keskin bir biçimde Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldığı genellikle kabul edilse de farklı görüşler belirten araştırmacılar mevcuttur. Örneğin Edward Gibbon, Roma merkezli İmparatorluğun yıkılışını yalnızca siyasi boyutunu ele alıp Cermen kavimlerin istilalarına bağlamamış, Hristiyanlığın kurumsal bir kimlik kazanmaya doğru evrilmesini de önemli bir etken olarak görmüştür. Bu anlamda Paganlık karşısında Hristiyanlığın giderek bir devlet dini halini alması ve bunun Doğu Roma potası altında birleştirilerek Roma kanadının aksine Latin kimliğinin öncülüğüne dönüşmesini ele alan çalışmamız açısından bir dayanak noktası oluşturmuştur.

Doğu Roma'nın bu anlamda gözle görülür yükselişi, aynı zamanda Cermen istilalarıyla savunmasız kalmış Batı Roma'nın gerilemesine ve bir takipçi sıfatına bürünmesine sebebiyet vermiştir. Etkisini giderek arttıran Roma Kilisesi'nin üstün ve tek söz sahibi olma gerekçelerini kendi şartlarına uyduran Doğu Roma Kiliseleri, aynı zamanda birer rakipti. Bu da siyasi olarak Batı'da hala sınırları aşan ve Doğu'yu da temsil ettiğine inanan bir imparatorluğun var olduğu anlamına geliyordu.¹³⁵ Bir hat çizmek gerekirse Illyrricum eyaletinin doğusu 379 yılında siyasal açıdan Konstantinopolis'e bağlandığında Illyrricum Kilisesi Roma Kilisesi'ne bağlı olmayı sürdürmüştü. Doğu Roma'nın doğu tarafında ise Ermeniler, MS 451 yılında toplanan Kalkedon Konsülünün kararlarını onaylamamış ve Doğu Roma tarafından dinden çıkmış kabul edilerek mezhep değiştirmeleri yönünde baskıya maruz bırakılmışlardı. Daha sonra dengeli bir siyaset güden Ermeniler

¹³³ E. M. Wood, *age.*, s.163.

¹³⁴ İlber, Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul. 2008. s.22.

¹³⁵ Qani Nesimi, *Ortodoks Arnavutlar*, Kaknüs Yayınları. İstanbul. 2011. s.27.

bazen Sasaniler, bazen de Doğu Roma tarafında yer aldılar.¹³⁶ Bu, dini ve kültürel anlamda doğusundan batısına tek vücut olmayan bir Doğu Roma İmparatorluğu'nu ifade etse de Justinianus döneminde ayrıklıkların asgari düzeye indirilme çabaları altında yeniden Romalılığa dönüşmeye başlayacaktır.

Konstantinopolis'te yeni bir başkent idare edilmesiyle birlikte, yalnızca toprak parçası değiştirilmemiş, aynı zamanda düşünce biçimlerinde ve uygulamalarda da biçim değişikliği görülmüştür. Hz. İsa'dan sonraki ilk misyonerlik faaliyetlerinin öncüsü sayılan Aziz Pavlus öğretilerinin çeşitlendirilmesi olarak değerlendirilirken aynı zamanda Hristiyanlığın Roma yurttaşlığına dönüşümü de tartışılmıştır.¹³⁷ Roma yurttaşlığı çatısı altında birleştiğine tam olarak ikna olmayanlar dahi, neticede kökenleri Roma'ya bağlı eyaletlerde olan fakat Justinianus döneminde Romalı hale gelerek gelişen belirgin bir Latin teolojisi ortaya çıktığını kabul etmektedir. Öte yandan Justinianus devrinde Latincenin baskınlığı da söz konusuydu. Justinianus'un Roma hukukunun teorik versiyonu Latinceydi.¹³⁸ Ayrıca, Merovenj hükümdarlarının idaresi altında, paraların ön yüzünde imparator büstünün işlenmesi, diğer yüzünde ise Victoria Augusti (İmparator'un zaferi) yazısının yazılması geleneği Cermen kavimlerinin Roma'dan esinlendiği bir husustu. Nitekim bu daha da ileriye taşınarak, Doğu Roma'nın Victoria Augusti yerine haç işareti işlenmesinden sonra, Merovenjler de değişikliğe katılmışlardır.¹³⁹

Justinianus devrini, 8. yy.'da Makedonyalı ailelerinin yönettiği Doğu Roma'ya bir geçiş evresi olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü Justinianus, Balkan kökenli olmakla beraber bugünkü Makedonya sınırları içinde bulunan İllirya doğumluydu. Bu nedenle kendi döneminde ve sonrasında Makedonya kültürünün yansımaları da hiç şüphesiz Doğu Roma'yı etkilemişti. Kendisinden önceki imparatorlarda da -Theodosius hariç- Balkan kökenliler bulunmasına karşın Justinianus, herhangi bir soylu ya da devlet yönetiminde üst düzey bir aileye mensup değildi.¹⁴⁰ Doğu Roma'nın tarihi coğrafyasında, Balkanlar'ın İmparatorluğa etkisi oldukça önemliydi. İlerleyen çağlarda 13. yy.'a kadar Anadolu'da kurulan Türk Beyliklerinde ve Osmanlı Devleti'nde görüldüğü üzere, Maveraünnehir ve İran havzasından gelen baskılara karşı Batı'ya doğru gitmek ve Balkanlara ulaşma gayreti, bu

¹³⁶ Saro Dadyan, *Osmanlı'nın Gayrimüslim Tarihinden Notlar*. Yeditepe Yayınevi. 2011. İstanbul. s.57.

¹³⁷ İ. Ortaylı, *age.*, s.20.

¹³⁸ İ. Ortaylı, *age.*, s.22.

¹³⁹ Henry Pirenne, *Orta Çağkentleri*, (çev. Şadan Karadeniz), İletişim Yayınları, 2016. İstanbul. s.18.

¹⁴⁰ Perry Anderson, *Antikiteden Feodalizme*, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, 2017. İstanbul. s.102.

bölgenin coğrafi özelliklerinden de kaynaklanmaktaydı. Balkanlar'ın kuzey ucu bölgesi, yani Tuna nehri, İmparatorluğun üst hududu olarak belirlenmiştir. Tuna nehri, Avrupa'dan gelen tehlikelere karşı aşılması zor bir doğal engel oluşturmaktaydı. Ayrıca Tuna, Karadeniz'le bağlantılı en önemli ticaret yolu olduğundan, iki cephesi daima canlı kalmıştır.¹⁴¹ Karadeniz'e inen başlıca ticaret yollarındaki nehirler, kıyıları arasında sıkı ticaret bağları dolayısıyla milletlerarası ilişkiler açısından bir zorluk barındırmamıştır. Bugünkü Romanya'dan İsviçre'ye kadar yatay bir hat çizen Tuna'nın güneyine ve kuzeyine hâkim olan I. Justinianus Roma'sı, Avrupa'daki uluslara karşı bir tampon oluşturduğu gibi dünya ticaretinde de İmparatorluğu kilit konuma ulaştırmıştır.¹⁴²

Roma toplumunun gelişiminde bu ticaretin önemli bir rolü olmuştur. Tuna'nın hacmi büyük olduğundan nehir, ticari vergilendirmede başlı başına bir unsur olarak kabul ediliyordu. Buna bağlı olarak da Roma idaresi; geçiş güzergâhlarında, liman kentlerinde, köprü ve nehirlerin geçiş yerlerinde olmak üzere Toleneum adı altında geçiş vergisi almıştır.¹⁴³ Öte taraftan, *Balkanlar'ın batısına doğru Vidin ve özellikle Belgrad kilit bir nokta olmuş ve Belgrad'dan sonra Sava ırmağı, Batı Balkanları Syrmia ve Macaristan'dan ayıran bir sınır oluşturmuştur*. Başkent Konstantinopolis'ten Meriç boyunca Sofya'ya ulaşan güzergâh, Balkanları ayıran yol olması sebebiyle Doğu Roma'da Ordu Yolu olarak da bilinmektedir.¹⁴⁴

3.4. Justinianus Dönemi Merkez Teşkilatı

Cumhuriyet devri olarak adlandırılan MÖ 509 – MÖ 27 yıllarından çok sonra Justinianus'un imparatorluğunu da içine alan *Dominatus Devri* (MS 284 – MS 505) teşkilatlanması bu bölümün içeriğini oluşturmuştur. Başlangıcından itibaren Roma'da patricii sınıfı siyasi, adli, iktisadi ve dini alanda imtiyazlı olan sınıftı. Hatta Roma'nın temel değerlerinden olan *pater kavramı* çerçevesinde bakıldığında, patricii sınıfı üyelerinin pleplerin *pater*'i olarak kabul edildiği görülmüştür.¹⁴⁵ Roma anlayışında patricii üyelerin her türlü ayrıcalıktan faydalanıyor oluşu, MÖ 445'e kadar pleplerin herhangi bir patricii ile evlenmesinin dahi yasak olduğu göz önünde bulundurulduğunda daha iyi anlaşılabilir.

¹⁴¹Halil İncalcık, "Balkanlar ve Türkler, (Balkanlar)", (Ed. İsmail Soysal), *Eren Yayıncılık*, İstanbul. 1993. s.20-44.

¹⁴² H. İncalcık, agm., s. 25.

¹⁴³ H. Pirenne, *age.*, s.19.

¹⁴⁴ H. İncalcık, agm., s.24.

¹⁴⁵ Derya Ç. Dikyol, "Antik Roma'da Bir Statü Göstergesi Olarak Eğitim". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*", 2021. S.23, s.1025-1051.

Hukuki alanda da bu ayrımın mevcut oluşu elbette plepler açısından daha da rahatsız edici bir durumdur.

Justinianus döneminde, merkez teşkilatı da kendi iktidarına uygun bir biçimde, geçmişte yerel yönetimlere tanınan ayrıcalıklar ve karar verebilme imtiyazından uzak olarak merkeziyetçi bir profil çizmekteydi. Nitekim mülki teşkilatın başında doğrudan imparatorun tayin ettiği *Officia Palatina* adlı yöneticiler bulunmaktaydı. Bunların imparatorun izni çerçevesinde tayinler yapma, kararnameler çıkartma gibi pek çok emir verme yetkileri vardı.¹⁴⁶ Merkez Teşkilatı altında görevli memurlardan bazıları:

Magister Officiorum: Sarayda görevli memurların idari amiri konumunda ve yukarıda bahsedilen *Officia Palatina* olarak da bilinmekteydi. İmparatorluk başkenti olan Konstantinopolis'teki güvenlik kuvvetlerinin de kendisine bağlanmasıyla birlikte merkez ve eyaletlerin baş idarecisi olmuş ve bir anlamda İmparator'dan sonra gelen en yetkili kişi olarak belirlenmiştir.

Quaestor Sacri Palatii: Tribonianus'a da bahşedilmiş bir unvan olarak *Quaestor Sacri Palatii*, bugünkü anlamda Adalet Bakanlığına denk gelmesi itibariyle imparatorluğun hukuki meselelerin en üst makamıydı.

Comes Sacrorum Iargitionum: Hazine Bakanlığı olarak tasvir edilebilecek olan mevki, vergi meselelerini ve mali işlerin imparatorluk genelinde karara bağlandığı en yüksek merciydi. Ayrıca darphanenin, mevcut fabrikaların ve burada çalışan kişilerin de sorumlu olduğu en yüksek idari makamdır. İmparatorun kendi hazinesinden sorumlu kişi ise *Comes Rerum Privatorum* olarak adlandırılan daha üst bir mertebedir.¹⁴⁷

3.5. Justinianus Dönemi Askeri Teşkilatlanma

Doğu Roma İmparatorluğu'nda, askeri teşkilatlanma sadece devletin en büyük unsuru değil, aynı zamanda en büyük kaynağın ayrıldığı ve devlet harcamalarının en maliyetli unsuru olarak öne çıkıyordu. MS 3. yüzyılın sonlarındaki bölgesel değişikliklerden etkilenen ordu yapıları, MS 324'ten sonra I. Konstantin tarafından imparatorluk genelinde kurumsallaştırıldı. ¹⁴⁸Bu dönemde ordu, Excubitores, Comes Domesticorum ve diğer birimlerle birlikte, imparatorluğun temel taşlarından biri olarak önemli bir rol oynadı. Hem

¹⁴⁶ Ziya Umur, *Roma Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları Fakülteler Matbaası, 1974. İstanbul. s. 131.

¹⁴⁷ Daha detaylı bilgi için bkz. Ziya Umur, *age.*, s.132.

¹⁴⁸ Philip Rance, "Army-Byzantium", Freie Universität Berlin, The Encyclopedia of Ancient History, Germany 2013. s.1-3.

savunma hem de iç düzenin sağlanmasında kilit bir rol oynayarak devletin istikrarını koruma misyonunu üstlendi. Bu durum, askeri gücün sadece bir savaş aracı olmanın ötesinde, Roma toplumunun ve devletin temel bir taşıyıcısı haline geldiğini gösteriyor. Dominatus devrinin son temsilcisi olan Justinianus döneminde de askeri idare, sınır eyaletlerinde ve merkezde sayıca üstün olmakla beraber iki kısma ayrılmıştır. Hudut eyaletlerine *Duces* ya da *Comites* adıyla bilinen kumandanlar görev yapmaktaydı.

Roma İmparatorluğu'nun askeri teşkilatlanması, Antik Roma'nın da güçlü bir temelini oluşturuyordu ve bu konuda yapılan akademik incelemeler, imparatorluğun çeşitli dönemlerindeki ordunun evrimini anlamamıza yardımcı olmuştur. Notitia Dignitatum; Roma ordusunun büyüklüğü, bileşenleri ve organize oluşu hakkında kapsamlı bir kaynak oluşturmuştur.¹⁴⁹ Bu kaynak, Roma İmparatorluğu'nun farklı bölgelerindeki askeri güçlerin detaylarını sunarak, sefer ordularının ve sınır birliklerinin yapılarını ortaya koymuştur.

Antik Roma'nın askeri gücü, genellikle zorunlu askerlik, gönüllü kayıt ve kalıtsal zorunluluk gibi çeşitli yöntemlerle oluşturulan bir profesyonel ordudan oluşuyordu. Bu sistem, Roma İmparatorluğu'nun geniş toprakları üzerinde etkili bir savunma ve genişlemeyi sağlamada kritik bir rol oynadı. Roma ordusunun evrimi, süvarilerin artan önemini ve piyadelerin stratejik değerini içeriyordu. Süvariler, özellikle savaş alanındaki ana taktik saldırı gücü olarak öne çıkarken, piyadeler kuşatma savaşlarında ve zorlu arazilerde üstün performans sergileyerek önemli bir rol oynadılar. İmparatorluğun coğrafi çeşitliliği ve farklı tehditlere karşı adapte olma ihtiyacı, ordunun çeşitli unsurlarını içermesine yol açmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun askeri güçleri, genellikle Roma vatandaşları, müttefikler ve Roma dışından gelen yardımcı birimlerden oluşuyordu. Bu karmaşık yapının, Roma ordusunu çeşitli kültürlerin ve becerilerin birleşiminden güçlü ve çok yönlü kıldığı düşünülmektedir. Akademik incelemeler, Roma ordusunun büyüklüğü, yapısı ve stratejik önemini anlamak için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Genellikle ayrıcalıklı bir statü olarak algılanan askerlik hizmetinin karşılığı, düzenli tayınlarla, parasal ikramiyelerle, vergi muafiyetleriyle ve yargı dokunulmazlıklarıyla ödeniyordu. Askere alma, daha az Romalılaşmış kırsal, dağlık ve çevre bölgelere, özellikle de Balkan dağlık bölgelerine, Toros

¹⁴⁹ Roma İmparatorluğundan günümüze gelen nadir askeri kayıtlardan olan Notitia Dignitatum'a göre Comes Domesticorum adı verilen birliğin bir muhafız birliği olduğu şüphelidir. Atlı askerlerden oluşan ve adından da anlaşılacağı üzere ev içi olarak tarif edilen Domesticorum'un başkente. has sembolik bir birlik olduğu belirtilmiştir. bkz. Jan Willem Drijvers, David Hunt, *The Late Roman World and Its Historian: Interpreting Ammianus Marcellinus*, Routledge, 2003. s.94.

Dağları'na ve Ermenistan'a yönelikti. Kurumsal muhafazakârlık ve dilsel açıdan çeşitlilik gösteren insan gücü, Latince'yi yedinci yüzyıla kadar en uygun komuta dili olarak teşvik etti.

Constantinus'un saltanatından itibaren ordu iki ana birlik kategorisinden oluşuyordu: iç kesimlerdeki kasabalarda konuşlanmış hareketli birimler *comitatenses* ve sınır bölgelerinde kalıcı olarak garnizon olarak konuşlanan birlikler olan *limitanei*. *Comitatenses*, Dominatus döneminde, bölgesel ordular (*exercitus*) halinde organize edilmiş; her biri, üç stratejik alandan birine atanan *magister militum* tarafından komuta edilmiştir. Bu bölgeler; Illyricum, Trakya ve Oriens olarak bilinmektedir.

Comitatenses, iç ve dış ciddi tehditlere karşı bölgesel rezerv olarak faaliyet göstermiş ve orduların çekirdeğini oluşturmaktaydı. Bunlar, sınırın bir bölümünü (*limes*) denetleyen ve bölgesel *magister militum*'a rapor veren *dux limitis*'in bölgesel komutanlığına atanan *limitanei*, daha düşük statüdeki (ama daha düşük kalitede olmasa da) birimlerden idari ve yasal olarak farklıydı. *Limitanei* yerel savunmadan sorumluydu ve Oriens'te sübvansiyonlu Arap "düzensizler" tarafından destekleniyordu.

Bazı *limitanei* birimleri, kendi sektörlerinde gerçekleştirilen saldırı operasyonları için komitelere katıldı. *Praesenti*'de ("imparatorluk huzurunda") iki ek ordu, iki *magistri militum praesentales* komutası altında Konstantinopolis yakınında konuşlandırıldı. Bu eski ordular, Balkanlar ve Doğu'daki büyük savaşlar için bölgesel orduları güçlendiren, genellikle *palatini* olarak adlandırılan birçok elit birimden oluşuyordu. Ayrıca muhalefeti veya isyanı bastırmak için "iç güvenlik" güçleri olarak da işlev görüyorlardı. Hane birlikleri (*scholae palatinae, excubitores*) imparatorluk konutlarını koruyor ve törenlere katılıyordu. Dördüncü yüzyılın sonlarından itibaren, aktif hizmette bulunan *praesental* veya bölgesel komitelere, başlangıçta anlaşma yükümlülüklerini yerine getirmek için hizmet eden müttefikler için kullanılan, ancak şimdi esas olarak Romalı olmayan halklardan toplanan "yabancı lejyonlar" için kullanılan bir terim olan *foederati* eklendi.

Justinianus devrinde doğuda Sasaniler ile Afrika'da ve Batı Avrupa'da istilacı germen kavimleriyle yapılan askeri savaşlardan daha önce bahsedilmişti. Belisarius kumandasındaki bu büyük savaşların hem yeni bir komutanın olması hem de Justinianus devrinin esintileri, askeri sistemde de kendisini göstermiştir. Roma tarihinin genelinde ordunun imparator seçiminde dahi senato ile aktif rol oynaması geleneği, askeri teşkilatlanmayı da imparatorun sonraki önemli erklerden biri haline getiriyordu. Özellikle

Justinianus'un ve Justinus'un ordu içinden geldikleri düşünülürse, Justinianus iktidarı açısından askeri teşkilatlanma önemli bir araştırma konusu olarak belirmiştir.

Beşinci yüzyılın ortalarından itibaren, praesental ve bölgesel comitatenses birimleri eyalet garnizonlarında, özellikle doğu bölgelerinin arkasındaki stratejik noktalarda giderek daha fazla dağıldı. Statü ve yetkilerdeki farklılıklar devam etse de, comitatenses ve limitanei'nin operasyonel rolleri daha az belirgin hale geldi. *Komitatenslerin* bu "merkezden uzaklaştırılması", altıncı yüzyıl boyunca doğu seferlerinde kıdemli saha komutanları olarak öne çıkmasını açıklayabilecektir. Justinianus'un hükümdarlığı sırasında, denizaşırı seferi kuvvetleri yüksek oranda *bucellarii* (özel subay maiyeti) ve özel amaçlı müttefik birliklerden oluşuyordu; bunların her ikisi de düzenli askere alma prosedürleri dışında eğitilmiş savaşçılar için etkili bir kısayoldu.

Justinianus devrinin önemli bir bölümünde Doğu Roma ordusunun başında Belisarius ve Narses gibi ünlü komutanlar mevcuttu. Özellikle İmparator'un Nika İsyanında düştüğü zor durumda, onu kurtarmaları ve hipodromda bastırılan isyan sonrasında yıldızları daha da parlamıştı. Prokopios'tan alıntı yaparak 6. Yüzyılda imparatorluk içinde on yedi Ermeni komutan olduğundan bahseder.¹⁵⁰ 6. Yüzyılda görevlilere ödeme yapma sorumluluğu logothetes adıyla orduya bağlandı.¹⁵¹ *Logothetes ton Agelon* ordu için atların yetiştirildiği Anadolu'daki at çiftliğini denetler ve savaş zamanında İmparator için atlar toplardı. *Praepositus* Roma'da taşra eyaletlerinde veya sınır eyaletlerinde bulunan askeri birliklere komuta eden yerli komutanlar. Amantius (Yunanca: Ἀμάντιος, romanize: Amantios), Bizans imparatoru I. Anastasius'un baş mabeyincisiydi. Anastasius'un ölümünden sonra entrikalarda ve güç mücadelelerinde I. Justin tarafından mağlup edildi ve idam edildi.¹⁵²

3.6. Justinianus Döneminde Eğitim

Doğu Roma tarihine ait kaynaklar, 6 yüzyıla kadar üniversite olarak tabir edilebilecek bir kurumun olmadığına işaret etmektedir. Devlet kurumlarıyla kilisenin bir arada değerlendirildiği orta çağ yapı ve anlayışının eğitimde de aynı düzlemde ilerlediği anlaşılabilir. Fakat ileri tarihlerde ekklesia adı verilen kilise-manastır kurumlarının ve

¹⁵⁰ Engin Öztürk, "4. ve 6. Yüzyıllarda Ermenilerin Bizans Askeri Teşkilatında Yer Edinmeleri ve Armenia'nın İdari Düzenlemesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, s.177

¹⁵¹ Yasemin Aslan, "Bizans Saray Teşkilatı: Protokol, Memurlar, Törenler", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, Eskişehir 2019, s.55.

¹⁵² Yasemin Aslan, *egt.*, s.70.

toplumsal sınıfların canlı bir biçimde varlığını sürdürdüğü 5. ve 6. yüzyıllarda, Roma eğitim sistemi birtakım farklılıklar barındırmaktaydı. Adnan Adıvar, yüksek mektep olarak adlandırdığı üst eğitim kurumlarına II. Theodosius (408-450) devrinde rastlandığından bahsetmiştir. *Auditorium* olarak adlandırılan eğitim kurumları, *Oikoumenion* ve *Pandidactirion* olarak farklı kaynaklarda ifade edilmiştir.¹⁵³ Bahsi geçen okul isimlerine farklı yüzyıllarda rastlanmakla birlikte, birebir aynı kurumlar olduğu hakkında kesin bir yargı bulunmamaktadır. Ayrıca, auditorium gibi ifadelerin, yakın tarihte Batı eğitim sistemindeki örnekler göre isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Bu meyanda II. Teodosius döneminde Konstantinopolis Hukuk Fakültesinde retorik alanında sekiz kürsüye, gramerde iki, felsefe alanında ise sadece tek bir kürsünün oluşturulması, şiddetli bir biçimde devletleştirilmeyi göstermekle birlikte aynı zamanda kurumsallaşmanın ilk örneğini vermiştir.

Justinianus dönemi eğitim sistemi, sadece Konstantinopolis ya da Roma sınırları içinde değil, pek çok şehirde ve ülkede etkisini göstermiştir. Hukuki alandaki etkisinde görüldüğü gibi, Roma eğitiminin de kendisinden sonra kurulan devletleri etkilediği örnekler mevcuttur. Justinianus'un döneminde ismi geçmeyen bir piskoposun, kanunlardan bahsederken; "Kilise imparatorun emir ve iradesine aykırı hiçbir şey yapamaz" diyerek söz açması, kanunlarda olduğu gibi eğitim sisteminde de Justinianus otoritesinin varlığına işaret etmektedir. Öte yandan, Sıddık Sami Onar'ın, dönemin İstanbul Üniversitesi rektörüken, katıldığı uluslararası bir toplantıda, üniversitelerin hangi yılda kurulduğuna dair sıralamada öncelik tanınan üniversite rektörlerine: "Biz sizden eskiyiz, biz Bizans Üniversite'sinin devamıyız" diye itiraz etmesi, Doğu Roma dönemindeki eğitim kurumlarının devamlılığını göstermektedir.¹⁵⁴ II. Theodosius'un MS 425 yılında temellerini İstanbul'da attığı hukuk fakültesinden bahisle İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin dayandığı temellere örnek olarak verilmiştir.¹⁵⁵

Justinianus devrinden önceki ve sonraki yüzyıllarda varlığını sürdürmüş olan eğitim kurumları ve kütüphaneler, yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkmıştır. 460'lı yıllara rastlayan dönemde kurulmuş olan Studios Manastırının bir kütüphaneye sahip olduğunu ve buradaki kitapların kayıtlardan tespit edilerek, aynı zamanda manastırın kurucu olarak belirtilen Nikephoras Elopiulos adlı bir araştırmacı tarafından katalog haline getirildiğinden

¹⁵³ Adnan Adıvar, *Bizans 'da Yüksek Mektepler*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul. 1953. s.6.

¹⁵⁴ Fatma Türe, *Kitap Üzerine Anatomi Dersleri: Kalemşörlere ve Harfperestlere Dair*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 1993. s.15.

¹⁵⁵ B. Tahiroğlu, B. Erdoğan, *age.*, s.79.

bahsedilmiştir. Nitekim Konstantinos devrinde 26 adet kütüphanenin var olduğu kesin olmamakla birlikte tahmin edilmektedir. Kaynaklar bu kütüphanelerin Kuzey Afrika gibi anakara dışındaki bölgelerde de kurulduğundan bahsetmiştir.¹⁵⁶

İmparator Justinianus'un paganizm aleyhindeki reformları eğitim alanında da görüldü. Kiliseyi yönlendiren hükümdar okullardaki pek çok eğitimcinin Hristiyan olmaları ya da müfredatlarını bu doğrultuda değiştirmeleri konusunda ısrarcıydı. Daha önce belirtildiği üzere Atina'daki Felsefe Okulu bu politikanın bir sonucu olarak kapatılmıştı. Hukuk tahsili Beyrut ve Konstantinopolis'te icra ediliyordu. Bu anlamda Theodosius tarafından kurulmuş Konstantinopolis'teki yüksekokulun eğitimci kadrosunda takviyeler gerçekleştirdi.¹⁵⁷ Başkent'in, 7. yüzyıl başlarında tıp eğitimi için öğrencileri ağırlamasından bahisle, dönemin şartları altında dünya çapında entelektüel birikimi olan iki üç şehirden biri olarak nitelenmiştir.¹⁵⁸ Bu nedenle Justinianus dönemi için de bu durumun geçerli olacağı tahmin edilebilir.

Justinianus döneminde, Doğu Roma imparatorluğunun belli başlı eğitim merkezleri bulunuyordu. Bu eğitim merkezleri, buldukları şehrin adıyla ve farklı alanlarda eğitim veriyordu. Atina ve İskenderiye, Antik Yunan'dan gelen geleneğe uygun olarak Felsefe üzerine; Antakya'da ve Gazze bölgelerinde Gramer ve Retorik eğitimi, Beyrut'ta ise daha önce bahsedildiği üzere Hukuk eğitimi verilmekteydi.¹⁵⁹ Fakat Justinianus döneminde Beyrut ve Konstantinopolis haricinde diğer okulların arka planda bırakılması ve özellikle Atina'daki pek çok okulun kapatılması eğitimin belli şehirlerde kökleşmesini ortaya çıkarmıştır. Justinianus döneminde saraydaki bürokratların eğitimleri için de özel olarak hazırlanıyordu. Bu eğitim masraflarını karşılamak için, dize getirilmiş Germen kavimlerinden elde edilen altınlar önemli bir kaynak oluşturuyordu.

¹⁵⁶ F. Türe, *age.*, s.17. Adı geçen kaynakta belirtilen Nikphoras Elopiulos hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır.

¹⁵⁷ Turgut Akpınar, *Kültür Tarihinden Esintiler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006. s.149.

¹⁵⁸ Henri Pirenne, *Hız. Muhammed ve Charlemagne*, İmge Kitabevi, Ankara 2006. s.82.

¹⁵⁹ T. Akpınar, *age.*, s.146.

SONUÇ

I. Justinianus Dönemi, Doğu Roma İmparatorluğu'nun tarihsel ve kültürel dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır. 527 ile 565 yılları arasında hüküm süren I. Justinianus'un liderliği altında gerçekleşmiş, bu dönemde imparatorluğun siyasi, askeri, dini yapısında derinlemesine değişiklikler yapılmak suretiyle Doğu Roma İmparatorluğu'nun altın çağının temelleri atılmıştır. Bu bağlamda çalışmada özellikle I. Justinianus döneminde Doğu Roma İmparatorluğu'nun devlet idaresi ve askeri teşkilatlanması irdelenmiştir. Nitekim çalışmada, I. Justinianus'un liderliği altında imparatorluğun idari yapısının nasıl şekillendiği ve askeri gücünün nasıl organize edildiği detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, imparatorluğun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişiklikler de ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Bu noktada I. Justinianus döneminin, sadece imparatorun kişisel liderliği altında bir çağ olarak değil, aynı zamanda kurumlarının onun otoritesiyle şekillendiği bir dönem olarak da nitelendirildiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda imparatorun hukuk ve din alanındaki faaliyetlerinin, imparatorluğunun yönetiminde uzun süredir devam eden otokratik geleneğin bir devamı olarak nitelendirildiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte I. Justinianus'un hem Hristiyanlık hem de Romalılık ideallerine bağlılığı vurgulanırken, aynı zamanda kendi ismiyle anılacak bir çağın temellerini atmış olduğu ortaya konulmuştur.

Yine kaynaklardan edinilen bilgilerden, Nika İsyanının I. Justinianus'un iktidarını sağlamlaştırmasına olanak sağladığı, isyan neticesinde imparator ve eşi Theodora'nın farklı tarafları birleştirme konusunda kararlı bir tutum sergiledikleri gözlemlenmiştir. Bu süreç ise imparatorluğun iç politikasında önemli değişikliklere neden olarak güç dengelerini yeniden şekillendirmiştir. Ayrıca I. Justinianus döneminin Hristiyanlık ve Paganizm arasındaki dini çatışmaların yaşandığı süreç olduğu kabul edilmektedir. Zira 391 yılında I. Theodosius zamanında Hristiyanlık inancının resmi devlet dini olarak kabul edilmesi neticesinde diğer inanç sistemleri üzerinde yasak ve baskı uygulanmıştır. Buna rağmen I. Justinianus zamanına kadar Pagan inançları hala varlığını sürdürmüş ve hatta bazı durumlarda siyasi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda korunduğu dahi olmuştur. Bu durum, imparatorluğun dini ve kültürel çeşitliliği ve karmaşıklığını yansıtmaktadır.

I. Justinianus dönemi, Doğu Roma İmparatorluğu'nun genişlemeci politikalarıyla tanınmaktadır. Kendisi tahtı 527 yılında devraldığında, imparatorluğun sınırlarını genişletme hedefiyle çeşitli askeri seferler başlatmış ve önemli fetihler gerçekleştirmiştir. Özellikle Kuzey Afrika ve İtalya'daki seferler, onun dönemindeki en önemli askeri girişimler arasında

öne çıkmaktadır. I. Justinianus'un generali Belisarius liderliğinde 533-534 yıllarında Kuzey Afrika'da gerçekleştirilen fetihler ile Vandal Krallığı sona ermiş ve böylece bir zamanlar Batı Roma İmparatorluğu'nun toprağı olan bölge bir kez daha imparatorluk sınırları içine dâhil edilmiştir. Vandallar'ın son kralı Gelimer, Doğu Roma kuvvetlerine karşı direnmiş, ancak sonunda Kartaca'nın düşmesiyle I. Justinianus'un birlikleri bölgeyi ele geçirmişlerdir. Bu fetihler, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'daki varlığını yeniden tesis ederek bölgeyi imparatorluğun önemli bir eyaleti haline getirmiştir.

I. Justinianus'un İtalya seferleri, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra İtalya'daki siyasi kargaşa ve barbar istilalarıyla mücadele etmek amacıyla başlatılmıştır. Burada imparator, İtalya'yı yeniden Doğu Roma İmparatorluğu'nun kontrolü altına almak istemiştir. 535 yılında başlayan seferler, Belisarius'un komutasındaki bir ordu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu seferlerin sonucunda, Ostrogot Krallığı'nın başkenti Ravenna ele geçirilmiş ve İtalya'nın büyük bir kısmı imparatorluğun kontrolü altına girmiştir. Ancak, bu fetihlerin tamamlanması uzun sürmüş ve İtalya'nın tamamı imparatorluğun kontrolüne ancak yıllar sonra geçebilmiştir.

I. Justinianus döneminde gerçekleştirilen bu fetihler, imparatorluğun sınırlarını genişletme ve eski Roma topraklarını yeniden birleştirme hedeflerini yansıtmaktadır. Ancak bu fetihlerin uzun vadeli sonuçları karmaşık ve çeşitlidir. Özellikle İtalya'nın yeniden fethi, imparatorluğun kaynaklarını zorlamış ve uzun süreli bir direnişle karşılaşmıştır. Bununla birlikte bu fetihler I. Justinianus'un hükümdarlığının en önemli ve etkileyici yönlerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Sonuç olarak, I. Justinianus dönemi, Doğu Roma İmparatorluğu'nun tarihinde önemli bir dönemeçtir. İmparatorun liderliği altında gerçekleşen reformlar ve politikalar, imparatorluğun geleceğini şekillendirmiş ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun altın çağının temellerini atmıştır.

I. Justinianus imparatorluk ve Hristiyanlık olmak üzere iki büyük fikrin temsilcisi olarak tarihte ölmez bir isim bırakmıştır. Roma büyüklüğünün hatıraları ile yüklü olan I. Justinianus, Roma İmparatorluğu'nu eski haliyle diriltmek, Roma âlemi birliğini yeniden kurmak; caesar'ların varisi olmak dolayısıyla, onlar gibi, canlı tarih, mutlak iradenin mükemmel sembolü ve aynı zamanda şaşmaz kanun yapıcı, devletin düzenini düşünen bir reformcu olmak istemiştir. Aynı zamanda, sahip olduğu imparatorluk sıfatının verdiği gurur içinde hükümdarlığını debdebe ve ihtişamla süsleme işine girişmiştir. Tanrı'nın sevgilisi, vekili ve dünya yüzünde temsilcisi sıfatıyla gerek giriştiği ve dinsel nitelikleri itiraz

götürmeyen savaşlarda, gerek dünyada, Ortodoks dinini yaymak için sarf ettiği büyük gayretlerde, gerek kiliseyi idare ve din muhalefetine bastırma tarzında Hristiyanlığın lideri olmaya çalışmıştır. Bütün hayatı boyunca, ihtiraslı ve muhteşem bu iki hayalin gerçekleşmesine uğraşmıştır. Çok dilli bir imparatorluğun yalnızca yönetimle ya da çok dilli bir ordu ile yeterince korunamayacağından hareketle, uyruklara bir güven duygusu, imparatorlara da bir yerleşiklik güvencesi vererek nüfusu bir arada tutacak resmen tanınmış bir fikrin olmasının farkına varmıştır. İşte bu fikir, kiliseye ve Roma hukukuna dayanan dinsel ve yasal öğretilerdir. Oysa enerjisinin büyük bölümünü, eski Roma İmparatorluğu'nun yeniden inşasına adanmış I. Justinianus'un asla anlamadığı, imparatorluğun artık bir anakronizm olduğudur ki, tek bir kişinin tartışmasız evrensel otorite kabul edildiği zamanlar geri gelmemecesine geçmiştir. Dinsel birleşme arzusunda ise, sadece Batı ile Doğu, Ortodokslar ve Monofizitler arasındaki yarığı daha da derinleştirmeyi becermiştir. Kilise politikalarında tam anlamıyla Batı ve Doğu arasına sıkışmış ve kiliseleri birleştirme idealinin başarısızlığı toplumsal barışın önünde bir tehdide dönüşmüştür. Kuşkusuz I. Justinianus'un hayatında başka cephelerde vardır. İmparatorluğun ihtişam ve azametini yansıtan mimari projeler ki, bunlar, dünyayı olmasını istediğinden ziyade, olduğu haliyle kabul etmekteki müzmin kifayetsizliğinin bir tezahürüdür. Bunlardan ayakta kalmayı başaran muazzam Ayasofya Kilisesi, hala insanın nefesini kesmeye devam etmektedir. Doğu Roma tarihine diğer imparatorlardan daha fazla damga vuran ve ardıllarının onun gölgesinden çıkabilmesi için yüzyılların geçmesi gerekecek olan I. Justinianus'un başarısızlığa uğramasının nedeni, daima çok fazla girişimde bulunmuş olması ve gözünü her zaman çok yükseklere dikmiş olmasındandır.

I. Justinianus, Roma hukukunu sistematize etmek ve düzenlemek amacıyla önemli bir hukuk reformu gerçekleştirmiştir. Corpus Juris Civilis adlı bu hukuk kodu, Bizans hukukunun temelini oluşturmuş ve Orta Çağ Avrupa hukuku üzerinde de büyük etki yapmıştır. İmparator yaptığı işlerle mutlakiyet vurgusu yapmış ve bunu büyük oranda başarmıştır. Monarşik kudretin hukuki temellendirilmesi sebebi ile Corpus Juris Civilis yalnız Doğu Roma'da değil, Batı dünyasının siyasi düşüncelerinde de derinden etkili olmuştur. Bizans'ta Roma hukuku bütün dönemler için hukuki hayatın temelini teşkil etmiş olmalı ki, Corpus Juris Civilis Bizans'ın sonraki hukuki gelişiminin temelini oluşturmuştur. Batı dünyası da 12. yy.'da Roma hukukuna geri dönmüştür. Justinianus'un eserinin incelenmesi neticesinde Roma hukukunun kabulü Batı dünyasının hukuki ve siyasi zihniyetinin şekillenmesi bakımından büyük bir öneme sahip olup, bu zamandan itibaren

Roma hukuku, ona Justinianus'un verdiği şekil içinde son çağlar içine kadar bütün Avrupa'nın hukuki gelişmesinin ana unsuru olmuştur. Corpus Juris Civilis, Roma hukukunun çok uzun bir gelişme süreci ve miraslarının üst üste birikiminin vardığı son noktadır. Roma'nın siyasal gücü sona erdikten sonra da hukukunun hayatta kalması karşısında imparatorluğun gerilemesi veya mahvolması denilen olay tüm anlamını yitirmiştir.

Aynı zamanda çalışmada Doğu Roma kurumlarının I. Justinianus'un otoritesiyle şekillenmesi de vurgulanmıştır. Doğusu ve Batısıyla Roma'dan ziyade Justinianus dönemi olarak nitelenmesinin tartışıldığı çalışmada, Justinianus dönemi icraatlar, Edward Gibbon'dan referans alınan eserlerde her ne kadar Justinianus'un kendi şahsına ithaf edilmişse de özellikle hukuk ve dinin tesisi noktalarındaki faaliyetler, Diocletianus döneminden beri devam eden otokrat yönetimin bir devamlılığını göstermiştir. Bu anlamda I. Justinianus, ön planda Hristiyanlığa ve Romalılığa bağlı bir imparator portresi çizerken arka planda ise kendi ismiyle anılacak bir çağın temellerini atmıştır.

Ayrıca Nika İsyanı'nda da görüldüğü üzere Justinianus ve eşi Theodora; geçmişten beri süregelen Maviler ve Yeşiller çekişmesinin son bulup iktidarları karşısında birleşmesine de kayıtsız kalmamışlardır. Gerçekten Justinianus, selefleri gibi iki taraftan birini desteklemek yerine bütün taraftar grupları üzerindeki iktidarını kanlı bir biçimde tesis etmiştir. Bu güç gösterisi, aynı zamanda Belisarius, Narses, Pocas gibi isimlerin güçlerini arttırmış, Kapadokyalı John gibi isimlerin ise İmparatorluk nezdindeki nüfuzlarını azaltmıştır.

Justinianus dönemini karakterize eden bir diğer unsur ise Hristiyanlığın, Paganizm gibi farklı inanç türleri üzerinde sistematik bir biçimde baskılanması ve toplumsal din haline getirilme politikasıdır. Bu anlamda Doğu Roma İmparatorluğu'nun eğitim kurumlarından idarecilerine kadar herkese yönelen bu baskı, aynı zamanda devlet teşkilatında da ilginç manzaralar ortaya çıkarmıştır. Vali Pocas örneğinde olduğu gibi Paganlık, gizlenmek durumunda kalan bir inanç olmuş, fakat bazen de Quaestor Tribonianus'ta görüldüğü üzere hukukçu kimliği altında gizleme ihtiyacı duyulmamıştır. Hatta Diocletianus döneminde yasaklanan Ulpianus hukuk öğretileri, Justinianus dönemindeki hukuk incelemelerine dâhil edilmiştir. Bu nedenle Justinianus dönemi için katı bir Hristiyanlık vurgusu yapıldığı gibi, Paganlığa karşı sürekli baskı uyguladığı da gözlemlenmiştir.

Justinianus 14 Kasım 565'te öldü. İmparatorun bıraktığı mirasın son derece etkileyici olduğunu söyleyebiliriz. Çıkarttığı kanunlar ve inşa ettirdiği Aya Sofya bugün bile var olan en bariz emarelerdir. Ayrıca zamanının kültür ve medeniyetine yaptığı katkılar oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, A., (1953). *Bizans'ta Yüksek Mektepler*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul.
- AKPINAR, T., (2006). *Kültür Tarihinden Esintiler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ANDERSON, P., (2017). *Antikiteden Feodalizme*, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, H., (2005). "Balkanlar ve Türkler", BAL-TAM Türklük Bilgisi. *Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren* Vol.3.
- BARING, G., (1867). *Temple Bar: a London Magazine for Town and Country Readers*, Vol.21. 1-100.
- BARROW, R. H., (2006). *Romalılar*, (çev. Ender Gürol), İz Yayıncılık, İstanbul.
- BELL, P. N. (2013). *Social Conflict in the Age of Justinian: Its Nature, Management, and Mediation*. Oxford University Press.
- BURY, J. B., (2013). *History of the Later Roman Empire: From the Death of Theodosius I to the Death of Justinian*, Courier Corporation. Vol.2. 404-470.
- CAMERON, A., (2006). "Procopius and the Sixth Century", Routledge. Editor: John W. Barker,
- CAMERON, A., (1966). "The 'Septicism' of Procopius", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol.4. 466-482.
- CHAPMAN, R.,- Terry K., (1993). *Justinian's Wars: Belisarius, Narses and the Reconquest of the West*. Montvert.
- CHAVANNES, E., (2013), *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, (çev. Mustafa Koç), Selenge Yayınları, İstanbul.
- ÇIĞIR DİKYOL, D. (2021). "Antik Roma'da Bir Statü Göstergesi Olarak Eğitim". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.23, S.3, 1025-1051.
- DADYAN, S., (2011), *Osmanlı'nın Gayrimüslim Tarihinden Notlar*, Yeditepe Yayınları.
- DOWNEY, G., (1950), *Justinian as a Builder. The Art Bulletin*, Vol.32. 262-266.
- DRIJVERS, J. W.,- Hunt, D. (2003). "The late Roman world and its historian: interpreting Ammianus Marcellinus". *Routledge*.
- GÜZEL ERDOĞAN, E., (2012). "Bizans Dönemi'nde Ayasofya, Tarihçesi ve Mimari Özellikleri Hakkında Genel Bilgiler", *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, s.1-7.
- HOLMES, W. G., (1912). *The Age of Justinian and Theodora*, Vol.2, London.
- HARRIES, J., (2013). "The Senatus Consultum Silanianum: Court Decisions and Judicial Severity in the Early Roman Empire", *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*, S.4. 51-72.
- HALSALL, P., "The Secret History", Fordham University, <https://sourcebooks.fordham.edu/basis/procop-anec.asp> (30.08.2023).
- HEHN, V., (1998). *Zeytin, Üzüm ve İncir*, (çev. Necati Aça), Dost Kitabevi, Ankara.

- HUMFRESS, C., (2013). "Laws' Empire: Roman Universalism and Legal Practice", *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*. Vol. 2. 73-101.
- İPLİKÇİOĞLU, B., (2007). *Hellen ve Roma tarihinin Anahatları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- KALDELLIS, A., (2013). "The making of Hagia Sophia and The Last Pagans of New Rome", *Journal of Late Antiquity*. Vol. 6. 347-366.
- KAÇAR, T., (2005). Ed. Michael Maas, "The Cambridge Companion to the Age Justinian", *Cambridge University Press*. Vol.2. 347-366.
- KAÇAR, T., (2003). "Ioannes Chrysostomus'un Düşüşü: Doğu Roma Başkentinde Din ve Politika", *Belleten*. S. 9. 307-332
- KAÇAR, T., (2010). "Doğu Roma Dünyasında Monofizit Reaksiyon ve İmparator Iustinianus", *Collocum Anatolicum*. S.9. 307-332
- MALALAS, J., (1986). "John Malalas, The Chronicle of John Malalas", (çev. Elisabeth-Michael Jeffreys, Roger D. Scott, Brill.
- MALALAS, J., (2019) *Kronografya*, C.1-7, s.10-18, *Topos Text*. <https://topostext.org/work/793> (05.02.2024)
- MORRİSSON, C., (2014). *Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*. (çev. Aslı Bilge), Ayrıntı Yay. İstanbul.
- NİCKS, F.,- Nicks, F. K. (1998). *The reign of Anastasius I, 491-518*, University of Oxford. London.
- NESİMİ, Q., (2011). *Ortodoks Arnavutlar*, (Yay. Haz., Hande Yavuz Topaç), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- NORWICH, J. J., (1988). *Byzantium: The Early Centuries*. Penguin.
- ORHUN, M., (2015). Iustinianus' un Hukuk Reformasyonu. *Turkish Studies*.
- ORTAYLI, İ., (2008). *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- OSTROGORSKY, G., (2020). "Yedinci Yüzyıl Dünyasında Bizans İmparatorluğu", (çev. Törebey Günaydın), *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmaniye. S.1. 54-71.
- ÖZTEMİZ, M., (2012). *Süryaniler*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK, E., (2022). "4. ve 6. Yüzyıllarda Ermenilerin Bizans Askeri Teşkilatında Yer Edinmeleri ve Armenia'nın İdari Düzenlemesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir. C.9. S.2.174-190.
- PİRENNE, H., (2014). *Orta Çağ Kentleri*, (çev. Şadan Karadeniz), İletişim Yayınları, İstanbul.
- PİRENNE, H., (2006). *Hız Muhammed ve Charlemagne*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- POTYEMPKİN, V., (2009). *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, (çev. Attila Tokatlı), Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- PROCOPIUS. (2006). *Gizli Tarih*, Objective Systems Pty. Ltd. London.

- PROCOPIUS. (1914) *Savaşların Tarihi*, (çev. H. B. Dewing), Harward University Press, London.
- PROCOPIUS. (1994) *Yapılar*, (çev.Erendiz Özbayoğlu), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- RANCE, P. (2013). *Ordu, Bizans*. Antik Tarih Ansiklopedisi, S.1-3.
- ROGER D. S., (2013) “Malalas, The Secret History, and Justinian's Propaganda”, *Dumbarton Oaks*, Harvard University. Vol.39. 99-109.
- STEPHENSON, P., (2021). *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople: The Cross-Cultural Biography of a Mediterranean Monument*. Cambridge University Press.
- TAHIROĞLU, B., – ERDOĞMUŞ, B., (2023) *Roma Hukuku Dersleri*, Der Yayınları, İstanbul.
- TAŞKIN, M., (2022) “Bizans’ın Muhafazakâr Partisi: Maviler (Venetoi), Justinianus Dönemi Mavi Partisi ve Nika İsyanı”. (PDF) Bizans'ın Muhafazakâr Partisi: Maviler (Venetoi), Justinianus Dönemi Mavi Partisi ve Nika İsyanı- *Mertcan Taşkın-Academia.edu*.
- TELLEGEN, O. C.,- J. W. Tellegen. (2013). *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*. S.1. Edinburgh University Press.
- THEOPHANES, C., (1997) *The Chronicle of Theophanes*, (Ed. Mango, C., Scott, R.), Byzantine and Near Eastern History, AD 284, 813. Clarendon Press Oxford.
- TRAEDGOLD, Warren. (2007) The Byzantine World Histories of John Malalas and Eustathius of Epiphania, *The International History Review*, Vol.4, s.709-745.
- TÜRE, F., (1993) *Kitap Üzerine Anatomi Dersleri: Kalemşörlere ve Harfperestlere Dair*, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- ÜNVER, T., (2022). “İmparator Diocletianus’un Politik İradesi”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sinop. C.7. S.1. 49-85.
- VASILIEV, A., (1952) “History of the Byzantine Empire”, *University of Wisconsin Press*, Canada. Vol.1. 324-1453.
- VOLKAN, V. D.,- Norman I., (2002). *Türkler ve Yunanlılar Çatışan Komşular*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

TEZLER

- ASLAN, Y., (2019). “Bizans Saray Teşkilatı: Protokol, Memurlar, Törenler”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Eskişehir.
- BURSA, P., (2000). “Anastasius ve Sikkeleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul.

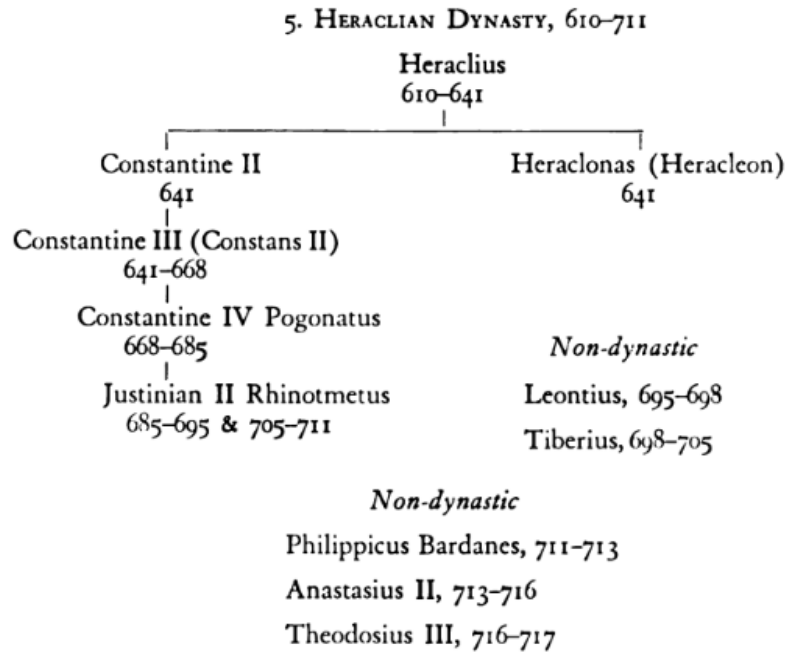
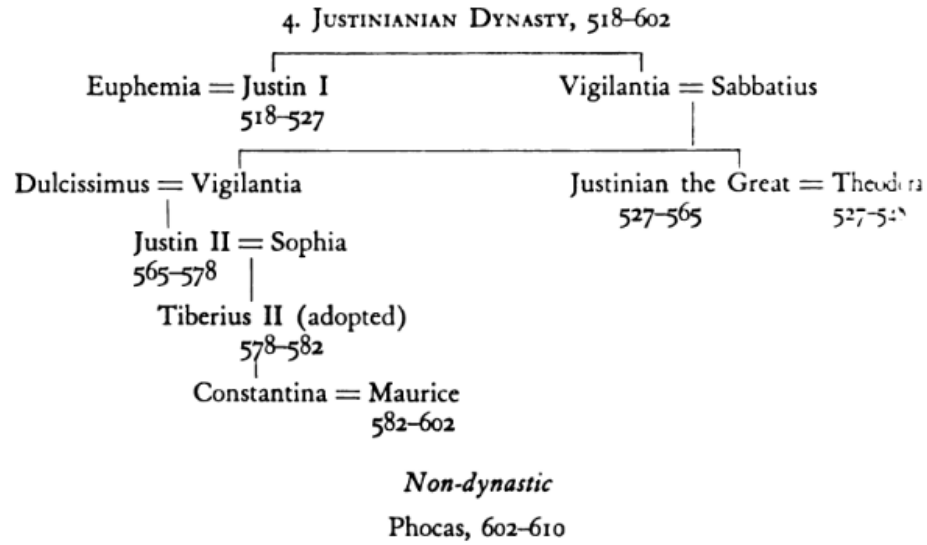
İNTERNET

- TEFAZZULİ, A., TDVİ, Enuşirvan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/arama/enusirvan>. (10.12.2023).
- TOMAR, C., “Sarasinler”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarasinler> (01.10.2023).

CARTWRIGHT, M., <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-953/bizans-impatorlugu/kadınlar> (Çev. Batuhan Aksu.) (Erişim: 02.10.2023)

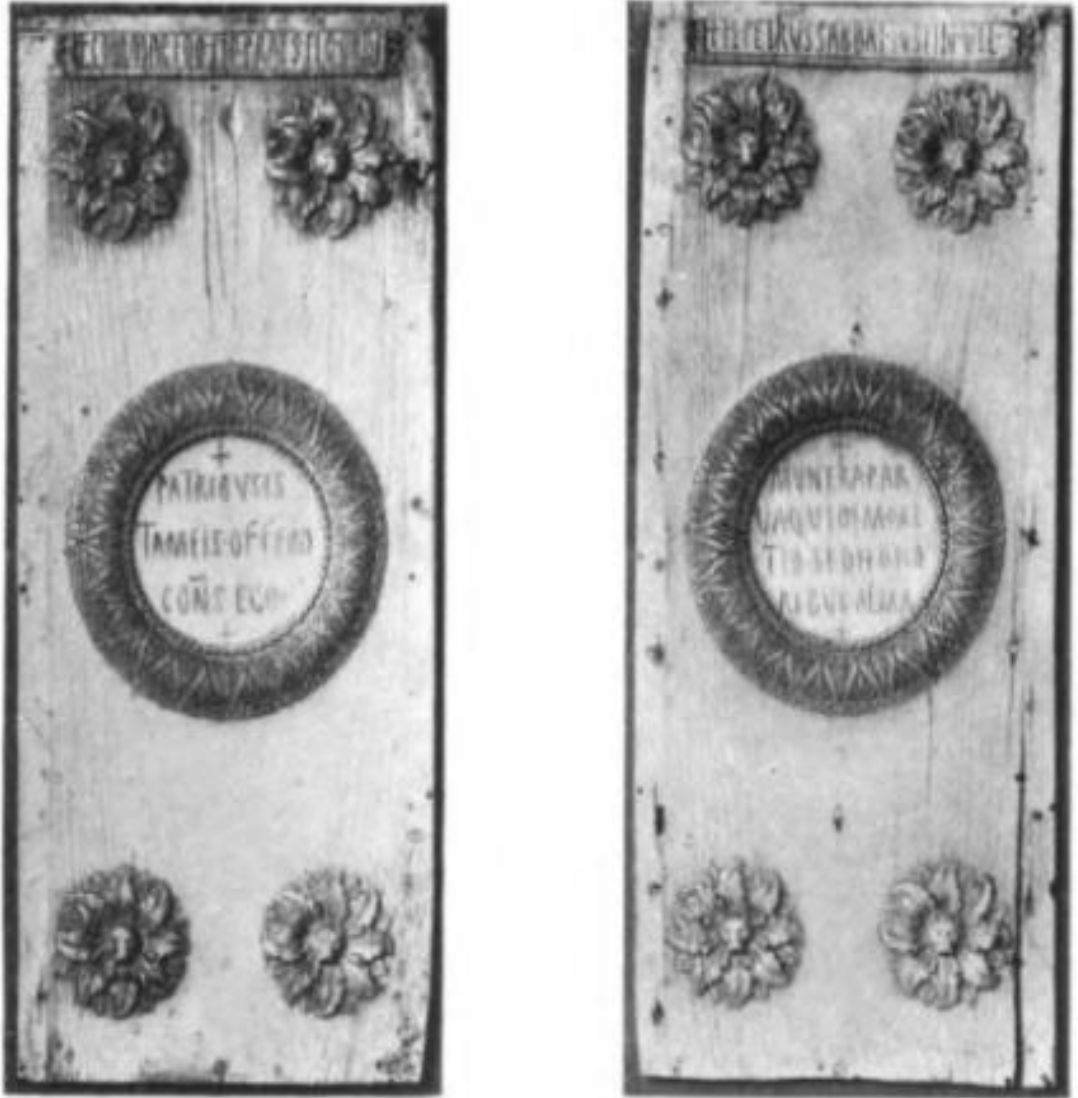
ÖZ GEÇMİŞ

EKLER

Justinyen Hanedanlığı Soy Ağacı¹⁶⁰

¹⁶⁰ A. A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire 324-1453*, University of Wisconsin Press, 1952. Canada. s.728.

CONSULAR DIPTYCHS
 IVORY
 ROMAN, III CENTURY
 GALLERY II, CASE L

MS 521 yılına ait, içinde Justinianus'un ismi geçen diptik

İmparatorluk sembollerinden, Justinianus mühürlü, dönemin altın parası ön ve arka yüzü

Merkezinde Kral tasvirinin yer aldığı gümüş Sasani tabağı, genellikle I. Kavad olarak tanımlanır, 5. yüzyılın ortalarından 6. yüzyılın ortalarına kadar, Met Müzesi, New York

<https://www.thecollector.com/emperor-justinian-byzantine/>

Ayasofya da Şehrin kurucusu Constantin ve Justinianus tasvirleri Ayasofya Girişi

Meryem Ana ile Çocuğu (teotokos) otururken gösteren mozaik , Konstantin (sağda) tarafından Konstantinopolis şehri ve Justinianus (solda) tarafından Ayasofya Katedrali'nin temsil edildiği mozaik

[\(https://www.thecollector.com/emperor-justinian-byzantine/\)](https://www.thecollector.com/emperor-justinian-byzantine/)

Konstantinopolis 518-519'da Dumbarton Oaks'ta basılmış, Victoria'nın ters tasvirini içeren, imparator olarak Justin'in altın rengi bir katı.

[\(https://www.thecollector.com/emperor-justinian-byzantine/\)](https://www.thecollector.com/emperor-justinian-byzantine/)

Justinianus'un Senato konsüllüğünü ilan eden fildişi bir iki kanatlı panel *New York Museum*

Ravenna'da basılmış, arka yüzünde zaferin tasvir edildiği I. Justinianus'un altın bir katısı British Museum, Londra.

(<https://www.thecollector.com/emperor-justinian-byzantine/>)

Theodora (ortada) ve saraylılarının çağdaş bir mozaik tasviri, 6. yy. San Vitale Bazilikası, Ravenna

(<https://www.thecollector.com/emperor-justinian-byzantine/>)

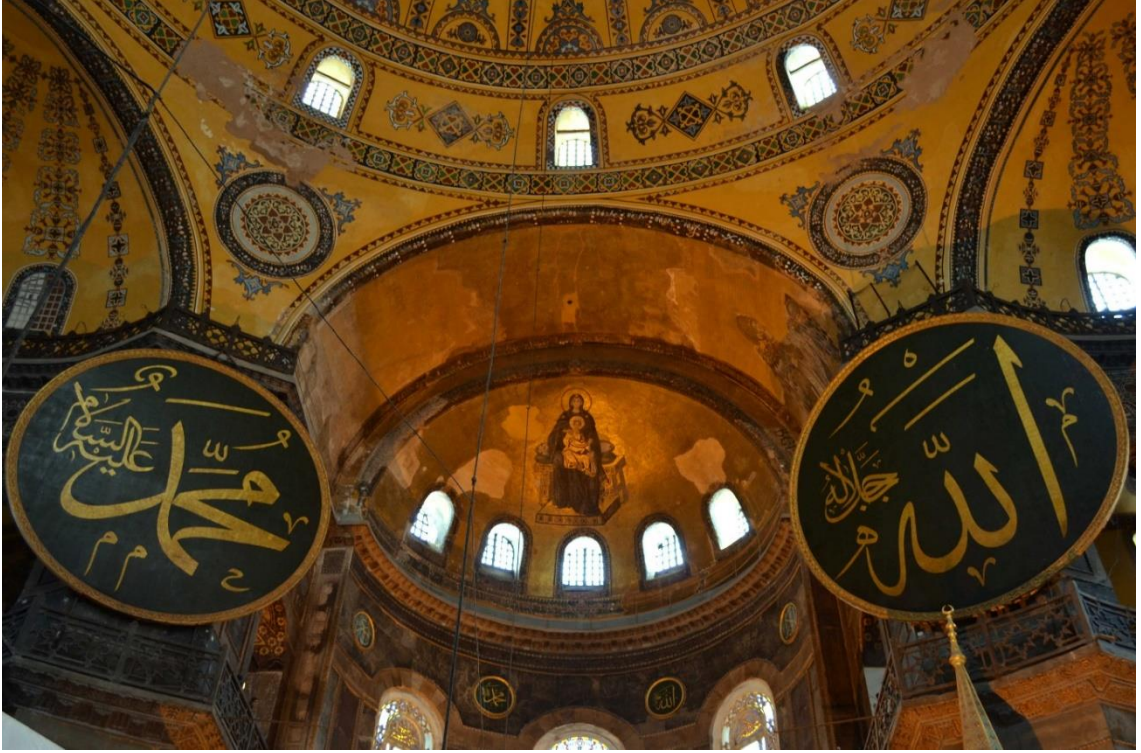

Justinianus Sütunu, Stephenson, P. (2021). *The Bronze Horseman of Justinian in Constantinople: The Cross-Cultural Biography of a Mediterranean Monument*. Cambridge University Press

Justinianus Dönemi İmparatorluk Sınırlarını gösteren harita

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Emp%C3%A8ri_Bizantin_-_R%C3%A9ine_de_Justinian.png)

Ayasofya İçinden Görünüm

Dört takımdan bir arabacıyı ve atı tasvir eden mozaik (sol üstten saat yönünde: Yeşil, Kırmızı, Mavi, Beyaz), 3. yüzyıl, Palazzo Massimo alla Terme

<https://www.thecollector.com/emperor-justinian-byzantine/>

Konstantinopolis Hipodromu ve Çevresi

[Konstantinopolis Hipodromu - Dünya Tarihi Ansiklopedisi \(worldhistory.org\)](http://worldhistory.org)